

T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SÛDÎ'NİN HÂFİZ-I ŞİRÂZÎ DÎVÂNİ ŞERHİ
(25a-49b Varakları Arası Transkripsiyonlu
Metin-İnceleme)

Yüksek Lisans Tezi

Sema LEVENT

Danışman

Prof. Dr. Turgut KARABEY

Erzincan 2015

TEZ BİLDİRİMİ

“Sûdî'nin Hâfız-ı Şirâzi Divânı Şerhi (25a-49b Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 05/06/2015

Sema LEVENT

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalının Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında jüriimiz tarafından **Yüksek Lisans** Tezi olarak Kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri : Prof. Dr. Turgut KARABEY

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOPAL

SÛDÎ'NİN HÂFİZ-I ŞİRÂZÎ DÎVÂNİ ŞERHİ

(25a-49b Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)

Sema LEVENT

Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2015

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Turgut KARABEY

ÖZET

Bu çalışmamızda 16. yüzyıl şerh geleneğinin önemli isimlerinden biri olan Sûdî-i Bosnevî'nin “Şerh-i Dîvân-ı Hâfız” adlı eserinin “25a-49b Varakları Arası” transkripsiyonlu metni verilmiş ve çeşitli yönlerden incelenmiştir.

Giriş bölümünde şerh teriminin anlamı, Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda şerh geleneği, Sûdî-i Bosnevî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, kısaca Hâfız-ı Şirâzî'ye değinilmiştir. Genel bir değerlendirmenin sunulduğu birinci bölümün ardından, çalışmamızın asıl amacı olan (25a-49b varakları arası) metin transkripsiyonlu olarak yazılmıştır.

Çalışma neticesinde ünlü Fars şâiri Hâfız'ın şiirlerinin 16. yüzyılda Sûdî tarafından nasıl yorumlandığı, bu devirde yaşamış bir şârihin kelime ve kavramlara yaklaşma tarzı, bu devirde hüküm süren dil ve edebiyatımız gibi konular hakkında da bilgilere ulaşılmıştır. Fakat eserin tamamı çalışıldığı zaman bu konuların layıkıyla ortaya çıkacağı da unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Şerh, Sûdî-i Bosnevî, Hâfız-ı Şirâzî, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız.

COURT COMMENT OF HÂFİZ ŞİRÂZİ OF SÛDÎ

(Between 25a and 49b leaves)

Sema LEVENT

Institute of Social Sciences Erzincan University

Master's Thesis, June 2015

Thesis Advisor: Prof. Dr. Turgut KARABEY

ABSTRACT

In this study, 16 th century's tradition of şerh's one of the most important names Sûdî-i Bosnevî's "Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz's leaves between 25a and 49b" has been given as transcribed text and studied indifferent ways.

Introductory chapter deals with the definition of şerh, tradition of şerh in Arabic, Persian and Turkish's literature, biography of Sûdî-i Bosnevî and his works and briefly mentions Hâfiz-ı Şîrâzi. After introductory chapter which presents general evaluation, our main aim of text's (between 25a and 49b) transcribed version has been written.

In the consequence of study, information about how Sûdî interprets the poems of famous Persian poet Hâfiz, approaching style to the words and concepts as a commendator who lived in that times and language and our literature which prevailed commonly at that times have been reached. But it is important that when whole work was studied, these information above would be understood properly.

Key Words: Şerh, Sûdî-i Bosnevî, Hâfiz-ı Şîrâzi, Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz.

KISALTMALAR

age	Adı geçen eser
C.	Cilt
doç.	Doğum tarihi
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	Hazırlayan, hazırlayanlar
Ktp.	Kütüphane
öl.	Ölüm tarihi
S	Sayı
s.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	Tercüme
Yay.	Yayımları, Yayınevi, Yayıncılık

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
ÖN SÖZ	X
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	XIII
1. GİRİŞ	1
1.1. Şerh Nedir?	2
1.2. XVI. Yüzyıl'da Şerh Geleneği.....	4
1.3. Hâfız-ı Şîrâzî.....	5
1.4. Hafız Dîvânı Şerhleri.....	7
1.4.1. Sürûrî ve Dîvân-ı Hâfız Şerhi.....	7
1.4.2. Şem'î ve Dîvân-ı Hâfız Şerhi	7
1.5. Sûdî-i Bosnevî (öl:1007/1599[?]).....	8
1.6. Sûdî-i Bosnevî'nin Şârihliği	9
1.7. Sûdî-i Bosnevî'nin Eserleri	10
1.7.1. Şerh-i Dîvân-ı Hâfız	10
1.7.2. Şerh-i Gülistân	12
1.7.3. Şerh-i Bostân	13
1.7.4. Şerh-i Lûgat-ı Şâhidî	13
1.7.5. Risâle-i Sûdî Efendi	14

1.7.6. Risâle-i Sûdî	14
1.7.7. Şerh-i Kâfiye	14
1.7.8. Şerh-i Şâfiye	15
1.7.9. Hâşiye Alâ Şerhi Hidâyeti'l Hikme	15
1.7.10. Ed-Dav Tercümesi.....	15
1.7.11. Tercüme-i Takrîrât alâ Hutbeti Ferîdü'd-dîn.....	16
1.7.12. Şerh-i Mesnevî.....	16
1.7.13. Risâle-i Müşkilât ve Istılâhât-ı Mesnevî.....	16
BİRİNCİ BÖLÜM.....	17
2. GENEL DEĞERLENDİRME.....	17
2.1. Kavramlar İndeksi.....	17
2.2. Eserde Geçen Edebi Sanatlar	21
2.3. Eserde Geçen Türkçe Arkaik Kelimeler	22
2.4. Eserde Geçen Ayet-i Kerime, Hadis-i Şerif ve Deyimler	23
2.4.1. Eserde Geçen Ayet-i Kerimeler.....	23
2.4.2. Eserde Geçen Hadis-i Şerifler	24
2.5. Eserde Geçen Peygamberler.....	26
2.5.1. Hz. İsa.....	26
2.5.2. Hz. Mûsâ.....	27
2.5.3. Hz. Süleymân	28
2.6. Eserde Kullanılan Aruz Kalıpları.....	30
2.6.1. Remel Bahri.....	30
2.6.2. Muzâri Bahri.....	32
2.6.3. Müctes Bahri	32

2.6.4. Hezec Bahri.....	33
İKİNCİ BÖLÜM.....	35
3. GAZEL ŞERHLERİ.....	35
3.1. Gazel-i Diger-7	35
3.2. Ğazel-i Diger-8	39
3.3. Ğazel-i Diger-9	41
3.4. Ğazel-i Diger-10.....	45
3.5. Ğazel-i Diger-11.....	47
3.6. Ğazel-i Diger-12.....	50
3.7. Ğazel-i Diger-13.....	52
3.8. Ğazel-i Diger-14.....	55
3.9. Ğazel-i Diger-15.....	58
3.10. Ğazel-i Diger-16.....	61
3.11. Ğazel-i Diger-17.....	66
3.12. Ğazel-i Diger-18.....	72
2.13. Ğazel-i Diger-19.....	76
2.14. Ğazel-i Diger-20.....	79
2.15. Ğazel-i Diger-21.....	82
2.16. Ğazel-i Diger-22.....	86
2.17. Ğazel-i Diger-23.....	91
2.18. Ğazel-i Diger-24.....	95
2.19. Ğazel-i Diger-25.....	99
2.20. Ğazel-i Diger-26.....	103
2.21. Ğazel-i Diger-27.....	108

2.22. Ğazel-i Diger-28.....	112
2.23. Ğazel-i Diger-29.....	116
SONUÇ.....	124
KAYNAKÇA.....	130
DİZİN.....	136

ÖN SÖZ

Dîvân Edebiyatı, diğer adlarıyla Eski Türk Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı, Saray Edebiyatı, Osmanlı Edebiyatı, Yüksek Zümre Edebiyatı... vs. diye adlandırılan bu altı yüz yıllık edebiyata zaman zaman ideolojik bakış açısı ile bakılmıştır.

Peki bu edebiyat neden bir isimle yetinilmedi de birçok özgün terkiplerle nitelendirildi?

Aslında bu sorunun çok basit bir cevabı var: Çok geniş bir anlam deryasına sahip olan ve Osmanlı döneminin adeta sanat özeti olan bu mâna denizinin karşısında elbette ki, kelimeler anlamsız, cümleler yetersiz ve terkipler karşılıksız kalacaktır.

Türkler 8.yy'dan itibaren İslamiyeti kabul etmeye başlamışlardır. İslam medeniyeti alanına girdikten sonra birçok kavmi içine alarak ortak bir İslami edebiyat meydana getirmişlerdir. Bu edebiyatı kendi kültür potasında zenginleştirmeyi başarmışlardır. Zaten büyük bir kültür ve edebiyata sahip olan Türkler, ele aldıkları her şeyi güzelleştirdikleri gibi güzel bir sanat dalını da ortaya çıkarmayı başarmışlardır.

Dîvân Edebiyatının yaygın isimlerinden biri de Klasik Türk Edebiyatıdır. Bu ismi alması tesadüfi değildir. Bilindiği gibi Dîvân Edebiyatı belirli kurallar içerisinde gelişen bir edebiyattır, yani kendine has, değişmez kuralları vardır. Şiirler, bu kurallar çerçevesinde yazılır. Hem bu sebeple hem de gerçek Türk töresini sanatlaştırdığından dolayı klasik olma özelliğini kazanmıştır.

Dîvân Edebiyatı; bilindiğinin aksine anlaşılın, yüksek zümreye hitap etmeyen, sarayın dışına çıkan ve geniş halk kitlelerine de ulaşan bir edebiyattır.

O dönemde Türk Edebiyatı hâlâ noktalama işaretleriyle tanışmamıştır. Bu sonradan bize Tanzimat yıllarında (Şinasi'yle) gelmiştir. Fakat Doğu kültürünü oluşturan keskin zekâ bunu çeşitli kalıplarla gidermeyi başarmıştır. Örneğin bir “me-fâilün/ me-fâilün/ me-fâilün/ fâilün” kalıbı nefesin kontrolünü, sesin tonunu ve kelimelerin vurgusunu ayarlamak için ortaya konulmuştur.

Sanata belki de en büyük önem bu dönemde verilmiştir. Sanat sıradan bir uğraş değil; bir seçkinlik, bir erdem vesilesi kabul edilmiştir. Çünkü hayatın her alanına, yer vermeyi başarmıştır.

Allâh (c.c) aşkı, en güzel bu dönemde ruha işleme fırsatı bulmuş ve edebiyatta yerini almıştır. Peygamber (s.a.s) en güzel bu dönemde gönüllerle buluşmuştur. Kadın, en güzel Divân Edebiyatı'nda tasvir edilmiş, ulaşılmaz bir konuma yükselmiştir. Öyle ki bir bakışı binlerce âşığa tesir etmiş, bir gülüşü binlerce yüreği yakmış ve bir işareti nice ocaklar yıkmıştır.

Kelimeler, belki de altın çağına bu dönemde ulaşmıştır. Hepsi, bir cümlede en az iki anlama gelecek şekilde kullanılmış, anlam yoğunluğu yaşamış, coşkuyla okunmuştur. Eserlerin bir kısmı en ucra köylere kadar ulaşmış ve okunma imkânı bulmuştur. Bu eserlerde kelimelerin çıplak anlamıyla yani sözlük anlamıyla yetinilmemiş birçoğu yan anlamlar kazanırken kelimelerle terkipler kurulmuş ve yüksek bir sanat zevki oluşturulmuştur.

..... Ve aşk..... En asil şekliyle bu dönemde görülmüştür. Öyle ki, sonunun Mevlâ'ya ulaşmadığı hiçbir aşk yoktur denilebilir. Çünkü, Dîvân Edebiyatı, her yönüyle zirveye ulaşmış, mutlak gerçeği bulmuş ve beslendiği kaynağa, dine vefayı elden bırakmamıştır.

Sonuç itibariyle Eski Türk Edebiyatı, eskimeyen bir edebiyattır. Genel tabirle klasik bir edebiyattır. Bünyesinde barındırdığı her konu ve duygu, evrensel boyutları olan, insanlık tarihi kadar eski ve insanlıkla devam edip yine insanlık tarihiyle son bulacak hayati kavramlardır.

Özveriyle çalışıp nihayete erdirdiğim bu çalışmamda engin bilgi birikimini benden esirgemeyen, çalışmamın başından sonuna kadar her türlü desteğini veren, yanlışlarımı dahi ilim yolunda kat edilmiş bir mesafe olarak nitelendiren büyük insan, onur abidem ve saygıdeğer hocam Prof. Dr. Turgut KARABEY'e teşekkürü bir şeref, bir borç ve tadılmış en büyük gurur bilirim.

Aynı zamanda yoğun çalışmalarına rağmen sorduğum bütün sorulara cevap veren, hiçbir zaman beni geri çevirmeyen ve büyük bir sabırla beni dinleyen değerli hocam Arş. Gör. Yusuf BABÜR'e teşekkürlerimi sunar ve en derin saygılarımı iletirim.

Ayrıca üniversite ve yüksek lisans sürecinde her zaman arkamda olan, benden maddî ve manevî hiçbir desteğini esirgemeyen, beni daima en iyi yerlerde görmek için bana hertürlü fırsatı sunan en değerli varlığım olan aileme çok teşekkür eder ve her zaman onlara layık olmayı ümit ederim.

Sema LEVENT

05. 06. 2015, Erzincan

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء : ʾ

ا : A, Ā, a, ā, E, e

ب : B, b

پ : P, p

ت : T, t

ث : Ṫ, ṭ

ج : C, c

چ : Ç, ç

ش : Ş, ş

ح : Ĥ, ĥ

خ : Ħ, ħ

د : D, d

ذ : Z, z

ر : R, r

ز : Z, z

ژ : J, j

س : S, s

ش : Ş, ş

ص : Ş, ş

ض : Ž, ž

ط : T, t

ظ : Z, z

ع : ʿ

غ : Ğ, ğ

ف : F, f

ق : K, k

ك : K, k, G, g, ğ, ñ

گ : g, ñ

ل : L, l

م : M, m

ن : N, n

و : V, v, O, o, Ö, ö, U, u, Ū, ū, Ū, ū

ه : Ĥ, ĥ, a, e

ی : Y, y, I, ı, İ, i, İ

1. GİRİŞ

Anlaşılması güç Arapça ve Farsça bazı metinleri şerh etmek, Klasik Türk edebiyatında bir gelenek oluşturacak kadar ciddi bir çalışmadır. Bu çalışmaların Osmanlı şiiri ve tarihini anlamak için belge niteliği taşıyan edebi ve tarihi ipuçlarıyla dolu olduğu inancındayız. Türk edebiyatının tarihi gelişimini görmek açısından günümüz çağdaş okuyucusunun bu tür metinlerden büyük kazançlar sağlayabileceğini düşünüyoruz. Kanaatimizce tarihsel bir eser ancak böyle bir gelenek içerisinde hedefine ulaşır.

Hâfiz Dîvânı'na yazılan ilk Türkçe şerh Surûrî'ye (öl. 969/1561-62), ikincisi Prizrenli Şem'i'ye (öl. 1000/1591) aittir. Sûdî ise *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*'ı 1003/1595 yılında tamamladığını eserin sonundaki manzumede belirtir. Sûdî'den sonra Vehbi Konevî tarafından da bir şerh yazılmıştır. Bu şerhler içerisindeki çeviriler dışında *Hâfiz Dîvânı* Cumhuriyet Döneminde Türkçe'ye ilk defa Abdülbaki Gölpınarlı tarafından tercüme edilmiştir.

Sûdî-i Bosnevî şerh alanında eşsiz eserler ortaya koyabilmek amacıyla ömrünün çoğunu ilmi seyahatlerle geçirmiştir. Arapça ve Farsça'ya vakıf olan şârih şerh çalışması yaparken son derece ciddi bir yöntem kullanmış, böylece kendinden önce benzer çalışmalar yapan Şem'i ve Surûrî Mustafa gibi şahsiyetleri geride bırakmıştır. Sûdî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*'ı telif ederken on bir nüshadan faydalandığını belirtir.

Sûdî'nin *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz* eserinin biri üç cilt hâlinde (Bulak-İskenderiye, 1250/1834) müstakil, diğeri iki cilt hâlinde Konevî Şerhi'nin (İstanbul 1288-1289) kenarında olmak üzere iki baskısı bulunmaktadır. Eserin elli iki tane de yazma nüshası vardır.¹

¹ Adnan Şimşek, “*Sûdî'nin Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz'inin I. Cildinde Klâsik Türk Edebiyatı İle İlgili Kavramlar*”, (Danışman: Doç. Dr. Ahmet Kartal), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004, s. 14.

1.1. Şerh Nedir?

Şerh, Kur'an'ı anlama ve koruma çabasıyla ortaya çıkan, kök olarak “sefare” (görünen ve maddi varlıklar için) ve “fesare” (gizli ve maddi olmayan varlıklar için) eylemlerine dayanıp, “açmak” manasındaki “tefsir” ile de anlam akrabalığına sahip bir kavramdır.² *Ahter-i Kebîr*'de “açma, yarma, genişletme, keşf etme, beyân etme ve açıklama” olarak tanımlanmaktadır.³ Ferit Devellioğlu *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'inde şerh terimi için şöyle bir tarif yapmaktadır: “açma, ayırma; açıklama, açıklama (bir ibâreyi veya eseri), bir kitabın ibâresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap, açık anlatma”.⁴ *Kâmûs-ı Türkî*'de ise şerh “Bir kitabın ibâresini yine o lisânda veya bir lisânı âherde tafsil ve izâh ederek müşkilâtı açma” olarak tanımlanmıştır.⁵ Türk Dil Kurumu ise için “açma, ayırma; bir anlatım veya kitabı açıklama, yorumlama; bir şeyi açıklamak amacıyla yazılmış kitap; açık ve ayrıntılı anlatma” gibi anlamlar vermektedir. Birbirine yakın olan bu tanımlarda ortak amaç şüphesiz ki farklı dildeki herhangi bir eserden daha fazla istifade etmek, onu daha iyi anlamaktır. Ali Nihat Tarlan da şerh çalışmalarında asıl amacın duymak değil, anlamak olduğunu ifade eder.⁶

Şerh geleneğinin oluşmasında, dîvân edebiyatının en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilen *Kur'an-ı Kerim*'i anlama çabaları önemli bir yer tutar. Bu açıdan şerh geleneği; dinî metinleri anlama, açıklama ve yorumlama yöntemi olarak gelişmiştir. Kısacası Arapça ve Farsça yazılan eserleri daha iyi anlama çabası şerh geleneğini doğurmuştur diyebiliriz. Bu manada şerh, İslam kültüründe son derece önemli bir noktayı teşkil etmektedir.

Arap Şerh Edebiyatı hicrî 3. ve 5. asırlarda yaşayan Sükkerî, Sa'lebi gibi şârihler tarafından kurulmuştur. Şerh edilmiş Arapça eserlerden bazıları şunlardır: *Muallaka-i*

² Mehmet Taha Ayar, “*Hâfîz-ı Şîrâzî Dîvânı ve Osmanlı Şerhleri*”, <http://journals.miu.ac.ir>.

³ Mustafa Bin Şemseddîn Ahterî, *Ahter-i Kebîr*, İstanbul, 1310, s.434.

⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2007, s. 991.

⁵ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2012, s.773.

⁶ Ali Nihat Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, s.192.

Seba, Kasîde-i Nûniyye, Kasîde-i Bürde ve Bür'e... Bunları ayet ve hadis şerhleri takip eder. Fars edebiyatında ise şerh edilen metinler genellikle tasavvufî muhtevalıdır ve XV. asırda Fars Şerh Edebiyatı epeyce gelişmiş bir durumdadır. Devvânî, Molla Câmî, Hüseyin Vâiz Kâşifî bazı Fars şârihleridir.⁷

Gerek Fars Edebiyatında gerekse Türk Edebiyatında Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, gazel ve rübâîleri, Hâfız'ın *Dîvân*'ı, Sa'dî'nin *Bostân* ve *Gülistân*'ı, Molla Câmî'nin *Bahâristân*'ı, Attâr'ın kasîdeleri ve Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ı çokça şerh edilmiş olan bazı Farsça eserlerdir.⁸

Kur'ân-ı Kerîm'den sonra hem İslâm hem de Batı dünyasında üzerinde en çok durulan eserlerin başında hiç kuşkusuz *Mesnevî* gelmektedir.⁹ *Mesnevî*'yi daha iyi anlama ve ondan daha fazla istifâde etme gayreti eserin başta Türkçe olmak üzere çeşitli dillerde tercüme ve şerh edilmesine sebep olmuştur. Bu çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Türk Şerh Edebiyatı'nın ise XV. asırdan itibâren gelişmeye başladığını, XVII. ve XVIII. asırlarda en zengin dönemini yaşadığını söylemek mümkündür.¹⁰ Eski toplumsal hayatta dinin çok önemli bir yer tuttuğu malumdur. Bunun eski eserlerimize yansımaları da normaldir. Bu sebeple edebiyatımızın diğer alanlarında olduğu gibi şerhler konusunda da dinin ve tasavvufun çok büyük bir ağırlığı vardır.¹¹

Türk Edebiyatı'nda ilk şerhler daha çok hadîs-i şerîflere, *Bostân*, *Gülistân* ve *Gülşen-i Râz*'a yazılmıştır. Arapça ve Farsça metinlerin yanı sıra Türkçe bazı metinler de şerh edilmiştir.

⁷ Mustafa Erdoğan, "Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış", Celal Bayar Üniversitesi, 11-13 Eylül 1996, Manisa (*Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1,Manisa 1997, ss. 286-293).

⁸ Necla Pekolcay-Emine Sevim, *Yunus Emre Şerhleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1991, s. 41-42.

⁹ Şener Demirel, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin Türkçe Şerhleri Üzerine Bir Literatür Çalışması, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Eski Türk Edebiyatı Özel Sayısı, C. 5, S. 10, Güz, 2007, ss 40.

¹⁰ Âmil Çelebioğlu, "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi", Yunus Emre Sempozyumu, 2-5 Mayıs 1988, Mil. Ktp. (Bildiriler), Ankara 1990, s.96.

¹¹ Çelebioğlu, "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi", s. 98.

1.2. XVI. Yüzyıl'da Şerh Geleneği

Bu yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyasi otoritesini sağladığı ve büyüme sürecini hızlandırdığı bir dönemdir. Bu dönemde sırasıyla Sultan II. Beyazıt (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kânûnî Sultan Süleymân (1520-1566), Sultan II. Selim (1566-1574), Sultan III. Murat (1574-1595) ve Sultan III. Mehmet (1595-1603) hüküm sürmüştür ve bu yüzyılda Osmanlı devleti, sınırlarını genişleterek bir cihan devleti hâline gelmiştir.

Şüphesiz ki bir ülkedeki siyasi ve edebi hayat birbirinden bağımsız değildir. Birinin gelişmesine, büyümesine paralel olarak diğeri de aynı hızla gelişmekte ve büyümektedir. Osmanlı Devleti döneminde birçok şair padişah yetiştiği gibi, tahttaki padişahlar genellikle şiir ve edebiyatı desteklemiş ve sanatçılara sahip çıkmışlardır. Hatta denilebilir ki bu bir gelenek hâline gelmiştir. Bu gelenek XVI. yy.'da da bozulmamış, sanat ve edebiyat padişahlar ve diğer devlet erkânı tarafından desteklenmiş, sanatçılara sahip çıkılmıştır.

Sanat ve edebiyat sadece İstanbul'da yoğunlaşmamış, şehzadelerin bulunduğu sancaklarda da bu tür çalışmalar yoğunlaşmıştır. Hatta Anadolu'nun birçok yerine (Manisa, Kütahya, Konya, Amasya, Trabzon, Kastamonu) şairler tarafından akın edilmiş ve buralar birer kültür merkezi hâline getirilmiştir.

Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî gibi klasik edebiyatın nadide şahsiyetleri bu yüzyılda yaşamış ve eser vermişlerdir. Öyle ki edebiyatımız bu dönemde İslamiyet'in kabulü ile model almaya başladığımız Arap ve Fars edebiyatını aşmış, birçok bakımdan en değerli manzum ürünlerini vermiştir.

XVI. yy.'da mensur olarak yazılmış birçok tür de vardır. Siyâsetnâmeler, menâkıbnâmeler, dini ve tasavvufî eserler, tıbbi eserler, şerhler ve tefsirler bunlardan sadece birkaçıdır. Ayrıca tezkire ve tarih yazma geleneği de bu dönemde devam etmiştir. Bu yüzyılda verilen eserlerin büyük çoğunluğunu dini nitelikteki eserler oluşturmaktadır.

Bu yüzyılda çok önemli şârihler yetişmiştir. Gelibolulu Surûfî, Mustafa Şem'î, Lâmi'î Çelebi, Ahmet Sûdî bunlardan sadece birkaçıdır. Bu dönemde edebi şerhlerin dışında da şerhler yazılmıştır. Dini özellik taşıyan şerhlerin yazılması ise edebi şerhlere göre daha önceki dönemlerde başlamıştır.

XVI. yüzyılın yarısına doğru şerh faaliyetinin arttığını görmekteyiz. Bu çalışmaların çoğunu Arapça eserlere yazılan şerhler oluşturmaktadır. Türkçe yazılan şerhler ise genellikle tasavvufî, didaktik ve ahlaki eserlere yapılmaktadır.

1.3. Hâfız-ı Şirâzî

Türk edebiyatı kaynaklarında Hâfız-ı Şirâzî ismiyle tanınan büyük gazel şairinin asıl ismi Hoca Şemseddin Muhammed bin Bahaüddin Şirâzî H.Ş. 706 (M.1326/27) yılında Şirâz'da dünyaya gelmiş ve H.Ş. 769 (M.1389/90) yılında yine Şirâz'da vefat etmiştir.¹² Hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Yaygın kanaate göre babasının adı Bahâeddin'dir ve Salgurlular döneminde Şirâz'a gelmiştir. Annesi Kâzerunludur.

İyi bir öğrenim gördüğü okuduğu kitaplardan belli olmaktadır. Kıvâmüddin Ebu'l-Bekâ b. Mahmûd-i İsfahânî-yi Şirâzî gibi tanınmış kıraat ve fıkıh âlimlerinden ders almıştır. *Kur'an-ı Kerim*'i ezberlediği için "Hâfız" lakabını almıştır. Doğum yerine istinaden de "Şirâzî" denmiştir. Hâfız, küçük denebilecek yaştan itibaren Muzafferoğulları'nın Dîvân katibi olarak memuriyete başlamış ve geçimini genellikle memuriyet yoluyla temin etmiştir. 791'de (1389) veya daha kuvvetli bir ihtimalle 792 (1390) yılında Şirâz'da ölmüş ve bugün türbesinin bulunduğu Hâfiziye semtine gömülmüştür.¹³

Hâfız, gerek İran edebiyatı gerekse dünya edebiyatının önemli şairlerinden birisidir. Derin bir kültür hazinesine sahiptir. Dini ilimlerin yanısıra başta Arap edebiyatı olmak üzere iyi bir edebiyat kültürü aldığına ve döneminin musikisi ve diğer sanatları ile ilgilendiğine, iyi satranç oynadığına dair bilgilere rastlanmaktadır. Klasik edebiyatın

¹² Hamdi Birgören, "Hâfız-Fuzûlî Karşılaştırması", *Turkish Studies*, S. 8/8 Yaz 2013, s. 302.

¹³ Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şirâzî", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.15, Ankara 1997, s. 104.

birçok türü ile ilgili eser vermesine rağmen daha çok gazel şairi olarak bilinir. Yani şöhretine gazelleri ile ulaşmıştır. Bunda şiirlerinin çoğunun gazel biçiminde olmasının da tesiri vardır. Eserlerinde kullandığı dil sâ de ve tekellüfsüzdür. Şiirleri ahenkli ve akıcıdır. Kaynaklara göre sırlara tercümân olduğu için kendisine “Lisânü'l-gayb” ve “Tercümânü'l-esrâr” lakapları verilmiştir.

Hâfız'ın Dîvân'ı sadece İran'da değil, Ortadoğu, Hindistan, Türkiye ve bazı Avrupa ülkelerinde de tanınmıştır. Ayrıca *Hâfiz Dîvân'ı* Türkiye'de *Mesnevî* ve *Gülistân*'dan sonra en çok okunan Farsça metinlerin başında gelmektedir. Ne yazık ki Hâfız hayatta iken şiirlerini dîvân haline getirmemiştir. Bu yüzden günümüze kadar dilden dile dolaşan şiirlerin ona ait olup olmadığı tartışma konusudur. Bugüne kadar içindeki şiirlerin tamamının Hâfız'a ait olduğu kabul edilen bir divân nüshası bulunamamıştır.¹⁴

Hâfız İran edebiyatı dışında, Batı dünyasında tanınmış, gazelleri diğer dillere de çevrilmiştir. Böylece Batı edebiyatında tanınmış olan Hâfız dünya klasikleri arasına girmeyi başarmıştır diyebiliriz. Öyleki Heryıl Şirâz'daki mezarı başında yapılan anma törenlerine uluslararası araştırmacılar ve bilim adamları katılmaktadır.¹⁵

Hâfiz Dîvân'ı'nı daha iyi anlamak için eski zamanlardan beri çeşitli şerh çalışmaları yapılmaktadır. Bu konudaki ilk çalışma Sürûri'nin eseridir. Bunu Şem'î ve daha sonra Sûdî 'nin *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz-ı Şirâzî* adlı eseri takip eder. Bu şerhler içerisindeki çeviriler dışında bu eser Türkçe'ye ilk defa Abdülbaki Gölpınarlı tarafından tercüme edilmiştir. Ayrıca Batı dünyasında da Hâfız'ın Dîvânı ve şiirleri üzerine birçok çeviri çalışması yapılmıştır.

¹⁴ Yazıcı, “Hâfiz-ı Şirâzî”, s. 105.

¹⁵ Birgören, “Hâfiz-Fuzûlî Karşılaştırması”, s. 302.

1.4. Hafız Dîvânı Şerhleri

1.4.1. Sürûrî ve Dîvân-ı Hâfız Şerhi

897 (1492) yılında Gelibolu’da doğmuştur. 7 Cemâziyelevvel 969’da (13 Ocak 1562) koleradan vefat etmiştir. Kara Dâvud İzmitî, Nihâlî, Tâcizâde Câfer Çelebi, Taşkoprizâde Mustafa Efendi ve Abdülvâsi Efendi’den ders almıştır. Çevresinde bir velî olarak kabul edilmiş önemli bir mutasavvıftır. Ömrünü ilme adanmış ve hiç evlenmemiştir. Belâgat ilmindeki şöhreti yanında faziletli, olgun ve bilgin kişiliğiyle tanınır.¹⁶

Hâfız Dîvânı’na yazılan en eski şerh, mesnevî şârihi Sürûrî’nindir. Bu şerh kendisinden sonra gelen şârihlerce (özellikle Sûdî tarafından) eleştirilmiştir. Sürûrî’nin önemli bazı eserleri ise şunlardır: *Şerh-i Mesnevî*, *Şerh-i Bostân*, *Şerh-i Gülistân*.

1.4.2. Şem’î ve Dîvân-ı Hâfız Şerhi

Üsküp yakınlarındaki Prizren’den olup Türk edebiyatında “Şem’î” mahlasını kullanan on şairden biridir. Ölümü ile ilgili olarak 936/1529-30 tarihi verilmektedir. Asıl adı bilinmemektedir. Ailesi ve öğrenimi hakkındaki bilgiler son derece sınırlıdır. Şiirlerinden kendini yetiştirdiği anlaşılmaktadır. İstanbul’daki Şeyh Vefâ Hankah’ında Ali Dede’ye intisap ederek kendisinden tasavvuf terbiyesi aldığı ve uzun süre burada inziva hayatı yaşadığı bilinmektedir.¹⁷

Şem’î Farsça birçok esere şerh yazmış bir şârihtir. “*Mesnevî-i Şerîf*’e, *Dîvân-ı Hâfız*’a, “*Bostân*”a, “*Pend-i Attâr*”a, “*Mantikü’t-Tayr*”a şerhler yazmıştır. *Hâfız Dîvânı Şerhi* Sûdî tarafından tenkit edilmiştir.

¹⁶ İsmail Güleç, Sürûrî Muslihuddin Mustafa, İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C.38, Ankara 2010, s. 171.

¹⁷ Murat Ali Karavelioğlu, Şem’î Prizrenli, İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C.38, Ankara 2010, s. 506.

1.5. Sûdî-i Bosnevî (öl:1007/1599[?])

16. yüzyıl şerh geleneğinin önemli isimlerinden biri olan Sûdî-i Bosnevî'nin hayatı hakkında bildiğimiz şeyler sınırlıdır. Bu bilgilere ya Osmanlı kaynaklarından ya da bilhassa Sûdî'nin eserlerinde ara ara değindiği kısa notlardan ulaşmaktayız. Sûdî, Bosna-Hersek'te Karadağ sınırına yakın Cajnice kasabasına bağlı Sudici köyünde doğdu. Adı Ahmet olup Sûdî diye adlandırılması doğduğu köye nisbetledir. İlk eğitimini muhtemelen Foça'da aldıktan sonra Saraybosna'ya gitti. *Şerh-i Gülistân*'ndaki kayıtlardan öğrenim hayatının bir kısmının burada geçtiği anlaşılmaktadır. Daha sonra İstanbul'a geçerek yükseköğrenimini tamamladı.

Öğreniminin ardından kısa bir süre Erzurum'a ve oradan Diyarbakır'a gitti. Bu sırada yirmibeş yaşlarında olduğu tahmin edilen Sûdî, Diyarbakır'da Molla Muslihiddin-i Larî'nin derslerine katıldı. Ardından Dımaşk'a geçerek Halim-i Şirvânî'den Gülistân'ı okudu. Sabûhî-i Bedahşî ve Hüseyin-i Harizmî'nin derslerine devam etti. Bağdat, Kûfe ve Necef'te birkaç yıl kalıp tahsilini sürdürdü. Bu dönemde hac farızasını da ifa edip İstanbul'a döndü. Bazı beyitlerinden anladığımız ("Hazreti İsa ömrü boyunca, duacı Sûdî gibi hiç evlenmemiştir" beyti *Hâfiz Dîvânı Şerh'i*nde geçmektedir.) kadarıyla Sûdî hayatı boyunca evlenmemiştir. Mezhebi hakkında da herhangi bir bilgi yoktur.

Ünlü şârihin ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, kaynaklarda bununla ilgili şu tespitler vardır. Kâtip Çelebi, Nev'izâde Atâî ve Safvet-Beg Basagic'e göre 1000 (1591-92) yılında, Bursalı Mehmed Tâhir ve Sacir Sikiric'e göre 1005'te (1596-97) vefat etmiştir. Oysa Haydar Ali Dirioz aynı fikirde değildir. Dirioz'e göre Sûdî *Hâfiz Dîvânı Şerh'i*ni 1007-1599 tarihinde tamamlamıştır. Bu sebeple bu tarihte veya bu tarihten sonraki bir zaman diliminde vefat etmiş olması gerekir. Nazif M. Hoca da Bostan eserine yazdığı şerhin 1598 'de tamamlandığını bu sebeple ölüm tarihinin de bu tarihten sonraki bir tarih olması gerektiği kanaatindedir. Merhumun naaşı İstanbul Aksaray'da Yûsuf Paşa Camii haziresinde defnedilmiştir.¹⁸

¹⁸ Şimşek, "Sûdî'nin Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz'ının I. Cildinde Klâsik Türk Edebiyatı İle İlgili Kavramlar", s.4.

1.6. Sûdî-i Bosnevî'nin Şârihliği

Sûdî özellikle Fars dili ve edebiyatı konusunda dönemin başarılı âlimlerinden biriydi. Bazı Arapça eserlerin tercüme ve şerhiyle meşgul olması Arapça'ya da vâkif olduğunu, Türkçe şerh ve tercümelere yanında Gılmân-ı Hassa'ya hoca tayin edilmesi de iyi Türkçe bildiğini göstermektedir. Dönemindeki birçok şârih gibi o da Sa'dî'nin *Gülistân*'ı ve *Bostân*'ına, Hâfız'ın *Dîvânı*'na, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine Türkçe şerhler yazmıştır. Şerhleri yazarken kendinden önce şerh yapanları takip etmediği gibi onları katı bir şekilde eleştirmeyi de ihmal etmemiştir. Sûdî'nin bu tarzı, onu dönemindeki diğer şârihlerden ayıran en önemli noktadır. Ayrıca kendisinden önce *Hâfız Dîvânı*'nı şerh eden Şem'î ve Surûrî, *Hâfız Dîvânı*'nı tasavvufî anlamlar vermek süretiyle şerh etmişlerdir. Halbûki Sûdî bu fikirde değildir. Ona göre Hâfız'ın sözlerinde daima mistik bir hava aramak doğru değildir. *Hâfız Dîvânı*'nı şerh ederken de bu düşünceden yola çıkmıştır. Ancak her şârih gibi Sûdî de bir takım hatalara düşmüştür.¹⁹

Sûdî'nin şârih kişiliği hakkında olumlu veya olumsuz birçok şey söylenmiştir.

Kâtip Çelebi'ye göre Sûdî, ilim ve irfan sahibi, faydalı bir muallimdir. Ayrıca onun *Dîvân-ı Hâfız* ve *Mesnevî* şerhlerinin sahasının önde gelen eserleri kabul edildiğini belirtir.²⁰

Şemseddin Sâmî, Sûdî'nin eserlerini pek dikkatli ve tenkitli bir tarzla kaleme aldığı kaydederken, Muallim Nâcî, Sûdî'nin inatçı bir kişiliğe sahip olduğunu ve her sözünün kabul edilemeyeceğini bu sebeple onun da en az diğer şârihler kadar hata yapmış olduğunu belirtir.²¹

Hoca Nazif M.'ye göre ise Sûdî'nin şerhlerinde kullandığı Türkçe, zamanının birçok şârihinden daha sade ve anlaşılır özelliğe sahiptir. Sa'dî-i Şirâzî ve Hâfız-ı Şirâzî'nin eserlerine yapılmış olan şerhler arasında metne nüfuz bakımından Sûdî'nin eserleri en iyilerden sayılır.

¹⁹ Şimşek, "Sûdî'nin Şerh-i Dîvân-ı Hâfız'ının I. Cildinde Klâsik Türk Edebiyatı İle İlgili Kavramlar", s.4.

²⁰ Şimşek, age, s. 4.

²¹ Şimşek, age, s. 5.

1.7. Sûdî-i Bosnevî'nin Eserleri

16. yüzyılın en değerli şarih ve mütercimlerinden birisi olan Sûdî Arapça ve Farsça birçok esere şerh yazmıştır. Bu eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmışken, bir kısmı da varlığı bilindiği halde günümüze ulaşamamıştır.

1.7.1. Şerh-i Dîvân-ı Hâfız

Sûdî'nin 1003 (1595) yılında tamamlamış bu çalışma, onun en büyük eseri olup, yüzyıllar boyunca Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*, Sa'î'nin *Gülistân* ve *Bostân*'ından sonra İslam âleminde en çok okunmuş olan *Dîvân-ı Hâfız*'ın şerhidir.²² Bu eser Sûdî'nin en büyük eseri olarak kabul edilmiştir. *Hâfız Dîvânı* son derece ağır bir dille yazıldığı için bu esere çok sayıda Türkçe şerh yazılmıştır. Sûdî'den önce bu esere Sürûrî ve Şem'î tarafından şerh yazılmıştır. Ancak müellif Mustafa Surûrî ve Şem'î tarafından yapılan şerhlerin yeterli olmadığına kanaat getirerek bu eserini kaleme almış ve anılan şerhlerin hatalarına işaret etmiştir. Surûrî ve Şem'î'nin *Hâfız Dîvânı*'ndaki birçok beyti tasavvufi manalar vererek yorumlamaları ve Hâfız'a olağanüstü özellikler atfetmeleri Sûdî'nin eleştirilerinin odak noktasını oluşturmuştur.

Şerh-i Dîvân-ı Hâfız, birinci cildi İstanbul, Amire Matbaası, diğer ciltleri Mısır, Bulak Matbaası'nda olmak üzere üç cilt halinde basılmıştır.(1250/1834)

Eser daha sonra Konevî Şerhi (1288-1289/1872-1873, İstanbul)'nin kenarında olmak üzere ikinci de fa basılmıştır.

Ayrıca eserin çeşitli kütüphanelerde birçok elyazması da bulunmaktadır. Bu nüshalardan en güvenilir olanlar şunlardır:

1. İstanbul, Fatih Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Kısım, No: 1641, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız

Altan ayırma şemseli, zemin yaldız, kabartmalar deri, zencirekli, şirazeli, vişne rengi deri cilt içinde, kağıt firigranlı, kalın, az aharlı ve krem renkli, 25.7X 17. 2 (19. 8 X11.4) cm ebadında. 25 satırlı, tek sütun halinde cetvelsiz olarak, metin üstü kırmızı

²² Şimşek, age, s.13.

mürekkeple çizilmiş kıta, beyit ve bazı kelimeler de kırmızı mürekkeple, talik ile yazılmıştır. 596 varaktır ve 1006/1598 tarihinde istinsah edilmiştir.

2. İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Hazine Kısmı), No: K.933 ve 934, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız.

En eski nüshadır. Tamdır ve iki cilt halinde bulunmaktadır.

Her iki nüsha da ebru kağıt kaplı, miklepli, sırtı kırmızı meşin birer cilt içinde, 30X18.5 (21.5X10.5) cm. ebadında, 31 satırlı talik ile yazılmış, aharlı kağıt, yıldız cetveller içinde yazı, siyah mürekkep ile yazılmıştır.

Birinci cildi 248, ikinci cildi 235 varaktır. Eserde bulunan istinsah kaydına göre bu eser 7 Şaban 1007/4-5 Mart 1599 tarihinde, Şemseddin b.Üveys el- Maraşî tarafından İstanbul'da yazılmıştır.

3. İstanbul, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 3965, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız.

Bu nüsha yıldızlı, salbekli şemseli, şirazesı dağılmış meşin ciltlidir.

Tam, nesih ile yazılmış, kağıt filigranlı, krem renkli, aharlı, 28 X19 (23 X 12) cm. ebadında, 35 satırlı, altın yıldızlı cetvelli, 466 varaklıdır.

Ramazan 1028/ Ağustos 1619 tarihinde El Hâc Şeyh el- Kurrâ Müslihiddin Hamza b.Abdullah tarafından istinsah edilmiştir.

4. Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, No:7056, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız.

Tam bir nüshadır ve nestalik ile yazılmıştır. 1032/1623 tarihinde istinsah edilmiştir.

5. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, No: 1695, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız.

Salbekli şemseli, şirazeli, vişne rengi meşin ciltli, kağıdı filigranlı, krem renkli, 29,2 X 18.3 (22.2 X12.2) cm. ebadında, 31 satır, 575 varaktır. İmamzâde Abdullah tarafından 1081/1671 tarihinde istinsah edilmiştir.

6. Konya, Yusuf Ağa Kütüphanesi, No:5473, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız.

Talik ile yazılmış tam bir nüshadır. İstinsah kaydı yoktur. 11/17. Asırda istinsah edilmiştir.

7. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Nazif Paşa Kısmı, No: 965, Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz

Hicrî 11/17. asrın ilk yarısında yazılmıştır ve istinsah kaydı yoktur. Tam ve eski bir nüsha olup, talik ile yazılmıştır.

1.7.2. Şerh-i Gülistân

İran edebiyatı deyince akla gelen en önemli isimlerden biri olan Sa‘dî, sayıları yirmiyi aşan birçok esere imza atmıştır. Bunlardan *Bostân* ve *Gülistân* hemen hemen Sa‘dî’nin ismiyle özdeşleşmiştir. Özellikle Sa‘dî’nin *Gülistân*’ı geniş bir coğrafyada okunup beğenilen bir eser olduğu için hem tercüme hem de daha iyi anlaşılabilmesi için şerh edilmiştir. Bu şerhler arasında Türkçe şerhlerle birlikte Arapça şerhler de bulunmaktadır. *Gülistân* toplumumuzda çok rağbet görmüş, bu alanda birçok tercüme ve şerh çalışması yapılmıştır. Çağdaş araştırmacılardan Sacir Sikiric bu şerhi diğer *Gülistân* şerhleriyle karşılaştırmış ve bazı hataları olmakla birlikte Sûdî’nin diğerlerine üstünlüğünü ortaya koymuştur. Ayrıca Sûdî’nin bu eseri Ozan Yılmaz tarafından çeşitli yönlerden incelenerek yayınlanmıştır.²³ 1249/1834, 1276/1860, 1286/1870, 1291/1875, 1293/1977 yıllarında olmak üzere beş defa basılmıştır. Farklı kütüphanelerde elyazması nüshaları mevcuttur. Bunlardan en eski ve en güvenilir olanları şöyle sıralayabiliriz:

1. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi kısmı, No: 2796.
2. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Kısmı, No: 1157.
3. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Kısmı, No: 1158.
4. İstanbul, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 4043.
5. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Kısmı, No: 979.
6. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kısmı, No: K. 4107

²³ Ozan Yılmaz, *Gülistan Şerhi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012.

1.7.3. Şerh-i Bostân

Sa‘dî-i Şîrâzî’nin *Bostân* adlı eserine yazdığı Türkçe şerhdir. *Bostân* da Gülistân gibi çok ilgi görmüş ve Farsça öğrenmek isteyenlerin adeta el kitabı olmuştur. Türkçe’ye birçok tercüme ve şerhi yapılmıştır. Bu esere yapılan en meşhur şerhler Surûrî, Şem’î ve Bursalı Havâyî tarafından yapılmıştır. Yine Sûdî, Mustafa Surûrî, Şem’î ve Bursalı Havâyî tarafından yapılan şerhleri beğenmemiş ve onların hatalarına da işaret etmiştir.

Şerh-i Bostân 1288/1872 ve 1293/1877 tarihlerinde İstanbul’da iki kez basılmıştır. Ayrıca bu şerhin de birçok kütüphanede el yazması nüshaları mevcuttur. Bunlardan en güvenilir olanları şunlardır:

1. İstanbul, Beyazıt Genel Kütüphanesi, No: 5494, Şerh-i Bostân-ı Sûdî.
2. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu kısmı, No: 689.
3. İstanbul, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 3957.
4. Konya, Yusuf Ağa Kütüphanesi, No: 271.
5. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kısım, No: K. 4057.
6. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan H. Sultan kısmı, No: 276.
7. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişâh Sultan kısmı, No: 388.
8. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi Kısım, No: 332.
9. İstanbul, Beyazıt Genel Kütüphanesi, No:5793.

1.7.4. Şerh-i Lûgat-ı Şâhidî

Sûdî’nin, İbrahim Şahidî’nin *Lûgat-ı Şahidî* olarak bilinen manzum Farsça lûgatçesine yapmış olduğu şerhdir. Şuana kadar tek el yazması nüshası bilinmektedir. Kaynaklarda zikredilmeyen eserin bir nüshasını Nazif M. Hoca tesbit etmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye kısmı No: 688’de kayıtlı olan nüsha nesih ile yazılmıştır ve baştan noksandır. Eser 11-12/ 17-18. asırda yazılmıştır.

1.7.5. Risâle-i Sûdî Efendi

Hâfız-ı Şîrâzî'nin ilk gazelinin ikinci beytiyle Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân*'ındaki bir beyte yazdığı şerhi ihtiva eden iki ayrı risâlesi Nazif M. Hoca tarafından neşredilmiştir.²⁴ Sûdî, bu risaleyi *Dîvân-ı Hâfız*'ı şerh etmeden önce kaleme almıştır.

Eserin farklı kütüphanelerdeki elyazması nüshaları şunlardır:

1. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Kısmı, No: 3950.
2. İstanbul, Üniversite Kütüphanesi, No: T.Y. 6641.
3. İstanbul, Üniversite Kütüphanesi, No: T.Y. 2608.
4. İstanbul, Üniversite Kütüphanesi, No: T.Y. 5595.
5. İstanbul, Üniversite Kütüphanesi, No: T.Y. 1390.
6. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısmı, No: 3721.

1.7.6. Risâle-i Sûdî

Bu risâle Sa'dî'nin *Gülistân*'ındaki bir beyte yazılan şerhtir. Sûdî, ilerde yazmayı düşündüğü *Gülistân* şerhi'ne bir ön hazırlık olmak üzere, *Gülistân*'ın anlaşılması güç ve muğlak bir beytiyle işe başlamayı tercih etmiştir.²⁵

Eserin mevcut nüshaları şunlardır:

1. Manisa, İl Halk Kütüphanesi, No: 8048/8, Mecmua.
2. İstanbul, Üniversite Kütüphanesi, No: T.Y. 9668.
3. İstanbul, Üniversite Kütüphanesi, No: T.Y. 6641.
4. İstanbul, Üniversite Kütüphanesi, No: T.Y. 1390.

1.7.7. Şerh-i Kâfiye

İbnü'l-Hâcib'in nahve dair eserinin Türkçe tercüme ve şerhidir. Arapça dilbilgisine dair yazdığı ilk büyük eseridir. 997/1589 yılında yazmıştır. Eseri, yeniçeri ağalarından Hasan Ağa isimli birine ithaf etmiştir. Bu eser 1312/1895 tarihinde Amire

²⁴ Şimşek, age, s.9.

²⁵ Şimşek, age, s.9.

Matbaası'nda *Şurûh-ı el-Kâfiye se Zebân, Arabî, Fârisî, Türkî* adı ile Osman Hilmi Karahisarlı tarafından bir cilt halinde basılmıştır.

Eserin mevcut elyazması nüshaları arasında en eski olanlar şunlardır:

1. İstanbul, Atıf Eefendi Kütüphanesi, No: 2449.
2. İstanbul, Selim Ağa Kütüphanesi, No: 1084.
3. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa kısmı, No: 1455.
4. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Darülmünevi kısmı, No: 505.
5. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez kısmı, No: 3070.
6. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih kısmı, No: 5001.

1.7.8. Şerh-i Şâfiye

Yine İbnü'l-Hâcib'in sarf ilmine dair eserinin Türkçe tercüme ve şerhidir. Şârihin Arapça esere yönelik yazdığı ikinci şerhidir. Bu eser basılmamıştır. Sözkonusu eserin bir elyazması nüshası, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Darülmünevi kısmı, No: 530'da kayıtlıdır.

1.7.9. Hâşiye Alâ Şerhi Hidâyeti'l Hikme

Kadı Mir Hüseyin Maybûdî'nin felsefi bir eseri olan "*Şerhi Hidâyeti'l Hikme*" adlı eserinin, Sûdî tarafından yapılmış haşiyesidir.²⁶ Bu eserin günümüze ulaşan herhangi bir nüshası yoktur.

1.7.10. Ed-Dav Tercümesi

Sûdî'nin, Tâceddin Isfârâni'nin Arap dilbilgisine yönelik kaleme aldığı *ed-Dav* eserine yazdığı Türkçe tercüme eseridir. Bu eserin de günümüze ulaşan herhangi bir nüshası yoktur.

²⁶ Şimşek, age, s.12.

1.7.11. Tercüme-i Takrîrât alâ Hutbeti Ferîdü'd-dîn

İbn-i Hâcib'in “*Takrîrât alâ Hutbeti Ferîdü'd-dîn*” adlı eserine Sûdî Bosnevî tarafından yazılmış Türkçe tercümedir. Bu eserin herhangi bir nüshası mevcut değildir.

1.7.12. Şerh-i Mesnevî

Sûdî'den bahseden hemen hemen bütün eserlerde şarihın Mevlânâ (ö. 672/1274)'nın *Mesnevî-i Şerif*ini şerh ettiğine dair bilgiler verilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde bu esere tesâdüf edilmese de; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye Nu: 415, Film No: 189'da kayıtlı olan ve Mesnevî'nin dördüncü cildinin bir bölümünün Türkçe şerhini ihtiva eden eksik bir nüsha elde bulunmaktadır.

Eserin başında “Bu eser Sûdî'nin Mesnevî-i Şerif tercümesinden bir parçadır ve altıncı cildin ikinci telsimidir... 8 Rebiülevvel 1376/25 Ekim 1995” ibaresi vardır. Mensur olan eserde zaman zaman ayet ve hadislere yer verilmiş, ayrıca bunlar harekelenmiştir.²⁷

Sûdî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır:

1.7.13. Risâle-i Müşkilât ve Istulâhât-ı Mesnevî

Sûdî'nin ayrıca Fettâhî'ye ait *Hüsn ü Dil*'i Türkçe'ye çevirdiği kaydedilmektedir.

²⁷ Şimşek, age, s. 8.

BİRİNCİ BÖLÜM

2. GENEL DEĞERLENDİRME

2.1. Kavramlar İndeksi

Atf-ı tefsîr : Aynı anlamda olan iki kelimenin yanyana kullanılması. (42a, 44b)

Bā-yı sıla : İle bağlacı. (35a)

Cīm-i Acemiyye : Ç harfi. (47a)

Cümle-i hâliye : Hal cümlesi. (35a)

Edât-ı fâ' il : İsimden isim yapma eki. (34a, 38b, 39b, 41b)

Edât-ı cem' : Çokluk eki, çokluk edatı. (34b)

Edât-ı haber : Yüklem eki, ek fiil, bildirme edatı. (37a)

Edât-ı hâl : Geniş zaman. (48a)

Edât-ı masdar : Masdar eki. (34b)

Edât-ı mef' ül : Belirtme fonksiyonlu ek. (43a)

Edât-ı takîb : Takibiyet ifade eden edat. Türkçe'de “sonra” kelimesiyle karşılanır.
(37b)

Edât-ı ta' lîl : Sebep gösterme edatı. (37b)

Edât-ı tekîd : Kuvvetlendirme, pekiştirme edatı. (35a)

Edât-ı ta' lîl : Sebep gösterme edatı. (39b)

Edât-ı teşbîh : Benzetme edatı. (43b)

Edât-ı zarf : Bulunma edatı. (40a)

Elif-i memdüde : Uzun okunan elif. (35b)

Elif-i mübâlağa : Mübalağa-i fâildeki elif harfi. (43b)

- Fā' il : Bir işi yapan özne. (38b)
- Fi' l-i māzi : Bir işin geçmiş zamanda olduğunu bildiren sîga, kip. (35b, 38b)
- Fi' l-i māzi-i lâzım : Geçişsiz mâzi fiili. (49b)
- Fi' l-i muzâri : Hem hâle, hem istikbâle delâlet eden sîga (kip) (34b, 39a)
- Fā' il-i terkîb : Tamlamada yer alan fâil kelimesi. (38b)
- Ġalat : Kullanılan kelimeye ait gramer ve mana yanlışları. (48a)
- Harf-i atf : İki kelime veya cümleyi bir hükümde toplayan, birini ötekine bağlayan. (35a, 37b)
- Harf-i beyân : Açıklama edatı. (47a, 48b)
- Harf-i masdar : Masdar yapma eki. (33b, 36a, 37a,44a)
- Harf-i isti' lâ : Yönelme edatı. (49b)
- Harf-i nidâ : Seslenme edatı. (34a)
- Harf-i nisbet : Aitlik eki. (41a, 42a)
- Hâ-yı resmiyye : Kelimenin sonunda olup fetha (üstün) y1 sağlamlaştıran he.
(34b, 37a, 37b)
- Harf-i sıla : Yönelme edatı. (47a, 33b)
- Harf-i sebeb : Önüne geldiği kelimeye sebebiyet manası katan “-la, -le,..dığı için, sebebiyle” manasındaki ön ek. (35a)
- Harf-i selb : Önüne geldiği kelimeye olumsuzluk anlamı katan ön ek. (37a)
- Hâ-yı tahsîs : Genetif eki. (38a)
- Harf-i te'kîd : Pekiştirme edatı. (48a, 49b)
- Harf-i ta' lîl : Açıklama edatı. (25a, 38b, 39a, 43a, 44a, 46a)
- Harf-i vahdet : Teklik bildiren ek. (41a, 43a)

Izmār kabl-ez-zikr : Bir kelimenin zikrinden evvel ona âit zamir kullanma.

(47a)

İsti' māl : Bir kelimeyi veya morfemi bir nisbet veya durum dahilinde kullanma.

(48a)

İzāfet : 1. İki şey arasındaki bağ, ilgi. 2. İsim tamlaması, isim takımı.

(38a, 33b, 49a)

İzāfet-i beyāniyye : Belirtisiz isim tamlaması. (33b, 34a, 34b, 36a, 38a, 39b, 41b,

45a, 46b, 48b)

İzāfet-i lāmiyye : Belirtili isim tamlaması. (46a, 48b)

Kaf-ı Arabiyye : Arapça “ك” harfi. (33a)

Kaf-ı Acemiyye : Farsça “گ” harfi. (25a, 34b, 45a)

Lafz-ı müşterek : İki ayrı anlam ve yapıyı bünyesinde birleştiren kelime. (36a)

Maḥşūl-i beyit : Beytin anlamı. (25a, 25b, 26a, 26b, 27a, 27b...)

Ma' nā-yı karīni : İpucu veren mana. (37a)

Mef' ūl-ün bih : Fâilin yaptığı iş. (48b)

Mef' ūl-ün fiḥ : Zaman, mekân bildiren mef' ūl. (48b)

Muzāf : İzāfe olunmuş, katılmış, bağlanmış, bağlı. 2. Belirtilen, başka bir isme katılmış ve onu tamamlamış olan isim, tamlama. (38a, 38b)

Muzāaf : İki kat, kat kat, katmerli. (39a)

Müşebbehe : Benzetilen. (48b)

Müzāri' : Geniş zaman. (25b)

Rābıt-ı sıfat : Sıfat bağlacı. (40a)

Resmî : Kelimenin sonundaki fethayı sağlamaştırma. (48a)

Şin-i zamîr-i gâ'ib ızmâr : Gizli üçüncü tekil şin zamiri. (37b)

Sıfat-ı müşebbehe : Lâzım (geçişsiz) fiillerden, türlü vezinlerde başlıca fail vezninde gelen ve dâimî bir vasfı gösteren sıfat. (36a,36b,42b, 45a, 49b)

Sıfat-ı nisbî : Nisbet eki olan “yâ” ile yapılan sıfat. (48b)

Şin-i zamîr : Farsça bitişik zamirlerden üçüncü teklik şahıs zamiri “şin”
(33a, 34b, 38a)

Ta'kîd : İfadenin kasdolunan manaya nüfuz edebilme imkânından uzak olmasına denir. (36b)

Terkîb-i izâfet : İzâfet terkîbi (isim tamlaması) [muzaf ve muzâfunileyhten meydana gelen bir terkip: “odanın tavanı” gibi]. (38a)

Terkîb-i mezcî : Özel isim olan iki kelimenin birleşerek tek kelime haline gelmesidir. (38a)

Vasf-ı terkîbi : Birleşik sıfat, bir ismin sonuna Farsça bir emir eklenerek yapılan terkip. (33a,38a, 38b, 39a, 39b, 40a,41b, 42b, 43a, 45a, 46a, 47a, 49b)

Vāv-ı resmiyye : Yazılan fakat okunmayan vav demektir. (25b, 42b)

Ya-yı saniyye : İkinci ye harfi. (46b)

Ya-yı masdar : Eklendiği kelimeye masdariyyet manası katan masdar eki. Eklendiği kelimeye “-lık, -lik” manası da verir. (39b)

Zamîr-i gâ'ib : 3. teklik şahıs zamiri. (45b)

Zarf-ı mekân : Mekân gösteren zarf, kelime: “burada; bayırda; dışarı, içeri...” gibi. (41a)

2.2. Eserde Geçen Edebi Sanatlar

İhâm : Anlamı karıştırmak, okuyucuyu yanıltmak ve şüphelendirmek için ifadede cinaslı veya çok anlamlı bir kelime kullanmaya ve bu kelimenin farklı anlamlarını destekleyen bir veya birkaç kavramı aynı ifade içinde zikretmeye denir. (37a)

İsti'are : Bir şeyi gerçek anlamı dışında, çeşitli yönlerden benzediği başka bir şeyin adıyla anmaktır. (42a)

İstifhâm : İfadeyi güzelleştirmek, bir fikri vurgulamak, söze nezaket, doğallık ve içtenlik katmak, dikkat çekmek, bir fikrin muhatap tarafından düşünülmesini ve kabul edilmesini sağlamak gibi sebeplerle soru sorma sanatına denir. (44b, 46b, 48b, 49b)

İstifhâm-ı inkârî : Cevap bekleme amacı gütmeyen duyguyu ve anlamı kuvvetlendirmek için sözü soru biçiminde yöneltmeye denir. (49b)

Kinâye : Bir maksattan dolayı, sözü hem hakikî hem de mecâzî anlamlara uygun olarak kullanmaktır. (35a, 37b)

Leff ü neşr : Bir ifade veya mısradaki zikredilen en az iki kavramın her biriyle ilgili olarak bir sonraki ifade veya mısradaki birer kavramın kullanılmasına denir. (39a)

Muhtemilü'z-zıddeyn : Bir sözün iki taraflı, yani hem medih, hem zem olabilecek sûrette söylenilmesine denir. (25b, 34a, 40a)

Mübalâğa : Herhangi bir şeyi olduğundan fazla veya az göstermeye denir. (36a)

İştikâk : Aynı kökten türetilmiş kelimelerin bir ifade içinde kullanılmasına denir. (47b)

Reddü'l-'acz 'ale's-sadr : Daha önce söylediğini red etme sanatı. (40b)

Sihri helâl : Beyit içerisinde hem kendisinden önceki sözlerin sonu hem de kendisinden sonraki sözlerin başı olabilecek şekilde söz söylemektir. (37a)

Ta'rîz : Bir ciheti gösterip de diğer ciheti kastetmektir. Tenkit, istihza, doğruyu gösterme maksatları ile ortaya söylenilmiş bir sözdür. (39b)

Teşbîh : Aralarında çeşitli yönlerden benzerlik kurulabilen iki kavram veya kavramlardan benzerlik itibariyle zayıf olanı kuvvetli olana benzetmek sanatıdır. (25b, 30b, 36b, 37b, 38a, 39a)

Tezât : Manaca birbirinin karşıtı iki düşünce, duygu ve hayalin bir ifadede toplanmasıdır. (35b)

2.3. Eserde Geçen Türkçe Arkaik Kelimeler

ayt- [eyitmek, aytmak, etmek, eytmek, itmek] : Söylemek, demek, anlatmak.
(27a, 37b)

eneg [enek] : 1. Çene, çene kemiği. 2. Gerdan. (25a)

bitümlig [bitimek, bitümek] : 1. Nasip etmek, mukadder kılmak.(30a)

ıssı : 1. Sıcaklık, hararet. 2. Sıcak. (25b)

imdi : Şimdi, artık, o halde, öyleyse. (42b, 43a, 47b)

kankı [kangı] : Hangi (25a)

kimesne [kimerse, kimsene] : Kimse (25b, 33b, 37b, 38a, 39b)

sıgıncag [sıgınca] : Sığınacak yer, melce, penah. (34a)

sın- : Kırılmak. (41a)

sınıklık : Kırıklık. (32a)

sifte : Yoğun, sağlam. (35b)

tamar : Damar (26a)

togrı [dogrı, togru, togru] : Doğru. (27a)

tuman [tumman] : 1. Don. 2. Pehlivan kispeti. (45b, 49b)

ur- [urmak] : 1. Vurmak, çarpmak. 2. Baskın yapmak, gasp ve yağma etmek.
(27a, 30a)

yücerak : Daha yüce, çok yüce. (33a)

2.4. Eserde Geçen Ayet-i Kerime, Hadis-i Şerif ve Deyimler

2.4.1. Eserde Geçen Ayet-i Kerimeler

Elestû bi-rabbikûm : 41b

“Ben sizin rabbiniz değil miyim?” (A‘râf, 7/172)²⁸

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

Ve iz ehaze rabbuke min benî âdeme min zuhûrihim zurriyyetehum ve eşhedehum alâ enfusihim, **elestu birabbikum**, kâlû belâ, şehidnâ, en tekûlû yevmel kıyâmeti innâ kunnâ an hâzâ gâfilîn(gâfilîne).

Çünkü Rabb’in, Ademoğullarının bellerinden , onların nesillerini alıp yaratır. Onları bizzat kendileri hakkında şâhit tutarak, “Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?” diye sorar. “Elbette! Şâhidiz!” derler ki, yarın Mahşer Gününde “Bizim bundan haberimiz yoktu!” demeyesiniz.²⁹

Ke’l En’âmı bel hüm edallü

“(İşte onlar) hayvanlar gibidir, hatta daha da sapık...” (A‘râf, 7/179)³⁰

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

Ve lekad zere’nâ li cehenneme kesîran minel cinni vel insi, lehum kulûbun lâ yefkahûne bihâ ve lehum a’yunun lâ yubsîrûne bihâ ve lehum âzânun lâ yesmeûne bihâ, **ulâike kel en’âmi** bel hum edallu, ulâike humul gâfilîn(gâfilîne).

Doğrusu biz, cinler ve insanlar arasından, kalpleri olup da, onlarla kavramayan; gözleri olup da, onlarla görmeyen; kulakları olup da, onlarla işitmeyen nicelerini,

²⁸ Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013, s. 117.

²⁹ Mahmut Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meali*, Armağan Kitaplar, Konya 2012, s. 166.

³⁰ Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, s. 358.

cehennemlik yapmışızdır. İşte onlar, tıpkı hayvanlar gibidirler; hatta daha da aşağı! İşte gaflet bataklığında yüzenler bunlardır.³¹

Tefrah innallâhe lâ yuhıbbu'l- ferihîn : 34b

“Kuşkusuz Allah, kibirlenenleri sevmez.” (Kasas 28/76)

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ۗ

İnne kârûne kâne min kavmi mûsâ, fe begâ aleyhim, ve âteynâhu minel kunûzi mâ inne mefâtihahu le tenûu bil usbeti ulil kuvveh(kuvveti), iz kâle lehu kavmuhu lâ **tefrah innallâhe lâ yuhıbbul ferihîn**(ferihîne).

Karûn, Mûsâ'nın kavmindendi. Fakat onlara karşı zâlimce davrandı. Oysa Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını taşımak güçlü bir topluluğa ağır gelirdi. Kavmi, ona, “Sakın şaşırıp kibre kapılma!” demişlerdi, “Çünkü Allâh, kibirlenenleri sevmez!”³²

2.4.2. Eserde Geçen Hadis-i Şerifler

Euzu billahi min şururi enfüsina ve min seyyiati amâlina: 39b

İbni Mes'ud(Radiyallahu anh) anlatıyor;

Elhamdullillahi nesteinuhu ve nesteğfiruhu ve **neuzu billahi min şururi enfüsina** men yehdillahu fela müdilleleh ve men yüdlil fela hadiyeleh. Ve eşhedü enlailahe illalahu ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resuluhu erselehu bil hakkı beşiren ve neziren beyne yedeyyi ssaeti men yudiillahe ve resuluhu fe kad raşede ve men ye'sihima fe innehu la yedurru illa nefsehu ve la yedurullahe Şey'a.

(2872)"Resulullah (s.a.s) teşehhüd okuyunca şu me'al de zikirde, duada bulunuyordu:

³¹ Kısa, Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali, s. 167.

³² Kısa, age, s. 372.

“Hamd Allâh'adır, O'na sığınır, O'ndan mağfiret dileriz. Nefislerimizin şerrinden de O'na sığınırız. Allâh kime hidayet verirse onu kimse sapıtamaz, kimi de sapıtırsa onu kimse hidayete götüremez. Şehadet ederim ki Allâh'tan başka ilah yoktur. Yine Şahadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. O'nu Hak ile, kıyametten önce müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdi. Kim Allâh ve Resûlune itaat ederse doğru yolu bulmuştur. Kim de O ikisine isyan ederse,(bilsin ki)sadece kendisine zarar verir, Allâh'a hiç bir zarar veremez.”(Ebu Davud, Salat 229,(1097,1098)³³

men ‘arafe nefsehû

:35a

Men arafe nefsehû fe-kad arafe rabbehû³⁴

“Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir.”

³³ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, C. 8, İstanbul 1993, s. 358.

³⁴ Yılmaz, age, s. 492.

2.5. Eserde Geçen Peygamberler

2.5.1. Hz. İsa

İsrailoğullarına gönderilen, Kur'an-ı Kerim'de ismi bildirilen peygamberlerdendir. Ulü'l-azm denilen altı peygamberin beşincisidir. Annesi Hz. Meryem'dir. Hz. İsa (a.s) bir mucize olarak Hz. Meryem'den babasız olarak doğmuştur. Kudüs'de dünyaya gelmiştir. Otuz yaşında kendisine peygamberlik verilmiştir. İsa peygambere *İncil* adlı kitap indirilmiştir.

Hz. İsa (a.s) üç yıl müddetle halkı Allâh yoluna çağırmıştır. Fakat ancak on iki kişi kendisine inanmıştır. Bu on kişiye "havâri" denir. Yahudiler Hz. İsa'yı öldürmeye kalkışmıştır. Havâriyelerden biri de onlara yardım etmiştir. Hz. İsa bir eve gizlenmiştir. Onu bulup tepeye çıkarmışlardır ve çarmıha germek istemişlerdir. Ancak İsrailoğullarının gözüne onu şikâyet eden kişi İsa peygamberin suretinde görünmüştür. İsrailoğulları onu çarmıha gererek öldürmüşlerdir. Hz.İsa (a.s) melekler tarafından dördüncü kat göğe kaldırılmıştır. Kendisine kıyâmete dek ömür verilmiştir. Ahir zamanda Şam'a inecek ve halkı İslam dinine davet edecektir. Kıyamet alâmetlerinden biri de budur. Yeryüzüne indiğinde Kudüs'de Deccâl'i öldürecek ve Tûr-ı Sinâ'ya çıkacaktır. Ye'cüc ve Me'cüc yeryüzünde fesat çıkaracaktır. Hz. İsa insanlarla beraber Tûr'dan inecek ve adaletle hüküm sürecektir. Putları kırıp Hz. Mehdî ile buluşacaktır.

Babasız dünyaya gelişi³⁵, beşikteyken konuşması³⁶, ölüleri diriltmesi, eliyle mesh etmek suretiyle hastaları iyi etmesi³⁷, ölmeyip göğe çekilmesi³⁸ gibi birçok mucizesi

³⁵ Meryem: "Ya Rabbi, bana hiçbir erkek eli değmediği halde nasıl olur da çocuğum olabilir?" deyince, Allah şöyle buyurdu:

"Öyle de olsa, Allah dilediğini yaratır. Zira O, bir şeyin var olmasına hüküm verince sadece 'ol' der, o da derhal olur." (Âl-i İmrân / 47)

³⁶ "Beşiğinde de, yetişkinliğinde de insanlara hitap edip onlarla konuşacak, salih insanlardan olacaktır." (Âl-i İmrân / 46)

³⁷ "Allah ona kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretecektir.

Onu İsrailoğullarına resul olarak gönderecek, o da onlara şöyle diyecektir: "Size Rabbiniz tarafından bir mucizeyle gönderildim:

Ben size çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapar içine üflerim, o da Allah'ın izniyle hemen kuş olur." (Keza ben anadan doğma körü ve abraşı iyileştirir, hatta Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.

vardır. Hz. İsa (a.s) bu yönleriyle eski şiirimize ilham kaynağı olmuş, Dîvân edebiyatında sıkça anılmıştır.

İsa peygamber “Mesih” lâkabıyla bilinir ve kendisine “ Rûhu’l- Kudüs denir. *Kur’an-ı Kerim*’de Meryem süresi, Bakara süresi, Nisa süresi, Maide süresi dahil birçok ayette Hz. İsa (a.s) ile ilgili geniş bilgi verilir.

2.5.2. Hz. Mûsâ

Hz. Mûsâ (a.s) İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerdendir. Peygamberler içinde üstünlükleri olan ve kendilerine “ulü’l-azm” denilen altı peygamberin üçüncüsüdür. Allâh u Teâla ile konuştuğu için kendisine “ Kelîmullah” denilmiştir. Hz. Yakup’un soyundan olup, Hz. Harun’un kardeşidir. Babasının ismi İmrân, annesinin ismi ise Nuceyb, Nâciye veya Yuhâbil’dir.

Firavunlar, İsrailoğullarını kendilerine teba edip, onları esir gibi ağır ve zor işlerde kullanan Mısır hükümdarlarıdır. Bir kâhin, Firavun’a “İsrailoğullarından bir çocuk doğacak ve senin devletinin yıkılmasına sebep olacak” der. Firavun bundan korkar ve İsrailoğullarından doğan erkek çocukları öldürtmeye başlar. Bu sırada Hz. Mûsâ doğar. Annesi, onun öldürülmesini önlemek amacıyla onu bir sandığa koyar ve Nil nehrine bırakır. Sandık Nil’de akıp giderken Firavun’un karısı Asiye onu tutar ve bebeği sever. Asiye bebeğin öldürülmesine mani olmak için onu saklar. Bebeğe sütanneleri tutar ve böylece Hz. Mûsâ Firavun’un sarayında büyür.

Kaza neticesi bir Kıpti’yi öldürünce Mısır’dan kaçır ve Medyen’ e gider. Burada Hz. Şuayb’ın kızı ile evlenir. Tûr dağında Allâh u Teâla ile konuşur ve Hz. Mûsâ’ya peygamberlik verilir. Firavun’u hak dine davet eder fakat o kabul etmez. Bunun üzerine Hz. Mûsâ, İsrailoğulları ile haberleşir ve onları Mısır’dan çıkarır. Firavun bunu duyunca

Evlerinizde ne yediğinizi ve biriktirip sakladıklarınızı da bilirim.

Eğer inanmaya niyetiniz varsa, elbette bunlarda sizin için alacak dersler vardır. (Âl-i İmrân / 48-49)

³⁸ O zaman Allah şöyle buyurmuştu: “İsa! Seni öldürecek olan, onlar değil Ben’im.

Seni Kendi nezdime yükseltecek, seni inkârcıların içinden kurtarıp temize çıkaracak ve sana tâbi olanları ta kıyamete kadar kâfirlere üstün kılacak olan da Ben’im. (Âl-i İmrân / 55)

askerleri ile peşlerine düşer. Hz. Mûsâ (a.s) asası ile denize vurur ve deniz yarılr, on iki yol açılır. On iki kabilenin her biri bir yoldan gider. İsrailoğulları geçip kurtulduktan sonra, deniz kapanır ve onları takip eden Firavun ve ordusu boğulur.³⁹

Hz. Mûsâ, kavmi ile Kenân'a yönelmiştir. İsrailoğulları tevhid akidesine defalarca başkaldırmıştır. Bu olaylara canı sıkılan Mûsâ peygamber, Cenâb-ı Hakk'ın çağrısıyla Tûr dağına çıkmıştır. Hz. Harun'u yerine vekil tayin etmiştir. Hz. Harun'un öğütlerini dinlemeyen İsrailoğulları, altın bir buzağı heykeli yaparak ona tapmaya başlamışlardır. Hz. Mûsâ Tûr dağından gelince bu durumu görmüş ve çok sinirlenmiştir. Heykeli yapan kişiyi (Sâmiri) lanetlemiş, buzağı heykelini yakarak denize atmıştır. Kavmine sitem etmiştir. Ondan sonra kavmi yaptığına pişman olmuş, tevbe ve istiğfarda bulunmuştur. Hz. Mûsâ *Tevraf*'ı ortaya koymuş ve İsrailoğulları onun hükümlerine göre amel etmeye başlamışlardır. Peygamberlik vazifesini yerine getiren Hz. Mûsâ, Hz. Yuşa'yı yerine halife tayin etmiş ve yüz yirmi yaşında vefat etmiştir.

Hz. Mûsâ'nın Allâh(c.c) ile konuşmak⁴⁰, asasının ejderha olması⁴¹, elini koynuna sokup çıkarınca elinin bembeyaz bir nur olması (Yed-i Beyza), suları kan şeklinde akıtmak, çekirge ve sinek sürüsü ortaya çıkarmak, Firavun'u suda boğmak gibi birçok mucizesi vardır. Edebiyatta da bu yönlerden ele alınır.

2.5.3. Hz. Süleymân

İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerdendir. Hz. Davud'un (a.s) oğlu olup, Yakup aleyhisselamın neslindedir. Yahudilik'te ve Hıristiyanlık'ta sadece kral, İslâmiyet'te ise hükümdar –peygamber kabul edilir. Kudüs yakınlarındaki Gazze şehrinde doğmuştur. Çocukluğundan beri bilgili, iyilik ve adâleti seven biri olarak tanınmıştır. On iki yaşındayken babasının yerine geçerek sultan olmuştur. Kendisine

³⁹ Yine hatırlayın ki, sizin geçmeniz için denizi yarmış, sizi kurtarıp, siz bakıp dururken gözlerinizin önünde Firavun hanedanını boğmuştuk.(Bakara / 50)

⁴⁰ “Haberin olsun: Senin Rabbin Benim!” denildi. “Çıkar pabuçlarını hemen! Çünkü kutsal vâdidesin sen! Tuvâ'dasın sen!” (Tâ Hâ / 12)

⁴¹ Bunun üzerine Mûsâ, asasını yere bırakıverdi, bir de ne görsün: o koskoca bir ejderha kesilmiş! Elini sıyırap çıkardı, bir de ne görsün: Bakan kimseler için parlak mı parlak, ışık saçan bir el haline gelmiş. (A'râf / 107-108)

Allâhu Teâlâ tarafından peygamberlik verilmiştir. Dünyâya hâkim olan dört kişiden biridir.

Geçimini devlet hazinesinden değil, ördüğü zembiller sayesinde kazanmıştır. Hz. Davud'un temelini attığı, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'yı yapmaya devam etmiş, yedi senede tamamlamıştır. Daha sonra, Kudüs'te büyük bir saray inşâ etmeye başlamış, on üç senede tamamlamıştır. Rivâyete göre bu binaların yapımında insanlardan ve cinlerden pekçoğu Hz. Süleymân'ın emrinde çalışmıştır. Kendisi başlarında olmadığı zaman cinler çalışmamış. Hatta bir bastona dayalı olarak uzun zaman onlara hükmetmiştir. Sonunda bastonun içine bir ağaç kurdu girmiş ve kemirmeye başlamış. Tam inşaat sona erince baston kırılmış ve Hz. Süleymân düşmüş. Meğer Süleymân peygamber çok önceden vefat etmiş.

Allâh (c.c) tarafından kendisine birçok mucize verilmiştir. Hz. Süleymân hayvanlarla konuşur, onların dilini bilirmiş.⁴² Cinlere ve rüzgâra hükmedermiş.⁴³ Üzerinde İsm-i A'zam yazılı mühürlü bir yüzüğü varmış ve bu yüzük sayesinde vahşi hayvanlar ve kuşlar ona boyun eğmişlerdir.

Hz.Süleymân'ın Hüdüh adlı bir kuşu varmış. Hüdüh uzaktaki şeyleri görebilir, çöllerde suyun yerini havadan tesbit edebilirmiş. Süleymân peygamber sefere çıktığında Hüdüh'ü de yanına alır ve bu sayede konaklama yerlerini su kenarında seçermiş.

Dîvân edebiyatında Hz. Süleymân (a.s), yukarıda anlattığımız kıssalar çevresinde yoğunlaşan düşünceler içerisinde ele alınmıştır. Ayrıca kendisini tanıdıktan sonra güneşe tapmayı bırakıp, iman eden Sebe melikesi Belkis⁴⁴ ile olan aşkları da hem klasik edebiyatta hem de halk edebiyatında fazlaca işlenmiştir.

⁴² Süleymân Davud'a vâris oldu ve "Ey insanlar, bize kuşdili öğretildi ve daha her şeyden bolca nasip verildi. Gerçekten bunlar âşikâr lütuflardır." dedi. (Neml / 16)

⁴³ Günün birinde, Süleymân'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları toplanmış olup, hepsi birlikte, düzenli olarak kendisi tarafından sevk ediliyordu. (Neml / 17)

Biz rüzgârı onun emrine verdik. Rüzgâr, onun emriyle istediği yere tatlı tatlı eserdi. (Sâd / 36)

⁴⁴ Kraliçeye: "Buyurun, saraya girin." denildi. Sarayın eyvanını görünce, zemininde engin ve duru su olduğunu zannedip eteğini yukarı çekti. Süleymân: "Bu, sırcadan yapılmış şeffaf bir saraydır." Kraliçe:

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleymân'la ilgili elli birçok ayet vardır. Bu ayetler ona verilen ilim ve hikmetler ile yukarıda anlattığımız kıssalardan bahseder.

2.6. Eserde Kullanılan Aruz Kalıpları

Bu konuya geçmeden önce aruz ölçüsünün doğuşu ve tarihi gelişimi hakkında bilgi vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Aruz ölçüsü 8.yy. da Arap edebiyatında doğmuştur ve bu yüzyıldan itibaren Arap şiirinde kullanılan bir şiir ölçüsü haline gelmiştir. Geniş alanları kaplayan Arap kültürü ve edebiyatı ile birlikte İran'a, Afganistan'a, Orta Asya'ya ve Hindistan'a kadar yayılmış ve yavaş yavaş bu yöre halklarının edebiyatlarındaki şiir ölçülerinin yerini almaya başlamıştır.

Aruz ölçüsü ilk olarak İran edebiyatını etkisi altına almış, bu edebiyatta uğradığı değişikliklerle de öteki edebiyatlara girmiştir. X. yy 'dan itibaren Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle aruz vezni bizim edebiyatımıza da girmiş , hece ölçüsünün yanında ayrıca okunmuş ve bu ölçüyle ölümsüz eserler kaleme alınmıştır.

Aruz ölçüsü, Arap dilinde hecelerın seslerine, bir başka deyimle hece sonlarındaki harflerin harekeli ve sakin oluşu temeline dayanır. Aruz ölçüsü ile ilgili verdiğimiz bu kısa bilgiden sonra incelediğimiz Sûdî'nin *Hâfiz Dîvânı Şerh*'nde 25a-49b varakları arası geçen aruz kalıplarına geçebiliriz.

2.6.1. Remel Bahri

Remel, Arapça'da "koşma, hızlı yürüme" demektir. Arap aruzunun 8. Bahridir. Esas kalıbı müseddes yani mısra'da 3, beyitte 6 "Fa' ilâtün"dür. İran aruzunda ise asıl şekli müsemmen, yani beyitte 8 tef'iledir. İran aruzunda bu bahirden türetilmiş 17 kalıp vardır.

"Ya Rabbî, dedi, Ben (Sen'den başkasına ibadet etmekle) kendime zulmetmişim, şimdi ise Süleymân'la birlikte âlemlerin Rabbine teslim oluyorum." (Neml / 44)

Remel bahrinin aşağıdaki kalıbı hem ahengi hem de kullanımının kolaylığı nedeniyle Türk şairlerince en çok benimsenen ve kullanılan kalıbıdır. Türk şiirindeki gazellerin te birine yakın kısmı bu kalıpla söylenmiştir.

Fā ‘i lā tün / Fā ‘i lā tün / Fā ‘i lā tün / Fā ‘i ln
- v - - / - v - - / - v - - / - v -

An şeb-i řadrī ki gyend ehl-i şalvet imşeb est
Yā Rab in te ’řīr-i devlet ez kudāmīn kovkeb est?

[25a/gazel7]

Fe ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe ‘i ln
v v--/v v--/v v--/v v-

(Fā ‘i lā tün) (fa ‘lün)
-v-- --

Cān fidā-yi deheneş bād ki der bāg-i naşar
emen-ārā-yi cihān hoşter ezin gonçe nebest

[26a/ Gazel8]

Bu kalıpta ilk tef’ilenin “fā‘ilātün” ve son tef’ilenin “fa‘lün” şeklinde değiştirilerek kullanılması gibi bir özellik vardır. Bu değişiklikler kalıba canlılık va kolaylık getirmiş ve dört ayrı şekilde yararlanılmasını sağlamıştır.

Fe ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe ‘i ln

Fe ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fa ‘lün

Fā ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe ‘ilün

Fā ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / fa ‘lün

Bu kolaylık yanında, âhenkli ve kıvrak olması, Türkçe'nin kısa hece özelliğini de karşılamasıyla bu kalıp edebiyatımızda her tür nazım şeklinde kullanılmıştır.

2.6.2. Muzâri Bahri

Muzâri, sözlük anlamıyla “benzeyen, ortak” demektir. Remel ve hezec bahirlerine benzediği için bu ad verilmiştir. İmam Hâli'l'in aruzunda da adı Müştâbih'dir. 12. bahirdir. Esas şekil müseddes, yani mısra'da “ Mefâ' ilün, fâ' ilâtün, mefâ' ilün” olduğu halde kalıpları murabbâ olan “Mefâ' ilün fâ' ilâtün” şeklinden türetilmiştir. İran aruzunda bahrin asıl kalıbı sekizlidir: Mısra'da “Mefâ' ilün fâ' ilâtün mefâ' ilün fâ' ilâtün”. Yirmi kadar değişik kalıbı olduğu halde en çok “Mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün” kalıbı kullanılmıştır.

Mef' ü lü / Fâ' i lā tü / Me fâ' i lü / Fâ' i lün

--v/-v-v/v--v/-v-

Dil dādemeş ve mujde vü haclet hemiberem
Zin naqd-i kem- ' ayār ki kerdem nişār-i düst

[27b/ Gazel 10]

Bu kalıp Türk şiirinde Muzârî bahrinin en çok kullanılan kalıbı olduğu gibi Türk aruzunun öteki kalıpları arasında da en çok başvurulan kalıplardan biridir. İlk devirlerden başlayarak kesintisiz hemen her şairin beğendiği ve benimsediği bir kalıptır. Bütün nazım şekillerinde, ama daha çok kaside ve özellikle gazelerde görülür.⁴⁵

2.6.3. Müctes Bahri

Müstec, Arapça'da “kesilmiş, koparılmış” anlamına gelir. İmam Hâli'l'in düzenlediği aruz sisteminde 14. bahirdir. Asıl kalıbı müseddes “ Müstef' ilün fâ' ilâtün fâ' ilâtün” ise de uygulamada “Müstef' ilün fâ' ilâtün” olarak murabba şeklinden kalıplar türetilmiştir. İran'da en çok kullanılan “Me fâ' i lün / Fe' i lā tün / Me fâ' i lün Fe' i

⁴⁵ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, 10. bs., İstanbul 2008, s. 247.

lün”dür. Bu, Türk şiirinde de bahrin en çok kullanılan kalıbıdır. İlk yüzyıllardan başlayarak Eski Türk edebiyatında ve Tanzimat’tan sonra değişik nazım şekillerinde çokça görülür.⁴⁶

Me fâ ‘i lün / Fe ‘i lâ tün / Me fâ ‘i lün / Fe ‘i lün

v-v-/vv-- /v-v-/vv-

Boro be kâr-i ĥod ey vâ‘iz, in çi feryâd est?
Merâ futâd dil ez reh; turâ çi uftâde est?

[36b/ Gazel 20]

Uzun ve kısa hecelerin ardarda sıralanmasıyla âhenkli ve bu yüzden de Türk şairlerinin beğenerek kullandıkları kalıplardan biridir. Değişik tür nazım şeklinde kullanılmışsa da en çok kaside, gazel ve kıtalarda görülür.⁴⁷

2.6.4. Hezec Bahri

Hezec Arapça’da “güzel sesle ve bağırarak şarkı söyleme” demektir. Arap aruzunun 6. bahridir. Bu bahir İran şiirinde çok kullanılmış ve 28 değişik kalıp üretilmiştir. Ayrıca 24 rubâi kalıbı da bu bahirden çıkarılmıştır.

Mef ‘ü lü / Me fâ ‘î lü / Me fâ ‘î lü / Fe ‘ü lün

--v/v--v/v--v/v--

Güşem heme ber kıavl-i ney u nağme-i çeng est
Çeşmem heme ber la‘l-i tu ve gerdiş-i cām est

[31a/ Gazel 15]

Aruzun hareketli ve âhenkli kalıplarındandır. Türk şâirlerince benimsenmiş ve çok kullanılmıştır. Eski devirlerden başlayarak her tür şiirde ve özellikle kaside ve gazelerde görülür. Müstezâd nazım şeklinin asıl kalıbı budur. Son yüzyıllarda bu kalıpla bir hayli de şarkı söylenmiştir. Tanzimattan sonra da çok kullanılan kalıplardandır.

⁴⁶ İpekten, age, s. 253.

⁴⁷ İpekten, age, s. 254.

Mef'ū lü / Me fā'ī lün / Mef'ū lü / Me fā'ī lün

--v/v-- --v/v--

Der deyr-i muġān āmed yārem, ħadeġi der dest
Mest ez mey u meyġārān ez nergis-i mesteş mest

[35a/ Gazel 16]

Bu kalıp Eski Türk şiirinde pek fazla kullanılan kalıplardan değildir. İlk yüzyıllardan başlayarak XIX. yüzyılda Şeref Hanım'a kadar pek çok şairin Dîvânında, ancak her birinde iki-üç şiirde görülmüştür. Kalıbı en çok kullanan şairler XIV. yüzyılda Kadı Burhâneddin, XVI. Yüzyılda Muradî'dir.

İKİNCİ BÖLÜM

Bu çalışmada Sûdî'nin “Şerh-i Dîvân-ı Hâfız” adlı eserinin Erzurum İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler Kısmı, 330 numarada kayıtlı olan nüshası esas alınmıştır.

Hâfız'ın Farsça beyitlerini olduğu gibi Latin harflerine aktarmada Mehmet Kanar'ın “Hâfız Dîvânı 1-2” adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

3. GAZEL ŞERHLERİ

[25a]

3.1. Gazel-i Diger-7

[Fā ‘i lā tūn / Fā ‘i lā tūn / Fā ‘i lā tūn / Fā ‘i lūn]

An şeb-i qadrî ki gūyend ehl-i ḥalvet imşeb est
Yā Rab in te ’şîr-i devlet ez kudāmîn kovkeb est?

Qadrîde yâ vahdet veyâ tenkîr içündür vahdete taqşîr-i qasr idenler taqşîr eylediler. Ḥalvet ü ḥalâ maşdarlardır. Ḥalâ yaḥulû ya‘ ni naşara bâbından emr aşında in idi. Şebde ve rûzde ve sâlde nūn mîme qalb olındı. Lüzümân Yā Rab bunuñ gibi maqâmda ‘acâba ma‘nâsmadır. Niteki sâbîqân zîkr olındı.

Maḥşûl-ı Beyt:

Ol qadir gicesi ki ehl-i ḥalvet zîkr iderler. Bu gicedür ‘acabâ bu devlet-i te’şîr qanğı kevkebe mensûbdur. Yâḥûd qanğı kevkebdendür. Keenne ki ḥ’âceye bir gice vuşlat müyesser olmuş imiş. Tâli‘ inüñ te‘şîrinden ta‘accüb buyurur. Yā Rab bu sa‘âdet-i ‘uzmâ ne yıldızuñ te’şîridir ki bu devleti hergiz-i t̄ali‘ ümden recâ eylemezdüm.

Beyt:

Tā be gîsū-yi tu dest-i nā-sezāyān kem resed
Her dilî der ḥalqa-i der zîkr Yā Rab Yā Rab est

Tā ḥarf-i ta‘lil gīsū kāf-ı ‘Acemiyenüñ kesriyle şac bölüğine dirler. Şac bölügidür. Gīsū bilmez kişi nādandır. Nāsezāyān elif ü nūnla cem‘ olmuş.

Maḥşül-i Beyt:

Senüñ gīsūña nā-sezāların eli irişmemek için her dil veya herbir dil bir ḥalkada Yā Rab zikrindedür ya‘ni dest-i ‘ağyār gīsūña degmemek için ḥalkalarında olan diller Yā Rab, Yā Rab deyü Allāh’a tazarru‘ ü niyāz iderler.

Beyt:

Kuşte-i çāh-i zenehdān-i tu‘em kez her taraf
Şad hezāreş gerden-i cān zīr-i tavḫ-i ğabğab est

Zenehdān çeñe kemügi her gören aña esir ü mübtelā olur. Leṭāfet virmişdür ki ya‘ni cānāna ğabğab didügi meretebe ḥüsn ü yüzünüñ canānuñ boynı anuñ ğabğabı çenberinüñ altındadır.

Maḥşül-i Beyt:

Senüñ eñegüñ çuğurunuñ helāki vü küştesiyem ki her cānibden imdi tavḫ-ı ğabğab didügi ğabğabuñ diger meylüñdür ki ol güzellerüñ müḥassenātındandır ammā ‘Acem insānuñ eñegi altında yumrucaya güye de dirler. Türk lügatde ḥurūsuñ ve sığıruñ boynı altında şārķındır ve ma‘nāda ğabğaba maşrūfdur. Tavḫ-ı çenberdür ğabğab ü ğabğab bunda eñek murāddur. Sad hezāreş şīn zamir çāh-ı zenehdāna rāci‘dür.

Beyt:

Şehsuvār-ı men ki meh āyīnedār-ı rüy-ī üst
[25b] Tāc-i ḥorşīd-i bulendeş ḥāk-i na‘l-i merkeb est

Ba‘z-ı nüşhada na‘l yerine sümm-i merkeb est düşmişdür. Şehsuvār atlı pād-şā āyīnedār ekşer meşşāta da isti‘ māl iderler. Mışrā‘-ı şānīde muḥtemelü‘z-zıddeyn şan‘atı var. Ya‘ni tāc-ı ḥāk ola.

Maḥşül-i Beyt:

Benüm şehsuvārum ki meh anuñ āyinedāridur. Ya‘ni ḥıdmetine melāz-meded bülend ḥürşidüñ tācı anuñ atı na‘linüñ toprağıdur. Veyā atı na‘linüñ toprağı bülend ḥürşidün tācıdur. Bundan murādı cānānımı isti‘zāmdur. Ya‘ni mertebede ‘āli canāndur ki ay ḥıdmetkārıdur. Ve güneş seyyiesidür.

Beyt:

‘Aks-i ḥūy ber ‘ārizeş bīn kāfitāb-i germ-rev
Der hevā-yi in ‘araḫ tā hest, her rūzeş şeb est

Ve bu nüshada her rūzeş teb-est ḥūy vāv-ı resmıyeyi ve mey kāfiyesinde vāki‘ olur der ya‘ni ‘araḫ der germ-rev tiz yürüyici dimekdür. Yüz ıssı güneş diyen ḥaḫā-i fāḫiş eyledi. Her rūzeş teb-est her ruzdan murād devām ve şebātdur. Ya‘ni güneş eşi‘asınıñ kemāl-i galebesinden ḥalete-i başar bakmağa taḥammül idemedüğünden ditrer gibi görünür. Ol ditremek miyātına teb ıtlāḫ eylemiş. Teble ‘araḫ münāsebeti olduğıçün ‘araḫı teble cem‘eyledi.

Maḥşül-i Beyt:

Cānānuñ ‘arız-ı pāk üzerinde derüñ ‘aksini gör ki ziyāde tiz yürüyici güneş bu ‘araḫıñ ārüzusunda her gün ısıtma çeker. Ya‘ni rüyünüñ kemāl-i leḫāfet ve şafāsından ‘araḫ öz menbā‘ında olub müsāmatdañ rüyüñ yüzine ḥurūc eylemeksizin ‘aksini başaranuñ zāhirinde gör ki afitāb-ı tiz-tek bitirecek seyr ideyin deyü her gün bu havāda ya‘ni ‘aksini görmek arzūsundan maḫmūm gibi ditrer. Anuñ ‘arız üzre olan ‘araḫıñ ‘aksini ya‘ni leḫāfetini gör deyü ‘aks-i leḫāfetiyle tefsīr eyleyeyin kimesne şā‘irüñ murādını añlamadı.

Beyt:

Men neḫāhem kerd terk-i la‘l-i yār u cām-i mey
Zāhidān ma‘zūr dāridem ki inem mezhebest

Kerd bunda kerden ma‘nāsınadır. Z̄irā müzāri‘i muḳārindür. La‘l-i yārdan murād lebdür teşbîh-i muḳlaḳ ṭarîḳiyle.

Maḥşül-i Beyt:

Ben la‘l-i yāri ve cām-ı mey terk eder degülüm. Ey zāhid dīni ma‘zūr ṭutuñ ki budur mezḫebüm ya‘ni ‘ömrüm böyle geḫmişdür ve baña bundan geḫmek ḫayli müşkildür.

Beyt:

Ender an mevkib ki ber - poşt-i şabā bendend z̄in
Bā Suleymān çun berānem men ki mūrem merkeb est

Mevkib mīmüñ feḫiyle ve kāfuñ kesriyle bunda atlı bölügidür.

Maḥşül-i Beyt:

Şol atlılar içindeki şabāyı egerleyüb [26a] egerleyüb bunlar beni Ḥazret-i Süleymān’la nice hem-‘inān ola bilürem ki benüm merkebüm ḫarncadır. Ya‘ni ḫüsn-kü cemāl şāḫibleri ki güzelligiyle ḫayrı mevcūdı mevcūd eylemege ḫadirlerdür. Ben onların arasında ḫānāḫuñ ile hem-‘inān ola bilürem ki elümde ḫarınca deñli ser-māyem yoḫdur.

Beyt:

Āb-i ḫeyvāneş zi minḫār-i belāḡat mīçeked
Zaḫ-ı kilik-i men benām ized çı ‘ālī meşreb est!

Maḥşül-i Beyt:

Benüm ḫalemüm zāḫı Bārek-Allāh ne ‘ālī meşrebdür ki minḫār-ı belāḡatdan āb-ı ḫeyvān ṭamar ḫaraz kendinüñ belāḡatını tavşifdür. ḫaleme isnādı mecāzidür.

Beyt:

Ānki nāvek ber dil-i men z̄ir-i çeşmī mīzened
ḫūt-ı cām-ı Ḥāfižeş der ḫande-i z̄ir-i leb est

Maḥşül-i Beyt:

Ol canānā ki yüregüme göz altından ğamze oqını urur. Hāfız cānınuñ azığı anuñla tuṭağ altında gülmesindedür. Ya'ni Hāfız'a nihānī naẓar şalup tebessüm eylemesi rūḥına ḥayāt virür.

3.2. Ğazel-i Diger-8

[Fe' i lā tün/Fe' i lā tün/Fe' i lā tün/Fe' i lün]

Maṭlab-ı tã'at u peymān u şalāḥ ez men-i mest
Ki be peymānekeşī şohre şodem Rüz-i elest

Maḥşül-i Beyt:

Benden tã'at ü 'ibādet ve 'ahd ü peymān ü 'amel-i şāliḥ taleb eyleme zīrā rüz-i ezelde bāde- nūşluğumla meşhūr oldum.

Beyt:

Ben hemāndem ki vüzü sāḥtem ez çeşme-i 'aşḳ
Çār tekbīr zedem yeksere ber herçi ki hest

Maḥşül-i Beyt:

Ben ol dem ki 'aşḳ çeşmesinden abdest aldum. Dünyānuñ cem'ine bir uğurdan çār tekbīr urdum. Ya'ni ben ki 'āşık oldum. Cānān maḥabbetinden ğayrı her ne ki reng-i ta' allük ḳabül eyler andan külliyen geçdüm.

Beyt:

Mey bedih tā dihemet āgehī ez sırr-ı ḳazā
Ki be rüy-i ki şodem 'āşık u be-rüy-i ki mest?

Maḥşül-i Beyt:

Mey vir ki saña sırr-ı ḳazā vü ḳaderden ḥaber vireyin ki kimüñ rüyına 'aşık oldum ve kimüñ büyına mest oldum. Ya'ni bāde vir ki mest-i o kār olub bī-iḥtiyār rāz-ı

nihānı fāş idüb ve ‘āşıklıgımı ve kime ‘āşık olduğum ve kimüñ büyuna [26b] mest olduğum bir bir söyleyeyüm.

Beyt:

Kemer-i küh kem est ez kemer-i mūr incā
Bā-umīd ez der-i raḥmet meşov ey bādeperest

Maḥşül-i Beyt:

Dāğ belki za‘ ifrağdur. Çarınca belinden ya‘ni ‘ışık yükünü götürmede iy cānānuñ ‘aşk bādesini nüş eyleyen ‘āşık der-i raḥmet-i cānāndan nā-umīd olma. Ya‘ni bār-i girān ‘ışık-ı cānāna tağlar müteḥammil degül iken ey bāde-i muḥabbet-i cānānı nüş iden sen taḥammül eyle elbetde rüz-ı maḥabbet seni cānāna vāsıl ider.

Beyt:

Becuz an nergis-i mestāne ki çeşmeş meresād
Zīr-i in ṭārem-i firūze kesī hoş nenişest

Maḥşül-i Beyt:

Ol cānānenüñ mestāne çeşminden ğayrı ki şād aña yüz göz degmesin bu fülk-i pīrūze -rengin altında ḥuzūr u refāhiyyetle kimse oturmadı.

Beyt:

Cān fidā-yi dehenet bād ki der bāg-i nazār
Çemen-ārā-yi cihān hoşter ezin gonçe nebest

Maḥşül-i Beyt:

Cān senüñ dehānuña fidā olsun ki ‘ilm-i nazār bağında cihān-ı çemen-arāy ya‘ni Allāh bā-ṭab‘ bu ğoncadan ey ğonca bağlamadı ya‘ni senüñ dehānu[ñ]dan mevzün ve maṭbū‘-veş bün bāğ-ı ‘ālemde bir dehān maḥlūk olmadı.

Beyt:

Ḥāfız ez devlet-i ʿışk-i tu Suleymānī şud
Yaʿni ez vaşl-i tueş nīst becuz bād be dest

Maḥşül-i Beyt:

Ḥāfız senüñ ʿışkuñ devletinden Süleymān oldı ki vuḥūş u tıyûr veyā riyāḥa ḥükm iderdi. Maḥşüdını tefsİR idüb dir ki yaʿni senüñ vaşlından elindeñ yilden gayrı nesne yoq. Yaʿni visālinden külliyyen maḥrūmdur.

3.3. Ğazel-i Diger-9

[Fāʿ i lā tün / Fā ʿ i lā tün / Fā ʿ i lā tün / Fā ʿ i lün]

Zāhid-i zāhirperest ez ḥāl-i mā āgāh nīst
Herçi güyed der haq-i mā cāy-i hiç ikrāh nīst

Maḥşül-i Beyt:

Ehl-i zāhir her zāhid bizüm ḥālimüzden āgāh degül. Bizüm haqkıımızda her ne söylerse hiç ikrāh yeri yoq. Yaʿni zāhidler ʿāriflerüñ zıddıdır. Ardınca [27a] ğaybet ve müsāviden ḥāli degildürler. Zirā anlar bizim ḥālimüzi bilmezler. Eger bilseler hiç aydurlar mıydı.

Beyt:

Der tarikat herçi pīş-i sālīk āyed, cüz-i üst
Der tarik-i müstaḫīm, ey dil, kesī gumrāh nīst

Maḥşül-i Beyt:

Ḥālet-i sülükda her ne ki saliküñ önüne gelür anuñ ḥayırlusıdır. İy gönül toĝrı yolda kimse gümrāh yaʿni azgun degüldür.

Beyt:

Tā çi bāzī ruḡ numāyed, beydaḡī ḡāhīn rāned
‘Arsa-i šaᡓranc-i rindān rā mecāl-i šāh nīst

Maḡšūl-i Beyt:

‘Acabā ne oyun yüz gösterir hem bir beydaḡ šürmek isteriz. Zīrā rindler šaᡓrancınıñ meydānında gešt dimeye mecāl yoḡdur.

Beyt:

Çīst in saḡf-i bulend-i sāde-i bisyār naḡš
Zīn mu‘ammā hīç dānā der cihān āḡāh nīst

Maḡšūl-i Beyt:

Nedür bir naḡš-ı sāde yüce saḡf-ı pür-naḡš didigi ḡaḡīḡatde kevākible müzeyyen oldıḡıdır ve sāde didigi gündüz nücüm görünmeyüb sāde-veš mer’ī oldıḡıdır. Ve saḡf buyurdıḡı ehl-i šer‘ mezḡhebi üzere saᡓ oldıḡına išāretdür.

Ve illā ehl-i ḡikmet ü ha[m]iyyet mezḡhebi üzere keriyü’š-šekldür. Bu mu‘ammādan hīç kimse cihānda bir ‘ālim āḡāh degüldür. ḡaḡīḡatini Allāh bilür ancaḡ.

Beyt:

İn çi istıḡnāst Yārab, in çi ḡādir-i ḡikmet est
K’in heme zāḡm-i nihān hest u mecāl-i āh nīst

Maḡšūl-i Beyt:

‘Acabā bu ne istıḡnādur ve ḡikmete ḡudretdür ki bu ḡadar gizli yāre var. Ah eylemege mecāl yoḡ. ‘Āšıḡlar dillerine bu ḡadar zāḡm ururlar. Āh eylemege mecālleri yoḡdur.

Beyt:

šāhib-i dīvān-i mā ḡüyā nemīdāned ḡisāb
K’enderīn ᡓḡrā nišān-i ḡasbeten lillāhi nīst

Maḥşül-i Beyt:

Bizüm vezîr-i a‘zamdan ve a‘zamımızdan gūyā ki ḥesāb-ı ḥaşr-ı ‘ālem degül ya‘ni ḥaşr-ı ecsāda ve ḥarb ü ‘azāba kāyil degül. Zirā bu tuğrāda ya‘ni icrā eyledigi aḥkāmda ḥasbeten-lillāh nişān yoḡdur.

Beyt:

Her ki ḥāhed gū biyā vu herçi ḥahed, gū begū

[27b] Kibr u nāz u ḥācib u derbān derin dergāh nīst

Maḥşül-i Beyt:

Veżîr-i şānî vezîr-i a‘zam gibi degül belki her kim kāmūñ isterse gelsün ve her neki söylemek isterse söylesün. Ḳapucunuñ bu ḳapuda istiğnāsı ve tekebbürü olmaz. Ya‘ni bir kimseye redd-i men‘ yoḡdur. Bu bābda kimseye zulm olmaz. Hācib u derbān ḳapucıya dirler.

Beyt:

Herçi hest ez ḳāmet-i nā-sāz-i bî-endām-i māst
Verne teşrîf-i tu ber bālā-yi kes kūtāh nīst

Maḥşül-i Beyt:

Her ne ḳuşūr ki var bizüm endāmsız nā-sāz ḳaddimüzdendür. Ve illā senüñ ḥil‘atūñ kimse ḳāmetine kūtāh degül. Ya‘ni senüñ iḥsānuñ herkese kemāl üzeredür.

Beyt:

Ber der-i meyḥāne reften kār-ı yekrengān buved
Ḳod-furūşān rā be kūy-i meyfurūşān rāh nīst

Maḥşül-i Beyt:

Meyḥāne ḳapusına varmaḳ sāde bī-riyā ‘āşıḳlar işidür. Mürāyī ḥodfurūşlara meyḥāneciler maḥallerinde yol yoḳdur. Ya‘ni bī-riyā ‘āşıḳ-ı şādıḳlar vāşıl olduğı maḳāma mürāyī zāhidler ve ‘ābidler vāşıl olamaz dimekdür.

Beyt:

Bende-i pīr-i ḥarābātem ki luṭfeş dā’im est
Verne luṭf-i şeyḫ u zāhid gāh hest u gāh nīst

Maḥşül-i Beyt:

Pīr-i meyḥānenüñ ḳuliyum ki luṭf-u iḥsānı dā’imdür. Yoḳsa şeyḫ [u] zāhidüñ luṭfı gāh var ve gāh yoḳ. Ya‘ni pīr-i ḥarābatuñ her vaḳt yanına varsan seni bir iki cām ile pādişāh-ı ‘ālem ider.

Beyt:

Ḥāfız ez ber şadr nenşinend, zi ‘ālī-himmetest
‘Āşıḳ-i dürd[ī]-keş ender bend-i māl u cāh nīst

Maḥşül-i Beyt:

Ḥāfız eger şadra oturmasa ya‘ni bir manşıb ḳābül itmese himmet-i bülendligindendür. Zīrā ‘āşıḳ-ı bāde-nüş māl ü manşıb ḳaydından degüldür.

3.4. Ğazel-i Diger-10

[Mef ‘ū lü / Fā ‘i lā tü / Me fā ‘i lü / Fā ‘i lün]

Ān peyk-i nāme-bergī resīd ez diyār-i dūst
Āverd⁴⁸ hırz-i cān zī ḥaṭ-i muşkbār-i dūst

Maḥşül-i Beyt:

Ol mektüb ilelici peyk ki dost diyārından geldi irişdi. Daḥi dostuñ müşk yağdırıcı ḥaṭından [28a] cān ḥamāyılı getürdi.

Beyt:

Ḥoş mīdehed nişān ez cemāl ü celāl-i yār
Ḥoş mīkoned ḥikāyet-i ‘izz [u] veḳār-i dūst

Maḥşül-i Beyt:

Ol peyk-i nāme bir dostuñ cemālī vü celālī nişānını ḥüb virse dostuñ ‘izz [ü] vaḳārını güzel ḥikāyet eyler. Ya‘nī dostuñ evşāf-ı ḥamīdesi a‘lā edā ider. Ve dostuñ evşāfını zīkr eylemeden ğarażı ‘uşşāḳa raġbet virüb vuşlata tālib eylemekdür.

Beyt:

Dil dādemeş ve mujde vü ḥaclet hemīberem
Zīn naḳd-i kem- ‘ayār ki kerdem nişār-i dūst

Maḥşül-i Beyt:

Ol peyke muşt[u]luḳ deyü gönül virdüm. Ḥalbūki utanuram bu ‘ayārı eksük naḳdan ki dostu nişār eyledüm.

Beyt:

Şükr-i Ḥudā ki ez meded-i baḥt-i kār-sāz
Ber ḥasb-i ārzüst heme kār u bār-i dūst

⁴⁸ Yazmada “Ve āverd” şeklindedir.

Maḥşül-i Beyt:

Şükr Allāh[a] ki muvāfiḳ ṭālī mededinden ‘arzūmuz miḳdārıncadır. Dostuñ cemi‘i işi ve güci her nesne’i ki dost huşuşunda istedik. Allāh Te‘ālā müyesser eyledi.

Beyt:

Sevr-i sipih ü devr-i kamer rā ç i ihtiyār
Der gerdişend ber ḥaseb-i ihtiyār-i düst

Maḥşül-i Beyt:

Eflākuñ ve nücümüñ eyledikleri sevr ü devrinde ihtiyārları yokdur. Belki dostuñ ihtiyārı ve irādesi muḳābilince gerdiş ve devrdedürler.

Beyt:

Ger bād-i fitne her dü-cihān rā behem zened
Mā vu çerāğ-ı çeşm u reh-i intizār-ı düst

Maḥşül-i Beyt:

Eğer fitne yili iki ‘ālemi birbirine ḳatub ḳarış-marış iderse ya‘ni tamām-ı ‘ālemi fitne-āşüb ve ihāta iderse biz gözümüzi dostuñ intizārından ayırmazuz.

Beyt:

Kühü-l-i cevāhir be men ār ey nesīm-i şubḥ
Zān ḥāk-i nīk-baḥt ki şud rehguzār-i düst

Maḥşül-i Beyt:

Ey nesīmü’ş-şubḥ baña küḥlü’l-cevāhir getir. Ol sa‘ā[de]tlü ḥākdān ki dostuñ geçüdi yiri oldı ve sa‘ādet kesb eyleyen türābı gözümüze tütüyā idelüm.

Beyt:

Mā’im u āsitāne-i yār u ser-niyāz
Tā ḥāb-i ḥoş kirā bered ender kinār-i düst

Maḥşül-i Beyt:

Biziz āsitāne-i yārda ʿarz-ı ihtiyāc [28b] eylemek ʿacāba dostuñ qatında tatlı uyqu kime müyesser olur.

Beyt:

Düşmān be qaşd-i Ḥāfiz eger dem zened, çi bāk
Minnet Ḥodāy rā ki niyem şermsār-ı dūst

Maḥşül-i Beyt:

Düşmān Ḥāfiz qaşdına yaʿni haqqına söz söylese ne-bāk kırmaz dimekdür.
Minnetu'l-lāh ki dostuñ şerm-sārı degülüm. Yaʿni dostun maqbūlı olduqdan şoñra
düşmāñ her ne söylese söylesün.

3.5. Ğazel-i Diger-11

[Fā ʿi lā tūn / Fā ʿi lā tūn / Fā ʿi lā tūn / Fā ʿi lūn]

Merḥabā ey peyk-i müştākān, bedih peygām-i dūst
Tā konem cān ez ser-i rağbet fedā-yi nām-i dūst

Maḥşül-i Beyt:

İy müştāk ʿāşıklar peyki merḥabā dostun ḥaberin vir. Tā rağbet cihetinden dostuñ
nāmına cānımı fidā eyleyeyüm.

Beyt:

Vālih u şeydāst dāyim hemçu bülbül der kafes
Ṭūtī-i ṭabʿem zi ʿaşq-i şekker u bādān-i dūst

Maḥşül-i Beyt:

Kafesde bülbül gibi daʿim vālih u şeydādur. Ṭabʿim ṭūtisi dostuñ şekker ü
bādāmından leb ü dehān [ve] çeşminden ṭūtünün gıdāsı gibi şekker ü bādām olduğıçün
bunları ṭūtüyile cemʿ eyledi.

Beyt:

Zülf-i ü dām est u hāleş dāne'î ān dām u men
Ber ümīd-i dāne'î uftāde em der dām-i dūst

Maḥşül-i Beyt:

O cānānuñ zülfi duzağdur ve hāli dāne-i duzağdur ve ben bir dāne ümidiyle
dostuñ dudagına düşmüşüm. Ya'ni zülf ü hāline be-ta'allük idüb dām-ı 'ışk u
maḥabbetine düşmüşüm.

Beyt:

Ser zi mestī ber negīred tā be şubḥ-i rüz-i ḥaşr
Her ki çun men der ezel yek cür'a ḥord ez cām-i dūst

Maḥşül-i Beyt:

Başını mestlikdan ḥaşr gününüñ şabāḥına dek ḳaldırmaz. Her kim ki dostuñ
cāmından ezelde benim gibi bir cür'a içdi.

Beyt:

Men negoftem şemme'î ez şerḥ-i şevḳ-i ḥod ez ank
Derd-i ser bāşed numūden biş ezīn ibrām-i dūst

Maḥşül-i Beyt:

Ben kendüm şevḳum şerḥinden cānāna bir şemme söyledüm. Zirā ki dostu
şimden girü ibrām baş ağrısıdır. Ya'ni izḥār-ı maḥabbet kāfidür.

Beyt:

Meyl-i men sūy-i vişāl u kaşd-i ü sūy-i firāk
Terk-i kām-i ḥod giriftem tā ber āyed kām-i dūst

Maḥşül-i Beyt:

Benüm meylüm vişāl cānibinedür ve cānānuñ

[29a]

kaşdı firāk cānibine idi. Ben kendi murādum terkinini dutam, tā dostuñ murādı ḥāşıl olsun.

Beyt:

Ger dihed destem, keşem der dīde hemçun tūtiyā
Ḥāk-i rāhī kām müşerref gerded ez aqđām-i dūst

Maḥşül-i Beyt:

Eger dostuñ ayağıyla müşerref olan toprağı baña el virüb müyesser olursa anı
gözüme tūtiyā gibi çekeyüm.

Beyt:

Ḥāfız ender derd-i ū misūzd bīdermān besāz
Zānki dermānī nedāred derd-i bī-ārām-i dūst

Maḥşül-i Beyt:

Ey Ḥāfız! Cānān derd-ü eleminde yan yaqıl ve dermānsızlığa k̄ānī^c ve rāzī ol
anun. Çünkü dostuñ ārāmsuzdur diyenüñ dermānı yoqdur.

3.6. Ğazel-i Diger-12

[Me fā 'i lün / Fe 'i lā tün / Me fā 'i lün Fe 'i lün]

Şabā eger gozeri uftedet be kişver-i dūst
Biyār nefħa 'ı gīsū-yi mu' anber-i dūst

Maħşūl-i Beyt:

İy şabā! Eger dost memleketine uğrarsan dostuñ ' anberlü gīsūsundan bir çoħı
getür.

Beyt:

Be cān-i ũ ki be şukrāne cān ber efşānem
Eger be sūy-i men ārı peyāmı ez ber-i dūst

Maħşūl-i Beyt:

Dostuñ cānı haqqıçün ki yā şukrāne içün cān nişār iderin. Eger dost yanından
benim cānibime, bir ħaber getürürseñüz.

Beyt:

Ve ger çonanki der ān ħazretet nebāşed bār
Berā-yi dīde biyāver ğubārı ez der-i dūst

Maħşūl-i Beyt:

Eger şöyle ki cānānuñ yanına veye ħavlusuna saña icāzet olmasa göze tūtiyā
olmağıçün dostuñ ħapusundan bir ğubār getürmez.

Beyt:

Gedā vu temennā-yi visāl-i ũ heyhāt
Meger be ħāb bebīnem ħiyāl-i manzar-i dūst

Maḥsül-i Beyt:

Ben gedā vü faķir anuñ vaşlını taleb eylemek ba‘id[d]ür. Hiç münāsebeti yok meger düşde gördüm. Dostuñ manzar-ı hayālını ya ‘ni vaşlını temennī eylemek benüm ḥaddim degül meger düşde görmek temennī eyleyim.

Beyt:

Dil-i şanevberiyem hemçu bīd lerzān est
Zi ḥasret-i ḳad u bālā-yi çun şanevber-i düst

Maḥsül-i Beyt:

Dostuñ şanavber gibi ḳadd ü bālāsı ḥasretinden mevzūn Ḳāmetini añup yüregim sögüt gibi ditrer.

Beyt:

Egerçi düst be çizī [29b] nemīḥared mā rā
Be ‘ālemī nefurūşim mü ‘i an ser-i düst

Maḥsül-i Beyt:

Egerçi dost bizi hiç nesneye almaz ama biz dostuñ başından bir ḳılı dünyāya şatmazuz.

Beyt:

Çi bāşed ez şeved ez bend-i ğam dileş āzād
Çu hest Ḥafız-i miskīn ğulām u çāker-i düst

Maḥsül-i Beyt:

Ne lāzım gelür eger göñlü ğam ḳaydıdan azād olursa. Çünkü miskīn Ḥafız senüñ ḳuluñdur. Senüñ ḳulun olıcağ göñlünde ḳayd-ı ğam gerekmez. Zirā sen ‘ālicenābsın ḳullarında saña uymak gerek.

3.7. Ğazel-i Diger-13

[Me fā' i lün / Fe' ilātün / Me fā i lün / Fe ' i lün]

Biyā ki kâşr-i emel saht sustbunyādest
Biyār bāde ki bunyād-i 'ömr ber bād est

Maḥşül-i Beyt:

Gel ki kâşr-ı ümmid ziyāde köşk bünyādıdır. İmdi bāde getir ki 'ömr bünyādı bād üzeredür. Zīrā 'ömre i' timād yoqdur.

Beyt:

Ğulām-i himmet-i ānem ki zīr-i çarḥ-i kebūt
Zi herçi reng-i te' alluq pezīred, azādest

Maḥşül-i Beyt:

Ol kesün himmetinün kulum ki büyük felegün altında ta'alluq rengini kabul eyleyen şeyden azād[d]ur. Ya'ni umūr-ı dünyeviden kurtulmuş ola. Ben anuñ bendesiyem.

Beyt:

Çi güyemet ki be meyḥāne dūş mest u herāb
Surūş-i 'ālem-i ğaybem çi mujdehā dādest

Maḥşül-i Beyt:

Nediye saña ki meyḥānede dün gice geçgün sarhoş iken baña 'ālem-i ğaybuñ feriştesi ne muştuluqlar virmişdür.

Beyt:

Ey bülendnazar şāhbāz-i sidrenişin
Neşimen-i tu ne in konc-i miḥnetābādest

Maḥşül-i Beyt:

'Ālem-i ğayb virdigi muştuluqlar iy sidre-nişin bu miḥnet-ābād bucaq bu süflī maḥām saña lāyık maḥām degül dimekdür.

Beyt:

Turā zi kungure-i ‘arş mīzenend şafir
Nedānemet ki derin dāmgeh çi uftādest

Maḥşül-i Beyt:

Saña ‘arş kırkuluğundan avāz iderler. Bilmem ki bu dünyā dām-gāhında nen vāқи‘ olmışdur. Ya‘ni senüñ maḳāmuñ ervāḩ-ı ḳuds maḳāmıdır ve seni ol maḳāma da‘vet iderler.

Beyt:

Naşīḩatī konemet; yād gīr u der ‘amel ār
Ki in ḩadīş zi pīr-i ṩarīḩatem yād est

Maḥşül-i Beyt:

Saña naşīḩat ideyin ezberle ve ‘amele getür ki bu naşīḩat ṩarīḩat pīrinden ezberümdür naşīḩat bu beytdür:

Beyt:

Mecū dorostī-i ahd ez cihān-i sūst-nihād
Ki in ‘acūz ‘arūs-i hezār dāmādest

Maḥşül-i Beyt:

Gümgeşte ve alçaḩ ṩabī‘atlı cihāndan

[30a]

‘ahd bitümligini isteme. Zirā bu ‘acūze dünyā bīñ güyeginüñ gelinidür.

Beyt:

Ġam-i cihān meḩor u pend-i men meber ez yād
Ki in laṩīfe-i ‘aşḩem zi rehrovī yād est

Maḥşül-i Beyt:

Cihān ğamını yime benüm naşīḩatümi ḩatırından giderme. Zirā bu laṩīfe-i ‘ışḩ bir sālīkden ḩatırınıdadur. Laṩīfe-i ‘ışḩ didigi pend didigi bu gelicek beytdür.

Beyt:

Rızā be dāde bedih vez cebīn girih bugşāy
Ki ber men u tu der-i ihtiyār negşādest

Maḥşūl-i Beyt:

Virilmişe rızā vir daḥi elinden bir şifā iç. Zīrā benüm ile senüñ üzerine ihtiyār kapusu açılmamışdur. Ya‘ni Allāh Te‘āla virdigiyle kânī‘ ve rāzı ol daḥi dünyā kasāvetiyle başuñı ve annuñı çatma.

Beyt:

Nişān-i ‘ahd u vefā nīst der tebessüm-ı gül
Benāl bülbül-i ‘āşıkıñı cāy-i feryād est

Maḥşūl-i Beyt:

Gülüñ tebessümünde ya‘ni gülüñ açılmasında ‘ahd u vefā a‘lāmeti yoḡdur. İmdi ey ‘āşık bülbül iñle ki feryād ü fiḡān yeridür.

Beyt:

Ḥased çi mīberī ey sustnazm ber Ḥāfız?
Ḳabül-i ḥāṭir u luṭf-i suḡen ḥodādādest

Maḥşūl-i Beyt:

Ey nazm-ı zebūn Ḥāfız’uñ nazmına ne ḥased idersün. Nazm eyü olmada kendinüñ cürm ü cināyeti yoḡdur. Belki söz eyü olmaḡ ve ḥāṭırānı ḡabül eylemek Allāh’uñ vergisidür.

3.8. Ğazel-i Diger-14

[Fe ‘i lā tūn / Fe ‘i lā tūn / Fe ‘i lā tūn / Fe ‘i lūn]

Fā ‘i lā tūn

Fa‘ lūn

Tā ser-i zūlf-i tu der dest-i nesīm üftādest
Dil-i sevdāzede ez ğuşşe do nīm üftādest

Maḥşūl-i Beyt:

Senūñ zūlfūñ nesīm eline düşeli sevdāzede gönül reşkden iki pāre olmışdur.
Ya‘ni nesīm senūñ zūlfūñe el urup perişān ve perākende eyleyeli dīvāne gönül reşk ve
ḥased ü ḳaşāvetden ⁴⁹ pāre pāre olmışdur.

Beyt:

Çeşm-i cādū-yi tu ḥod ‘ayn-i sevād-i siḥr est
İn ḳadar hest ki in nuşḥa saḳīm üftādest

Maḥşūl-i Beyt:

Senūñ seḥḥār gözün bi-‘aynihi siḥr müsveddesidür. Ya‘ni her siḥr ki vardur.
Anda tesvīd olup şābitdür. Ammā bu ḳadar var ki bu müsvedde saḳīm vāḳi‘ olmuş ya‘ni
çeşmūñ nüşḥa-i siḥirdür.

Beyt:

Der ḥam-i zūlf-i tu ān ḥāl-i siyeh, dānī, çīst?
Noḳta-i düde ki der ḥalḳa-i [30b] cīm üftādest

Maḥşūl-i Beyt:

Senūñ zūlfūñ büklümünde ol siyāh benūñ nedür? Cevāp ya‘ni cānānuñ ḥam-i
zūlfinde vāḳi‘ olan ḥāl-i cīmūñ dā’iresinde olan noḳtaya beñzer. Cīm ḥalḳasına
düşmişdür.

⁴⁹ Yazmada ” ḳaşāvet” şeklindedir.

Beyt:

Zülf-i muşkîn-i tu der gülşen-i Firdevs-i ‘izâr
Çîst tâvus ki der bâğ-i Na‘îm uftâdest

Maḥşûl-i Beyt:

Senüñ müşkli zülfüñ Firdevs⁵⁰ gülşenî gibi ‘izârında nedür. Bu su’âldür cennet bâğında vâ‘қи olan tâvûsdur. Bu cevâbdur. Zülf-i müşkîninî tâvûs ve ‘izârını gülşen-i Firdevs’e ve bâğ-ı cennete teşbîh eyledi.

Beyt:

Dil-i men ez heves-i bûy-ı tu ey mûnis-i cân
Ḥâk-i râhîst ki der pây-i nesîm uftâdest

Maḥşûl-i Beyt:

Benüm dilüm senüñ bûyuñ hevesin eylemekden ey cân eglencesi bir yol toprağıdır ki bād-ı nesîm ayağına düşmişdür. Ya‘ni ey cân eglencesi benüm dilüm senüñ bûyuñ ârzûsundan bir yol bu turâbına beñzer ki bād-ı nesîm bir nefes bir yerde karâr itdürmez.

Beyt:

Hemçü gerd in ten-i ḥâkî netevâned berḥâst
Ez ser-i kûy-i tu zanrû ki ‘azîm uftâdest

Maḥşûl-i Beyt:

Bu ten-i ḥâkî toz gibi ḳalkma kâdir degül ya‘ni toz ḳalkdığı gibi bu ḳalkmaz. Ḥâşıl-ı kelâm senüñ ser-i kûyında bu ḥâk gibi şaḳîl ten ḳalkmağa ḳadir degül ya‘ni muḥkem düşmişdür.

⁵⁰ Cennet demektir. Sözlükte “ bitki ve ağaçlarla örtülü yer ve bahçe” anlamına gelir. Dinî terim olarak ise “imân edip sâlih amel işleyenlere, ahirette vaad edilen nimet ve mükâfât yurdu demektir. Kur’ân-ı Kerim’de firdevs sözcüğü dışında cennet için şu kelimeler de kullanılmıştır: Naim cennet, Dâru’l-huld (ebedilik yurdu), Dâru’s-selâm (esenlik yurdu), Dâru’l- mukame (ebedi durulacak yer) ve makâm-ı emîn (güvenilir makam). Dîvân edebiyatında ise çok zaman “behişt” olarak karşımıza çıkan cennet, bazen kelimenin çoğulu olan “cinân” şeklinde de kullanılır. Divân edebiyatında cennet; sevgilinin sarayı, bahçesi, mahallesi, yurdu kısaca onun bulunduğu yerdir.

Beyt:

Sāye’i serv i tu ber k̄alibem ey ‘īsī
‘Aks-i rūḥīst ki ber ‘aẓm-i remīm uftādest

Maḥşül-i Beyt:

Senüñ k̄āmetüñ gölgesi benüm vücūdum üzere iy ‘īsī nefesli bir rūḥuñ ‘aksidür ki
çürümüş kemik üzerine düşmişdür.

Beyt:

Ānki cuz Ka‘be maḳāmeş bend-i ez yād-i lebet
Ber der-i meykede dīdem ki muḳīm uftādest

Maḥşül-i Beyt:

Ol kimse ki maḳāmı Ka‘be’den⁵¹ ğayrı degül zühd ü t̄āatiyle secdelerde geçerdı.
Senüñ lebüñ zıkrinden gördüm ki meyḥāne ḳapusunda muḳīm düşmişdür.

Beyt:

Ḥāfız-i dilşude rā bā ğamet ey cān-ı ‘azīz
İttiḥādīst ki der ‘ahd-i ḳadīm uftādest

Maḥşül-i Beyt:

Ey cānān-ı ‘azīz Ḥāfız-ı gom-şoden senüñ ğamuñla bir ittiḥād vardur ki ‘ahd-i
ḳadimde vāḳi‘dür. Senüñ ğamuñ çekmek aña ezelde muḳadderdür.

⁵¹ Kâ’be, sözlükte “ küp” anlamına gelir. Mekke’de Mescid-i Haram denilen Cami-i Şerif’in ortasında yaklaşık 13 m. yüksekliğinde, 11-12 m. eninde taştan yapılmış dört köşe bir binadır. Halk arasında Beytullah (Allâh’ın evi) ismi ile anılır. Hicretin ikinci yılında Müslümanların kiblesi olarak belirlenmiştir. Kâ’be’yi belli zamanda ziyarete hac denir. Edebiyatta aşk, sevgi, güzellik, kavuşma vs. imajlar için Kâ’be adı çokça anılır. Özellikle tenâsüp yoluyla çok kullanılır. Sevgilinin yüzü ve mahallesi Kâ’be’ye benzetilir. Aşık orada dolaşmakla Kâ’be’yi tavaf etmiş olur.

3.9. Ğazel-i Diger-15

[Mef 'ū lü / Me fā 'ī lü / Me fā 'ī lü / Fe 'ū lün]

Ğül der ber u mey ber kef u ma' şūķ be kām est
Sultān-ı cihānem[31a]be çunin rüz ğulām est

Maħşül-i Beyt:

Ğül yanumda ve bāde elümde ve ma' şūķda murād ķocadır. Cihān pādişāhı böyle günde ķulumdur. Yāħūd böyle günümde ķuldur.

Beyt:

Ğū şem' meyārīd der in cem' ki imşeb
Der meclis-i mā māh-i ruķ-i düst temām est

Maħşül-i Beyt:

İy fülān sen de bu gice şem' getürmeñ bu gice bizüm meclisimizde dostuñ ay yüzi ziyāsı kāfidür. Şem'e ihtiyāc yoķdur.

Beyt:

Der mezheb-i mā bāde ğelāl est veliken
Bīrūy-i tuy ey serv-i gulendām ğarām est

Maħşül-i Beyt:

Bizüm mezhebimizde bāde ğelāldür. Ammā iy ğül-endām servi senüñ rūy-ı sūz-ı ğarāmdır. Ya'ni mezheb-i 'uşşāķda her acı cānānile tatlıdır. Ammā cānānsuz şeker ise de zehr-i ķātildür.

Beyt:

Der meclis-i mā 'ıtr meyāmiz ki cān rā
Her dem zi ser-i zülf-ü tu ğoşbüy-i meşām est

Maḥşül-i Beyt:

Bizüm meclisimizde ‘ıtr-āmizlik eyleme. Zîrâ cānuñ her dem senüñ zülf ucından dimāğı ve meşāmmı hoş-büydur.

Beyt:

Güşem heme ber kavı-i ney u nağme-i çeng est
Çeşmem heme ber la‘l-i tu ve gerdiş-i cām est

Maḥşül-i Beyt:

Çulağum dā‘imā ney avazıyla çeng avazındadır ya‘ni hemişe bunları istimā‘ eylemedeyüm. Çeşmümde dā‘imā senüñ lebüñe ve devr-i cāmuña nāzırım.

Beyt:

Ez çāşnī-yi kând megū hîç u zi şekker
Zan rû ki merā-yı leb-i şirîn-i tu kām est

Maḥşül-i Beyt:

İy cānān kând ü şekker lezzetinden hîç añma. O cihetden ki benüm murādum senüñ tatlı lebüñdedür. Ya‘ni kând ü şekker añmağdan murād beni anuñla aldamağ ise ben anuñla aldanmam.

Beyt:

Tā genc-i ğamet der dil-i vîrāne muķīm est
Hemvāre merā genc-i ħarābāt maķām est

Maḥşül-i Beyt:

İy cānān senüñ ğamuñ ħazīnesi benüm ħarāb göñlümde muķīm ve şābit olalıdan hemişe benüm maķāmum meyḥāne bucāğıdır.

Beyt:

Ez neng çı gūī ki merā nām zı neng est
Vez nām çı porsī ki merā neng zı nām est

[31b]

Maḥşül-i Beyt:

Nengüñden ne söylersin ya‘ni saña nengi ne añarsın ki benüm adım nengdendür. Ya‘ni adım hemân nengdür. Daḥi adımdan ne su’âl edersin ki benüm addan ‘âr u nāmūsım var. Ya‘ni nāmdār olmaḡdan ‘âr iderüm.

Beyt:

Meyḥāre vu sergeşte vu rindīm u naẓarbāz
Vankes ki çu mā nīst derin şehr kudām est?

Maḥşül-i Beyt:

Bāde-nūşuz ve sergeşte vü sergerdānuz ve rind-i naẓarbāzuz. Ve kimse ki bizüm gibi degüldür. Bu şehr ḡonaḡı kimsedür. Ya‘ni dünyāda her hevā ki var biz aña mütekitabüz.

Beyt:

Bā muḥtesibem ‘ayb megüyīd ki ū nīz
Peyveste çu mā der ṭaleb-i şürb-i müdām est

Maḥşül-i Beyt:

Benüm ‘aybum muḥtesibe söyleyen zīra ol daḡı bizüm gibi şürb-i müdām ṭalebindedür. Ya‘ni muḥtesible biz bir ḡālliyüz.

Beyt:

Ḥāfız menişin bīmey u ma‘şūḡ zemānī
K’eyyām-i gül ü yāsemen ü ‘iyd-i şiyām est

İy Ḥāfız bir zamān mey [ü] ma‘şūḡsuz oturma zīrā gül ü yāsemin eyyāmı ve ramaẓān bayramıdır. Ḥāşılı her vechile içme zamānıdır dimekdür.

3.10. G zel-i Diger-16

[Mef ‘   l  / F  ‘ i l  t  / Me f  ‘ i l  /F  ‘ i l n]

B g-i mer   i h cet-i serv u Şanevber est
ŐimŐ d-i s yeperver-i m  ez ki kemter est?

MaŐ l-i Beyt:

Ben m g nl m b g nuŐ   serv   Őanavbere ne iŐtiy c  var. Ya‘ni h nede beslenmiŐ ŐimŐ dımız ya‘ni c n nımız kimden  alır. H Őılı biz m c n nımız serviden ve Őanavberden a‘l dur.

Beyt:

Ey n zen n p ser, tu  i mezheb girifte 
K’et h n-i m  hel lter ez Ő r-i m der est

MaŐ l-i Beyt:

 y n zlı oğul sen ne mezheb  utmuŐsun ki saŐa biz m  anımız anan s dinden hel lrağdur. Ya‘ni ‘  ŐiŐuŐ  anı saŐa ne cihetden hel ldur.

Beyt:

  n naşŞ-i ğam z  d z beb ni, Őar b h h
TeŐŐiŐ kerde m u m d v  muŐarrer est

MaŐ l-i Beyt:

  nki iraqdan ğam Ő retini g resin. Őar b iste ‘ il c i  n. Biz teŐŐiŐ eylemiŐ z bu merm -i Őar bdan ‘ il c muŐarrerd r.

Beyt:

Ez  sit n-i p r-i muğ n[32a]Ser  er  keŐim?
Dovlet der in ser  vu guŐ yiŐ der in der est

Maḥşül-i Beyt:

Āsitān-ı pīr-i muġāndan niçün baş çekem ya'ni niçün i'vāz iderüm. Devlet bu evde ve fetḥ-i bāb bu ḳapudadır. Ya'ni pīr-i muġānuñ istegini terk idüb nere varayım zīrā ki her ne ki murād olunursa bunda ḥāşıldur.

Beyt:

Der rāh-ı mā şikeste dilī mīçezend ü bes
Bāzār-ı ḥod-fürüşī ez-ān süy-ı dīgerest

Maḥşül-i Beyt:

Bizüm ṭarīkimüzde gönül şınıklığın alurlar ancak ḥod-fürüşlük bāzārı ol bir ġayrı cānibdendür. Yāḥūd ġayrı ṭarīkdendür. Ya'ni ṭarīḳ-i 'ışḳ u maḥabbetde üftādelik u pestlik u yokluk ve fenā mu'abberdür. Ḥodbāylik ve ḥod-pesendlik ve ḥod-fürüşlük müdde'iler ve mīrāylar ṭarīkdür ki ṭarīḳ-i 'ışḳuñ tamām-ı naḳīzdur.

Beyt:

Dī va' de dād vaşlem u der ser şerāb dāşt
İmrüz tā çi güyed u bāzeş çi der ser est

Maḥşül-i Beyt:

Şarāb başında iken dün baña va' de-i vaşl virdi. Bugün 'acabā nedür başında ne ḥālet ve ne fikr ü firāset var. Ya'ni dün bāde keyfiyetiyle baña va' de-i vaşl eyledi.

Ammā anuñ va' de vü iḳrārına i'timād ve i'tibār yoḳdur. Zīrā bir başı ve biñ dili var. Niteki şā'ir dimişdür.

Beyt:

İnanma zülfinüñ' ahdine şāfi
Ki anuñ bir başı vü biñ dili var.

Bu zülf çok başlılığı andan ta'lim eylemişdür. Ḥāşılı dün mestāne baña va' de-i vaşl eyledi. Ammā bugün 'acibāne keyfiyet ve ne ḥāletde ḥulf -i va' de eyleye mi yoḳsa iḳrārına muşırr olup dura mı.

Beyt:

Yek kışsa biş nîst ğam-i ‘aşk vin ‘aceb
Ger her kesi ki mişinevem māmukarrer est

Maḥşül-i Beyt:

‘Işk-ı cānān ğamı bir kışşadan ziyāde degüldür ve bu ‘acebdür ki

[32b]

her kimseden ki işüdürem ğayrı meger işüdürem ya‘ni bir zāt-ı şerīfdür ammā ‘uşşāk bî-ḥadd ü bî- pāyāndur. Pes her ‘āşık ğam-ı cānāne[y]i bir dürli beyān ider. Zīrā cānān herbirisiyle bir nev‘ mu‘āmele ider ki ğayrıyla eylemez ya‘ni ‘uşşāk bî-ḥadd olduğu gibi tecelliyāt-ı cānān da bî-ḥaddür.

Beyt:

Bāzā ki der firāk-ı tu çeşm-i ümīd-vār
Çün gūş-i rūze-dār bir Allāhu Ekber est

Maḥşül-i Beyt:

Ey cānān gel ki senüñ firākında benüm ümīdli gözüm şāyimüñ kulağı gibi Allāhu Ekberedür. Ya‘ni niçe rūze-dār mü‘ezzine Allāhu Ekber bāngına kulağ dutar ki iftār eylemeye bizüm de çeşmimiz Allāhu Ekber depesinedür ki sen ol cānibden tülū‘ ve hurūşān eylesin.

Beyt:

Şīrāz u Āb-i ruknī vu ān bād-i hoş-i nesīm
‘Aybeş mekun ki āb-ı ruḥ-i heft kişverest

Maḥşül-i Beyt:

Bunda vāvlar ma‘iyyet ma‘nāsını ifāde ider.

Maḥşül-i Beyt:

Şīrāz u Āb-ı Rukn ile ve ol güzel koçulı yel ile imdi Şīrāz’a ‘ayb eyleme ki yedi iklimüñ yüzi şuyıdur. Mekun lafz[1] ḥiṭāb-ı ‘ām ifāde ider. Ya‘ni Şīrāz’a bu iki ḥāl eyle

ki andadur. ‘Ayb eyleme ki cem‘î-i memâlik âb-ı rüydur. Pes aña ‘ayb eķālîm-i ‘âlemüñ cem‘ine ta‘yîbdür.

Beyt:

Farķ est ez âb-i Hızr ki zulumât cāy-i üst
Tâ âb-i mâ ki menba‘eş Allāhuekber est

Ba‘z-ı nüshada tâ âb yerine yâ âb vâķi‘dür. Bâ-yı ma‘iyyetle menba‘ suyuñ yerden kaynayup çıkduğı mevzi‘e dirler. Mâdan murâd âbdur. Rükñâ-bâddur ki sâbıķân beyân oldı ki Rükñâ- bād anuñçün dirler ki Seyd-i Rükneddin ki Mütevassıţ şâhibidür. Anuñ menba‘ında ya‘ni başında binalar yapup. Ya‘ni şafflar bağlamışdur ve bunlarda bu ķânündür ki bir kimse bir yeri ma‘mür idüp şenledise aña nisbet idüp fülân âbâd dirler Ca‘ ferâbâd gibi. Meşelâ âbla mânuñ cem‘inde luţf-ı ta‘bîr var. Ol dese Allāhu Ekber deyü âd anuñçündür.

Maḥşül-i[33a]Beyt:

Farķ vardur ki âb-ı ḥayvândan ki yeri zulemâtdur. Bizim Rükñâbâd şuyumuzuñ ki menba‘ı Allāhu-ekber depesidür. Ya‘ni anuñ mevziî zulemât ve bunuñ yeri Allāhu-ekber’dür. Pes farķ lâzımdur. Ammâ bâ nüshası üzre ma‘nâ böyle olur ki bizim şuyumuzla âb-ı ḥayât ortasında farķ vardur dimek olur.

Beyt:

Mâ âb-i rüy-i faķr u ķanâ‘at nemîberîm
Bâ pâdişeh begüy ki rüzî muķadder est

Âb-ı rüy ‘arz u yüz şuyuna dirler. Nemî berîm⁵² nefy-i müstaķbel-i mütekellim-i ma‘ ğayra iletmezüz. Ya‘ni gidermezüz dimekdür. Faķr fānuñ fethi ve zamm cā’iz. Yoķluk ma‘nāsuna ķanâ‘at maşdardur. Ķana‘a, yakna‘udan ya‘ni ‘alime bābından men ķana‘a şeba‘a bundandur. Ķısmet-i ezeliyyeye râzı olmaķ rüzî yâ-yı aşliyye ile rızķ ma‘nāsına begüy bunda ḥiţâb-ı ‘ām ma‘nāsını ifâde ider. Muķadder mu‘ayyen dimekdür. Ya‘ni Allāhu Te‘âlâ ezelde ta‘yîn eyledügidür.

⁵² Yazmada “nerîm” şeklindedir.

Maḥşül-i Beyt:

Biz faqr u ḳanā‘at yüzi şuyına gidermezüz. Pādişāha söyle ki rızḳ muḳadderdür. Biz faqr u ḳanā‘at bābını terk idüb ekābir ḳapularına düşmezüz. Zīrā bilürüz ki Allāhu Te‘ālā rezzāḳ-ı muḫlaḳdur. Herkesüñ rızḳını ezelde taḳdīr ü ta‘yīn eylemişdür. Ne ihmālle nāḳıṣ olur ve ne sa‘y ile zāyid olur. Pes pādişāhlara ve beglere ve ğayrılara varub iki ḳat olub selām virüb temelluḳ u teşebbüs idüb dünyā ḫuḫāmını recā eylemek maḥz-ı ḫaḫā vü fesāddur.

Beyt:

Hāfız çı ḫurfe şāh-i nebātīst kilik-i tu
Keş mīve dilpezīrter ez şehd u şekker est

ḫurfe ‘aceb şāḫ dal ve budāḳ nebāt-ı şekkerüñ mükerreri şāḫ nebāta muzāf olmışdür. Kilk kāf-ı ‘Arabīnūñ kesri ve lā‘muñ sükūniyle aşlında ḳamış oḳa dirler. Ammā bunda ḳalem ma‘nāsınadır. Rūmīler⁵³ Kāf-ı Arabiyye’nūñ kesriyle oḳurlar. Ḳeşki şıfatla mevşūf rabḫ eylemiş. Şīn-i zāmīr kilke rāci‘dür. Dil-peziir vaşf-ı terkībdür. Peziirinden gönül ḳabül idici ma‘nāsına şehd mumlı bal.

Maḥşül-i Beyt:

İy Hāfız ne ‘aceb nebāt dalıdır. Senüñ ḳalemüñ ki mīvesi şehd ü şekkerden gönül ḳabül idicirekdür. Ya‘ni senüñ ḳalemünde bir lezzet ü şafā vardur ki şehd ü şekkerde yoḳdur. Şāḫ-ı nebāt bunda iki ma‘nāyā olmaḳ cā’izdür. Biri şekker ḳamışı ve biri nebātın bir şāḫ taḫyīl idüb ve ḳalemi isti‘āre ey leye.

⁵³ Rum ülkesinden olan; Anadolu.

3.11. Ğazel-i Diger-17

[Fe ‘i lā tūn / Fe ‘i lā tūn / Fe ‘i lā tūn / Fe ‘i lūn]

Fā ‘i lā tūn

Fa‘ lūn

Rovze-i ħuld-i berīn ħalvet-i dervīṣān est

Māye-i muḥteṣemī ħidmet-i dervīṣān est

Ravza, mübtedā ve ħalvet, ħaber ola yā emr-i bi’l-‘ aks ola ħuld, cennettür berīn ber Fārisi’de ‘alā ma‘nāsına ve yā nisbet ve nūn te’kīd içündür. Yücerak cennet dimekdür. Firdevs-i a‘lā ma‘nāsına māye bunda sermāye ma‘nāsınadır. Muḥteṣem serveri ism-i mef‘ūl ūṣgası üzre heybetlenmek ve uluḡ dimekdür. Ammā ūḫāḫ-ı Cevherīde⁵⁴ ism-i fā‘il vezni üzre getürmiŝ ve ma‘nāsını ħacāletle tefsir eylemiŝ.[33b] Bunda miŝrā‘-ı evvel gibi mübtedā ve ħaber iki tarīḡ iledür. Ħidmet maŝdardur. Mef‘ūlüne muzāf olmiŝdur Firdevs.

Maḫṣūl-i Beyt:

A‘lā baḡçesi dervīŝleriñ ħalvetidür veyā dervīŝleriñ ħalveti Firdevs-i Ā‘lā baḡçesidür. ‘Āzamet ve heybet sermāyesi dervīŝlere ħidmetdür ve bi’l-‘aks ya‘ni dervīŝleriñ ħalveti ħuld-ı berīndür. Zevḡ ü ŝafā ħuŝūŝundaki aña mālīk ve ḡādir olan hemān cennete ḡādir ve anlara ħidmet eylemek sermāye-i ‘izzet ü sa‘ādetdür ve dervīŝāndan bunda murād ehlu’l-lāhdur.

Beyt:

Genc-i ‘uzlet ki ṫilismāt-i ‘ecāyib dāred

Feth-i an der naḡar-i raḡmet-i dervīŝān est

⁵⁴ Tācü’l-luga, Sīhāhü’l-luga, es-Sīhāh fi’l-luga veya kısaca es-Sīhāh diye de bilinen bu eser, Arap sözlükçülüğü tarihinde tertip itibariyle yeni bir çığı açtığı gibi sadece sahih kelimeleri (Bedevī Araplar’dan gelen fasih kelimeler) ihtiva etmesi açısından da ayrı bir özellik arz etmektedir. Arap dili âlimi İsmail b. Hammād el- Cevherī (ö. 400/1009’dan önce) tarafından kaleme alınmıştır. İlk defa 1270’te (1853) Tebriz’de basılmış, daha sonra 1282 (1865) ve 1292 (1875) yıllarında Bulak’ta yayımlanmıştır. Ayrıca Ahmed Abdülgafūr tarafından da neşredilmiştir.(I-VI, Kahire 1376/1956)

Genc-i ‘uzlet izāfet-i beyāniyyedür ve ‘uzlet-i h̄ilmden kesilüb bir bucağ ihtiyār eylemege dirler. T̄ılısmāt t̄ılısmuñ cemī‘dür. Z̄evi’l-‘uqūluñ ğayrı olduğıcün elif ü tā ile cem‘ oldı. Nazar-ı rahmet izāfet-i maşdar ile’l-fā‘ il ‘āmil kab̄ilindendür.

Maḥşül-i Beyt:

‘Uzlet genci ki ‘acāib t̄ılısımları var anuñ fethi dervişleruñ rahmeti nazarındadır ya‘ni vāşılın ki bir kimesneye rahmetle nazar eyleyeler feth-i ‘uzlet eylemek aña z̄arūrī olur z̄irā gūşe-i ‘uzlet ihtiyār eylemeyince murādlarına vāşıl olmazlar.

Beyt:

Ançı p̄işeş benihed t̄ac-i tekebbur ḥorşid
Kibriyāist ki der ḥaşmet-i dervişān est

Ekser nüshada ançı yerine anki vāki‘ olmuş ammā biz bu nüsha’i ihtiyār eyledük ki bu maḳāma münāsibdür. Tekebbür büyüklenmek kibriyā ‘azamet ya‘ni ululuğ ḥaşmet Şihāḥda kesr ile 9 ismdür. İstiḥyā ma‘nāsınadır. Ammā Aşma‘i ḥaşmet kesr-i ḥā ile ğazabdur didi. Ammā ḥānuñ fethine hiçbirisi ta‘arruz eylemedi ve Sürūrī⁵⁵ ḥışmı dest ile beyān eyledi. Ammā ma‘lüm degül ki nerden aḥz eyledi ve ḥānuñ hareketine hiç ta‘arruz eylemedi. Ammā ḥalk̄ isti‘mālinde ḥaşmet feth-i ḥā ile ‘azametdür.

Maḥşül-i Beyt:

Ol nesne ki anuñ önünde ḥürşid t̄ac-ı tekebbürü ḳor ya‘ni terk ider bir ‘azametdür ki dervişleruñ ḥaşmetindedür ya‘ni güneş ki bu ḳadar tekebbür ü tereffu‘ iledür dervişleruñ ḥayāsı ve kibriyāsına tekebbürlük idemez. Ḥāşılı bunlaruñ ri‘āyet ü ādāb u erkānında şermendedür.

⁵⁵ 897 (1492) yılında Gelibolu’da doğmuştur. Asıl adı Sürürî Muslihuddin Mustafâ b. Şa’bân el-Gelibovî er-Rumi şeklinde geçmektedir. 7 Cemâziyelevvel 969’da (13 Ocak 1562) koleradan ölmüştür. Kabri Kasımpaşa’nın Beyoğlu tarafında bulunan mescidinin haziresindedir. Bu mescid günümüzde yıkılmış, mezarı da ortadan kalkmıştır. Çevresinde bir veli olarak kabul edilmiş önemli bir mutasavvıftır. Ömrünü ilme adanmış, hiç evlenmemiştir. Hâfız divanına yazılan en eski şerh Sürürî’nindir. Bu şerh, kendisinden sonra gelen şârihlerce, özellikle Sûdî tarafından eleştirilmiştir.

Beyt:

Kaşr-i Firdovs ki Rizvāneş be derbānī reft
Manzarī ez çemen-i nuzhet-i dervīşān est

Kaşr, köşk. Firdevs, cennet. Rizvāneş, Rizvān bunda cennet kapucusudur. Zarūret-i vezn için sākin okınur. Be-derbānī bā harf-i şıladur. Bān kapucu yāharf-i maşdar manzari ism-i mekān yā vahdet için nüzhet sürür ü pāklik

Maḥşül-i Beyt:

Cennet köşki ki Rizvān anuñ kapucılığına vardı. İmdi ol köşk bir nazargāhdur. Dervīşleruñ nüzhet çemeninde nüzhet izāfet-i beyāniyedür ya'ni cennet dervīşleruñ sürür-ı vücūdı ve zevk ü şafāsından bir nümunedür.

[34a]

nümunedür.

Beyt:

Ançi zer mişevd ez pertev-i an kalb-i siyāh
Kīmyāist ki der şoḥbet-i dervīşān est

Mışrā^c-ı evvel muḥtemelü'z-zıddeyn şan'atı var. Kalb-i siyāh bunda iki ma'nāyadur. Birisi oldur ki altunda veya aqçede isti'māl olunur. Birisi de kara göñül ma'nāsına aña dil-i tīre dirler ki celālī nazar-ı ḥurşid ile müteḥammili olmaya şoḥbet bunda mülāzemet ve muşāḥabetden ^c ibāretdür.

Maḥşül-i Beyt:

Ol nesne ki kara kalb bakar gibi ve kurşun anuñ eşer-i ziyāsından şāfī ve ḥālīş altun olur bir kīmyādur ki dervīşleruñ mülāzemet ve muşāḥabetindendür. Ya'ni ehlu'l-lāha muşāḥib olan ne kadar nāķış u ebter ise de fāzıl ü kāmīl olur.

Beyt:

Ez kirān tā be kirān leşker-i zulmet velī
Ez ezel tā be ebed furşet-i dervīşān est

Kerāna ve kerāne feth-i⁵⁶ kāf ile kenār ma‘nāsmadur. Türkce’de aña kerān dirlir.

Maḥşül-i Beyt:

Dünyānuñ bir ucundan bir ucuna dek zulm ‘askeridür. Ya‘ni dünyāyı tamām zulm ‘askeri dutmuşdur. Ammā ezelden ebede dek fırsat u nuşret dervişlerüñdür ya‘ni her yere ki teveccüh iderler. Orayı feth iderler.

Beyt:

Dovletī rā ki nebāşed ğam ez āsīb-i zevāl
Bī-tekelluf beşinev, devlet-i dervişān est
Āsīb zaḥmet ve zarar, āsīb-i zevāl izāfet-i beyāniyedür.

Maḥşül-i Beyt:

Bir devletüñ ki zevāli ve zaḥmeti olmaya ya‘nī zevālden maşun ve maḥfuz ola. Zaḥmetsüz işit ki ol devlet dervişlerüñ devletidür.

Beyt:

Husrevān kıble-i ḥacāt ü du‘ā-end velī
Sebebeş bendegī-i ḥazret-i dervişān est
Husrevāñ Husrevüñ cem‘idür ve Husrev mu‘arreb Kisrā’dur. Cem‘ī ekāsire gelür. Ḥāşılı ‘Acem pādīşāhlarına da ıtlāk olunur. Niteki Rüm pādīşāhlarına Kayşer ve Çin pādīşāhlarına Fağfür ve Hind pādīşāhlarına Rāy dirlir pes.

Maḥşül-i Beyt:

Pādīşāhlar ḥacāt u du‘ā kıblesidür. Ya‘ni herkes anda ‘arz-ı ḥacāt idüb du‘ā eyler ve bunuñ sebebi dervişlerüñ ḥuzürunda bende olmaḥdur.

Beyt:

Ey tevānger mefürüş in heme naḥvet ki turā
Ser ü zer der kenef-i himmet-i dervişān est

⁵⁶ Yazmada “ü” şeklindedir.

İy harf-i nidā'ām tevānger kudret ve kuvvet şāhibi ma'nāsınadır. Ammā bunda ğanī ve maldār maqşūddur. Ger edāt-ı fā'ıldür. Türkide ci ma'nāsınadır. Kenef sıgıncağa dirler.

Maḥşül-i Beyt:

İy ğanī ve maldār kimisne bu kadar tekebbür ve ta'azzum şatma zīrā senüñ başuñ ve māluñ ve mülküñ dervişlerüñ himmeti şıgıncağındadır. Ya'ni anlaruñ himmeti bereketindedür. Cem'-i māl ü mā-melegüñ şöyleki anlar himmetlerini senden şarf eyleyeler. Şarf u telefde olur.

Beyt:

Genc-i Qārūn ki furū mīreved ez qahr henüz
Ḥānde bāşī ki hem ez ğayret-i [34b] dervīşān est

Genc ya'ni emvāl, furū mīreved aşlında yanmağ ve talmāğ ma'nāsınadır. Ammā bunda aşığa gider ma'nāsınadır. Ez qāhr ya'ni ez qahr-ı Ḥudā, henüz daḡi dimekdür. Bāşī, fi'l-i muzāri', muḡāḡabdur. Bāşīdenden ḡānde bāşī oqumuşsan ola veyā oqumuş olasın.

Maḥşül-i Beyt:

Qārūn māluña Allāh'uñ qahrından elān batub gitmededür. Tefsīrlerde ve tāriḡlerde oqumuşsın. Ola ki dervīşlerüñ ğayretindedür. Bunda dervīşlerden murād fuqarādur “Tefraḡ innallāhe lā yuḡıbbu'l-feriḡīn”⁵⁷ dirler. Pes dervīşlerden murād Ḥāzreti Mūsā'dur diyen beytden maqşūdı bilmedi.

Beyt:

Rūy-i maqşūd ki şāhān be du'ā mītalebend
Mazhareş āyine-i ḡal'at-i dervīşān est

Rūy-i maqşūd izāfet-i beyāniyedür. Āyine ḡal'atda rū iledür. Mazhareş ism-i mekāndur. Zāhir ü peydā olacağ yer şin-i zamīr rūy-ı maqşūda rāci'dür. ḡal'atdan murād bunda yüzdür.

⁵⁷ Kuran-ı Kerim, Kasas Süresi 28/76

Maḥşül-i Beyt:

Maḥşüd yüzi ki pādişāhlar anı du‘ā ile ṭaleb iderler. Anuñ mazḥarı ya‘ni zāhir ü peydā olacaḡ yeri fuḡarānuñ yüzi āyinesidür. Ya‘ni ehlu‘l-lāhuñ mübārek yüzini görmek hemān maḥşüd yüzini görmekdür.

Beyt:

Men ġülām-i naḡar-i āşaf-i ‘ahdem kü rā
Şüret-i ḡācegi vu sîret-i dervîşān est

Āşaf-i ‘ahdden bunda murād zamānuñ vezîr-i a‘zamıdır ki Kıvāmu’d-dîn el-Ḥasan’dur. Kū rā aşlında ki u rā idi. Terkible hā-yı resmiye ile hemzeye ḡazf olmuşdur. Ma‘nāsı ki anuñ dimekdür. Rā taḡşîş ifāde ider. ḡācegi āḡirinde hā- yı resmî olan lafza edāt-ı cem‘î veyā edāt-ı maşdara dāḡil olmalı olsa hā-yı kāf- ı ‘Acemiyye tebdil iderler. ḡācegān ve ḡācegi bendegān ve bendegi dirler. Sîret ḡulḡ ve ḡüy ma‘nāsınadır.

Maḥşül-i Beyt:

Men zamāne vezîr-i a‘zamınuñ ḡuluyum ki anuñ şüreti ḡācegān ü sîreti dervîşānedür. Ya‘ni zāhir aña birāne bâḡını faḡîrānedür. Bazı nüshada mışrā‘-yı evvel böyle vāḡi‘ olmuş. Mışra‘

Bende-i āşaf-ı ‘ahdem ki derîn salṭanateş

Derîn salṭanateş, bu salṭanatda ve bu ‘azametde dimekdür.

Beyt:

Ḥāfîz er āb-i ḡayāt-i ebedî mîṭālî
Menba‘eş ḡāk-i der-i ḡalvet-i dervîşān est

Maḥşül-i Beyt:

İy Ḥāfîz eger mü’ebbed ḡayy olmaḡ ābını isterseñ ya‘ni ebedî diri olub ölmek isterseñ menba‘ı ya‘ni ol ābuñ zuḡūr idüb çıḡdıḡı yeri dervîşleruñ ḡalvetinuñ ḡapusınuñ topraḡıdır. Ya‘ni āb-ı ḡayāt isterseñ dervîşleruñ ḡapusu türābına mülāzemet eyle.

Beyt:

Hāfız ancā be-ebed baş ki sulţān-ı mülük
Heme [35a] ez bende ki hāzreti dervīşāñ est

Maḥşül-i Beyt:

İy Hāfız bunda ya‘ni dervīşler āsitānesinde edeble ol ki memleket pādīşāhlığı cemī‘an dervīşlerüñ ḥuzūruna bende olmaḡdandır. Ya‘ni dünyā salţanatı fuḡarāya maḡabbet ü meveddet eylemekdendir. Hāşılı pādīşāhlar ehlu‘l-lāhuñ du‘āsına muḡtāclardır.

3.12. Ğazel-i Diger-18

[Mef ‘ü lü / Me fā ‘i lün / Mef ‘ü lü / Me fā ‘i lün]

Der deyr-i muġān āmed yārem, ḡadeḡi der dest
Mest ez mey u meyh‘ārān ez nergis-i mesteş mest

Der ba-yı şıla ma‘nāsnadır. Yār lūġatde yoldaşa dirler. Cānāna yār didikleri mecāzendür. Der ḡadeḡi yā vaḡdet ḡadeḡi mübtedā ve der dest ḡaberi ve bu cümle āmedüñ fā‘ilinden ḡaldür. Mest ez mey de andan ḡaldür. Terādüf tarīḡiyle ve meyh‘ārān vav ḡarf-i aţf ve bu cümle-i ḡāliye ma‘tūfdur. Mā ḡablinde cümle- i ḡāliyeye nergisden murād çeşmdür. Kināye tarīḡiyle.

Maḥşül-i Beyt:

Yārim muġān kilisesine geldi. Bir ḡadeḡ bir ḡadeḡ bāde elinde mestāne geldi ve bāde-perestler anuñ çeşm-i mestinden mestler geldiler. Ya‘ni cānān bir ḡadeḡ bāde eline alub mestāne geldi ve bāde nüş muşāḡibleri anuñ mestāne çeşminden mest geldiler.

Beyt:

Der na‘l-i semend-i ü şekl-i meh-i nov peydā
Vez ḡadd-i bulend-i ü bālā-yi şanevber pest

Na‘l müşterekdür na‘le ve başmağa dirler. Tuḥfe-i Ḥüsâmî’de⁵⁸ atıñ bozı ḥonek ve ḳulası semend ḳula ata semend dimişdür. Ammā Şıḥāḥ-ı Fûrs’de dorı ata dimişdür. Şekl-i meh-i nev cānānuñ atı na‘leyn-i māh-ı neve meşhûrdur pest alçaḳdur. Ammā bunda alçaḳ murād degüldür. Belki z̄elil ü ḥor ve ḥaḳır ma‘nāsınadır.

Maḥşül-i Beyt:

Cānānuñ semend-i na‘linde hilāl şekli zāhir veyā mihrdür ve anuñ bülend ḳaddinden şanavber ḳāmeti alçaḳ ve denīdür ve bu beyte ḥikāyet-i ḥāl-i māzī ma‘nāsını virmek zāhire muḥālifdür.

Beyt:

Āḥir be çi güyem ‘’hest’’ Ez ḥod ḥaberem çun nīst.
Vez behr-i çi güyem ‘’nīst’’ Bā ü nazarem çun hest

Āḥir edāt-i te’kīd ve ta’rīzdür. Be-çi güyem bā ḥarf-i sebeb ne sebeble ve ne vechile dimekdür Ve ez beher çi vāv ḥarf-i ‘atf mā ba’dī be-çi lafzına atf ider. Mısrā‘-ı şānī vāv, ‘atıfasız irād eylemek kıllet-i te’emmüldendür.

Maḥşül-i Beyt:

Ne sebeble ve ne vechile kendiden ḥaberim var diye bilür. Çünki kendümden ḥaberüm yoḳ. Ya‘ni men ‘arefe nefsehu da‘vāsın nice eylerem. Çünki bende bu ḥāl yoḳ ve daḫı ne içün aña nazarıñ yoḳdur direm. Çünki aña nazarıñ var ya‘ni cānāna nazarıñ yoḳ nice diyebilürüm. Çünkü gözüm ve gönüm aña nāzirdür.

Beyt:

Şem‘-i dil-i demsāzān beşest çu ü berḥāst
V’efḡān zi nazarbāzān berḥāst, çu ü beşest

Dem-sāz muvāfiḳ ve muşāhib ma‘nāsına diyen yañuldu. Beşest bunda sevindi dimekdür. Zīrā bu lafz ateşde isti‘māl olsa söyünmek ma‘nāsınadır.

⁵⁸ Anadolu’da yazılan ilk manzum Türkçe-Farsça sözlük olarak kabul edilen “Tuḥfe-i Ḥüsâmî” Hasan el-Konevî (öl.1399) tarafından yazılmıştır.

[35b]

Ve efgān hemze ile ve ḥazf ile lūgatdur. Nazar-bāz gördüğünü sevene berḥāst kalkdı ya'ni peydā vü zāhir oldı gitdi ma'nāsına degüldür. Ba'zılar zann eyledügi gibi muşāḥilerüñ gönül şem' i söyüñdi ol cānān meclisinden ḳalkub gitmek isteyince ya'ni meclisde gelüb ḳarār eyleyince herbirisi rūy-ı cānāndan gönülünde bir şem' uyarımışdı. Cānān ḳalkub gidince bu şem' üñ söyünmesi lāzım gelür. Zīrā vücūdı rūyınuñ ' aksinden idi. Rūyı ki ğāyib oldı. ' Aks aña teba' iyyetle ğāyib olur daḡı cānān oturub ḳarār eyleyince nazār-bāzlar müteşevvīḳ olub dost dost deyüb feryād ü fiġāna başladılar. Ḥāşılı gelüb oturunca şevḳ-i vişāl derūnlarında peydā olub hu hu dimege başladılar. Bu beytde mısrā'-ı şānī vāv 'atıfesüz irād eyleyen ḳuşūr eylemiş ve bu beytün iki mısrā' ında tezād var.

Beyt:

Ger ğāliye ḥoşbū şud, der ğīsū-yi ü piçid
Ver vesme kemānkeş geşt, der ebrū-yi ü peyvest

Ġāliyenüñ taḥḳīḳi ser-i irādet-i mā ğazelinde geçmiştir. Piçid fi' l-i māzīdür. Piçidenden lāzım ile müte' addi müşterekdür ğāh olur ki iki mef' ulı olur terkībde şarmak ve tolanmak gibi bunda bir mef' ul olmuşdur. Ma'nen ğīsūsuna şaruldı ve dolandı ve ver vesme vāv' uñ fetḫi ve sīnūñ sūkūniyle vesimeden muḥaffedür. Vāvūñ fetḫi ve sīnūñ kesriyle ' Arabca ' izlem dirler. ' Aynuñ kesr ü zā' nuñ sūkūniyle bir otdur ki anuñla şac ve şaḳal boyarlar sifte dirler. Ebrū ḳaşdur. Peyvest f' il-i māzī üleşdi ve ḳavuşdı ma' nāsına.

Maḥşül-i Beyt:

Eger ğāliye güzel ḳoḳulu oldıysa anuñ ğīsūsına şarılıb dolandığıındandır ya'ni ğīsūsına ta'alluḳ eyledi ve büyü kesb eyledi vesme daḡı. Kemānkeş ya'ni kemān şeklinde vāḳi olduysa cānānuñ ebrūsına muttaşıl olmağıındandır. Ḥāşılı vesme ebrüya vuşul bulmayınca kemān şeklini bulmaz. Kemānkeş vesmeye nisbet mecāzıdır. Zīrā vesme yayı çekilmez. Belki ebrüya çekilmegile kemān şeklin bulur.

Beyt:

Bāz āy ki bāz āyed ‘omr-i şude-i Hāfız
Herçend ki nāyed bāz tīrī ki birift ez şest

Bāz āy girü gel bāz āyed girü gel ya‘ni rücū‘ eyleye dimekdür. Şode refte ma‘nāsına nāyed bāz girü gelmez ve rücū‘ eylemez dimekdür. Nāyed aşlında ne-āyed idi. Elif-i me[m]dūd ile pes żarūret-i vezniçün hemzesin ħazf eylediler nāyed kaldı. Fa‘len vezni üzere şaşt bunda oķı gözledüğüñ vaķt baş barmaķdan oķıla kirişı kavrayan yire dirler.

Maḥşül-i Beyt:

Girü gel ki Hāfız’uñ geçmiş ‘ömri girü gele ya‘ni rücū‘ eyleye. Hāşılı senüñ rücū‘uñ sebebile tāze ‘ömr kesb idüb civān ola. Her ne deñlü ki ħabzadan çıķan oķı girü dönmezse ya‘ni geçen ‘ömr dönmeķ muḥāldür. Ammā senüñ rücū‘uñ

[36a]

rücū‘ñ sebebile tāze ḥayāt bulur dimekdür. Hest lafzı ki vāķi‘dür. Bir beytüñ ħāfiyesinde ma‘mül tarīķiyledür. Bāķisi aşl üzerinedür.

2.13. Ğazel-i Diger-19

[Fe ' i lā tūn / Fe' i lā tūn / Fe' i lā tūn / Fe ' i lūn]

Fā' ilātūn

Fa' lūn

Ĥ'āb-i an nergis-i fettān-i tu bīçizī nīst

Tāb-i an zulf-i perīşān-i tu bīçizī nīst

Ĥ'āb uyķu dūş bunda uyķu murāddur. Fettān mübālaĝa ile fitneci dimekdür. Tāb bunda büklümdür.

Maḥşül-i Beyt:

İy cānān senüñ ol fitneci göziñüñ uyķusı ĝarazsuz degüldür. Elbette bir şey vardur. Ya'ni teĝāfülden 'ibāretdür ki 'uşşāķa iltifāt idüb yüzlerine baķmayan dimekdür ve senüñ ol perīşān zülfüñ buklümi daĝı ĝarazsuz degüldür. Belki 'uşşāķ dillerini şayd eylemek için kullābdur.

Beyt:

Ez lebet şīr revān būd ki men mīgoftem
K'in şeker gird-i nemekdān-i tu bīçizī nīst

Revān şifāt-ı müşebbehe revīdenden aķĝan aķĝan ma'nāsına mi goftem evvelinde mi ḥikāyet-i ḥāl māzī ma'nāsını ifāde ider. Söylerüm dimekdür kīn ki ķavli maķūle rabṭ ider. Ekşer nüşhada ki lafz yoķdur. Ammā olması ḥüküm ü lüzümdadur. Şekerden murād lebdür ve nemekden dehāndur. Gird yerine nezd lafzı irād eyleyen yanından irād eylemişdür. Zīrā on nüşha miķdārı var yanımızda. Birisinde bu 'ibāreti görmedük. Senüñ lebüñden henüz sūt aķardı. Henüz tıfl idüñ ki men söylerdüm bu şeker senüñ dudauĝı etrafında bir 'illetsüz degüldür. Ya'ni 'uşşāķı bunuñla meyl itdürmekçün.

Beyt:

Çeşme-i āb-ı ḥayātest dehānet ammā
Ber lebeş çāh-ı zenaḥdān-ı tu bi çizī nīst

Çeşme bunda pınar ma‘nâsınadır ya‘ni ‘ayn ber lebeş ber bunda zarfiyyet ifâde ider. Leb lafzı müşterekdür. Dudağ ile kenâr beyninde leb-i deryâ gibi leb kenâr ma‘nâsınadır. Kendi ma‘nâsına degüldür diyen leb bunda mecâzen zıkr olundı şanmış ve ber leb diyüb ve ma‘nâsını lebün üzre dimegün ma‘nâsını lebünden fazla ve anuñ üzerine ser-bârdur diyen kimse feresân-ı meydân-ı Fârisî’de degülmüş. Şin zamîr-i dehâna râci‘dür.

Maḥşûl-i Beyt:

Dehânuñ âb-ı hayât pınarıdır. Ammâ kenârında çâh-ı zenaḥdânuñ bir haber-i sır degüldür. Belki dehânuñ âb-ı hayâtına meyl idenler aña düşüb mü’ebbed maḥbûs kalmak içündür.

Beyt:

Cân-dirâzî-i tu bādâ ki yakîn mîdânem
Der kemân nâvek-i müjgân-i tu biçizî nîst

İsti‘mâldedür azlığı ‘ömrü şarf ider. Câna şarfi meşhûr degüldür. ‘Ömrüñ uzun olsun dirler. Cânuñ uzun olsun dimezler. Dirâzîde yâ harf-i maşdardur. Bād edât-ı du‘âyadır. Ḥayrda ve şerde müsta‘meldür. Elifi ḥazf idüb bād da dirler. Emr-i gâ’ibdür diyen bilmemiş nâvek-i müjgân izâfet-i beyâniyedür.

Maḥşûl-i Beyt:

Senüñ cân u

[36b]

‘Ömrüñ uzunluğu olsun ki gerçekden bilürdüm ki senüñ nâvek-i müjgânüñ kemânında olmak biğarez degüldür. Ya‘ni Ḥaḳ Te‘âlâ saña hayâtle ‘ömr-i tavîl müyesser eyleye. Egerçi yakîn bilürdüm ki nâvek-i müjgânüñ kemân-ı ebrûda ḥâzır olmak kolayına degüldür. Belki ben netevâni helâk içündür.

Beyt:

Mubtelāī be ğam-i miḥnet u endūh-i firāk
Ey dil in nāle vu efgān-i tu bīçizi nīst
Endūh ğuşşa dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Ğam ü miḥnet ü firāk ğuşşasına mübtelāsın iy göñül. Senüñ bu nāle vü efgānuñ
‘illetsüz degüldür. ‘Āşıkım ve muḳtezā-yı ‘aşk-ı feryād ü fiġān ve enīndür.

Beyt:

Dūş bād ez ser-i kūyeş be gulistān begozeş
Ey gul in çāk-i ğirībān-i tu bīçizi nīst
Dūş dün gice çāk yırtmaç yırtık ve yırtılmış ma‘nāsınadır.

Maḥşül-i Beyt:

Dün gice bād anuñ ser-i kūyundan ğulistāna uğradı. İy ğül senüñ bu çāk-ı
ğirībānuñ kolayına degüldür. Belki bād diyen anuñ ḥaberin almışsın ve şevḳden çāk-ı
ğirībān eylemişsin.

Beyt:

Derd-i ‘aşk erçi dil ez ḥalk nihān mīdāred
Ḥāfız in dīde-i ğiryān-i tu bīçizi nīst
Derd-i ‘aşk muḳaddem mef‘ūlidür. Nihān mīdāredüñ dil fā‘ilidür. Ğiryān şıfat-ı
müşebbehedür. Aġlaġan dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Göñül ‘ışk derdini egerçi ḥalkdan ğizler iy Ḥāfız senüñ bu dīde-i ğiryānuñ
koyayına degüldür. Ya‘ni derd-i ‘ışk-ı göñül egerçi ğizler ammā gözyaşu ızḥār u ibraz
ider. Pes ‘āşık olduġuñ andan ma‘lūmdur. Ba‘zı nüşhada in dīde-i ğiryān yirine in sīne-i
nālān düşmişdür.

2.14. Ğazel-i Diger-20

[Mefā' ilün / Fe' ilätün / Mefa' ilün / Fe 'i lün]

Boro be kār-i ĥod ey vā' iz, in ç i feryād est?
Merā futād dil ez reh; turā ç i uftāde est?

Boro bā ĥarf-i tekīd ve emr-i muĥāṭab merā benüm dimekdür. 'Arabīde li ma' nāsınadır. Rehden murād ṭarīķ-i ŧer' idür. Bī-gamīdür. Uftādest bunda vāķi' ma' nāsınadır.

Maĥşül-i Beyt:

Ey vā' iz kendi işüñe git. Bu ne feryāddur. Ya' ni baña naşīḥat idüb üstüme ĥayķırmaķ ne içündür. Benüm göñlüm yoldan düşdi. Saña ne vāķi' olmışdur. Ya' ni beni melāmet idüb neylersin. Saña benüm ' aşıķ-ı rüsvā olduğumdan ne ziyān ve saña bundan ne oldı.

Beyt:

Miyān-i ũ ki Ĥodā āferīde est ez hīç
Dāķīķaīst ki hīç āferīde negşādest

Miyān bele ve ortaya dirler. Bunda mes'ele müşkilden ' ibāretdür. Āferīdeden bunda maĥlūķ murāddur. Negşādest nefy- i māzī -yi müfred-i ĝāyib açmamış dimekdür.

Maĥşül-i Beyt:

Anuñ beli ki Allāh Te' ālā anı yoķdan yaratmışdur. Bir müşkil mes'eledür ki maĥlūķdan bir maĥlūķ anı fetĥ eylememişdür. Miyānda bārīklik vāķi' olduğıçün gāh mūya teşbīh iderler ve gāh ortadan yoķ iderler. Niteki dehānda ĥurdelik mu' teber olduğıçün gāh zerreye teşbīh

[37a]

teşbīh iderler ve gāh ma' düm iderler.

Beyt:

Gedā-yi kūy-i tu ez heşt huld mustagnīst
Esīr-i bend-i tu ez her do ʿālem āzād est

Gedāy bunda faķīr ü müflis maʿnāsınadır. Dilenci maʿnāsına degüldür. Baʿzılar zann eyledügi gibi āzād hür maʿnāsına.

Maḥşül-i Beyt:

Senüñ maḥallüñ faķīri sekiz cennetden müstağnīdür. Senüñ bendeñ esīri yaʿni zülfüñ esīri iki ʿālemde āzād ü fāriğdür.

Beyt:

Egerçi mestī-i ʿaşkem herāb kerd, velī
Esās-i himmet-i men zan herābābād est

Mestīde yā harf-i maşdar esās temel ü bünyād, ābād maʿmür ü rüşen ve şenlik.

Maḥşül-i Beyt:

Egerçi ʿışk sar-ḥoşluğı beni ḥarāb eyledi. Ammā benüm vücūdum bünyādı ol ḥarābdan maʿmürdür. Yaʿni ʿışkuñ ḥarābı olmağ ḥaķīkatde maʿmür olmağdur.

Beyt:

Dilā menāl zī bīdād u covr-i yār ki yār
Turā naşīb hemīn kerde est ü in dād est

Menāl nehy-i ḥāzırdur. Nālīdenden bīdād zulmdur. Yaʿni zulmetdür. Zīrā bī harf-i selbdür ve dād ʿadldür. Pes ʿadli selb idince zulm olur ki yār-ı merhūndur. Mısrāʿ-ı şāniye in dād est bundaki dād iki maʿnāya olmağ cāʿiz. Biri ʿadl maʿnāsına ve biri dādeden hā-i resmī ḥazf olub dād ḳalmışdur. Virmiş maʿnāsına, virdi maʿnāsına degüldür. Zīrā edāt-ı ḥaber ki est lafzıdır. İsmē maḥşüşdur. Fiʿle dāḥil olmaz.

Maḥşül-i Beyt:

İy gönül yārüñ cürm ü zulmünden iñleme. Zīrā yār saña bunı naşīb eylemişdür. Ancağ bu ise yārdan maḥz-ı ʿadldur. Yāḥūd saña bunı naşīb eylemişdür ve bunı

virmişdür dimek ola. Ya‘ni yār ki saña ne virirse eger ‘adl ü eger zılm ola maḥz-ı ‘atiyyedür ü ihsāndur. Andan şikāyet cā’iz degüldür. Dād lafzı bunda virmiş ma‘nāsına taḥşış eyleyen zılm eylemiş.

Beyt:

Be kām tā neresāned merā lebeş çun nāy
Naşīhat-i heme ‘ālem be gūş-i men bād est

Be kām bunda ihām tarīkiyle vāki‘ olmuş ki ma‘nā-yı qarīni murād ve ba‘ idi dimāğdur. İhāmdan ġāfil olanlar ḥācenüñ kaçdını bilmediler. Neresāned fi‘l-i nefy-i istikbāldür, resānidenden. Ve tā tevķit içündür ma‘nāsını mādāmki irişdürmeye dimekdür. Çün nāy sihr-i helāl tarīkiyle vāki‘dür. Ya‘ni mā-ķabline ve mā-ba‘dine şarf eylemek ķābildür.

Maḥşül-i Beyt:

Mādāmki cānān beni nāy gibi kāma irişdürmeye cemī‘-i ‘ālemüñ naşīhati kulağıma yeldür. Ya‘ni vuşlat-ı cānān müyesser olmayınca baña ‘ışk yolında nuş u pend mü’eşşir olmaz.

Beyt:

Boro, fesāne meḥān u fusūn medih Ḥāfiż
Kezin fesāne vu efsūn merā besī yād est

Fesāne efsānedden muḥaffedür. Sābıkān beyān olmuşdur. Türkī’de ol nedür dimekle ta‘bır olunur. ‘Arabī’de sihr, ustūre dirler. Cem‘ī esātir gelür fusūn

[37b]

daḥi efsūndan muḥaffedür. Ḥile ve mekr ma‘nāsına ve ol nesneye dirler ki ba‘zı kimesneler ḥavās deyü oķur ve üfürür. Ḥāşılı kelām oķumaķ ve üfürmek medih didügi anuñçündür. ‘Arabice efsūna ruķye dirler ve ranuñ zammi ve ķāfuñ sükünüyle kezin ki ḥarf-i ta‘lil zīn ezīnden muḥaffedür. Terķible kerden hay-ı resmī ve ezīnden hemze gitmişdür. Ḥāşılı bunda ezīn teşbīh ma‘nāsına müsta‘ meldür niteki Gülistān’da Mışrā‘ :

Şir dihed ezīn peser ki bih būd zi ḥūr-i ‘ayn

Ezîin püser didügi bunuñ gibi [Der-kenar: Mehpâre-i ‘âbid-firîb teşbîh ma‘nâsına vâki‘ olmuşdur. Vaḥîd-i tebrîzî ‘arûzî] oğlan dimekdür.

Maḥşûl-i Beyt:

Yüri iy Ḥâfız-ı zâid hikâyeler okuma ve göz bağlayacak ruḳye idüb üfürme ya‘ni gerek olmayan işlere mürtekib olma. Zîrâ bunuñ gibi efsâne ve efsün benim ḥâṭırumda çokdur. Ezîinden teşbîh ma‘nâsını müstefâd olduğımı bilmeyenler gibi ebyâtuñ ma‘nâsını muḥâlif añlarlar.

2.15. Ğazel-i Diger-21

[Fe ‘i lâ tün / Fe‘i lâ tün / Fe‘i lâ tün / Fe ‘i lün]

Fâ‘ ilâtün

Fa‘ lün

La‘l-i sîrâb-i be ḥün teşne leb-i yâr-i men est

Vez pey-i diden-i ü dâden-i cân kâr-i men est

La‘l bir cevherüñ ismidür. Sîrâb lûgatde şuya ḳanmuş ma‘nâsınadır. Mecâzen tarâvetden ve leṭâfetden ve şafvetden ‘ibâretdür. Be ḥün- teşne ḳana şuşamış ziyâde ḳızılıḳdan ‘ibâretdür. Ve ez pey vâv ḫarf-i ‘atf pey edât-ı ta‘lîldür. Edât-ı ta‘ḳîbede taḫammüli var ya‘ni görmekten soñra o zamîr câiz ki cânâna râci‘ ola câiz ki lebe.

Maḥşûl-i Beyt:

Ḳana şusuz ve tâze vü tarî la‘l benüm yârümüñ lebidür ve yârüñ lebini görmekçün veyâ cânânı görmek için veyâ cânânı görmekten veyâ lebini görmekten soñra cân virmek benüm kârımdur. La‘l zıkr idüb leb ü ḥün zıkrî ḫumretde münâsebet i‘tibâriyledür ve leble cân zıkrî kinâyet tarîḳiyledür. Cânânla lebden kinâyet aydurlar.

Beyt:

Şerm ez an çeşm-i siyeh bâdeş u mujgân-i dirâz
Her ki dil borden-i ü did u der inkâr-i men est

Bādeşde şīn-i zamīr-i ġāyib ızmar kabl'ez-zıkr tarīkiyle mışrā-ı şānide ki lafzına rāci'dür.

Maḥşül-i Beyt:

Ol çeşm-i siyāhdan ve müjgān-ı dırāzdan utansan ol kimesne ki cānānuñ gönül almasını ve iletmesini gördi ve benüm inkārımdadır. Benüm sevdā vu cünūnuma inkār ider. Zīrā ol çeşm-i müjgānla her kime ki teveccüh iderse anı esīr-i kemend-i 'ışk ider. Ba' dehū dīvānelik zarūrīdür ve ba' zılar inkār medihden ġarāz 'ışkı inķardur. Ya'ni sen 'aşık degülsen dirler ve-li- külli vecheti.

Beyt:

Sārbān raḥt zi dervāze meber k'an ser-i kū
Şāhrāhist ki sermenzil-i dildār-i men est

Sārbān deveci raḥt ev ve esbābı ve ġayrısıdır. Dervāze küçe-bend ya'ni maḥalle kapıları ki gice kapanur uğrıdan emīn olmak için. Ser-i kūy bu ki karyedür ve bu kapuya dervāze didikleri anuñçündür ki vāzdeh [38a] Vāzdeh ve bāzde açık ma'nāsınadır ve ol kapuñ gündüz açuk durduġuñ hā-yı taḥşişle bu kapuya ism oldı. Niçe vü deste gibidür. Dervāze bunda şehir soġaġıdır diyen mezkūr ma'nādan ġāfil imiş. Me-ber nehy-i muḥātab iletme dimekdür. Şāh-rāh ulu yol zīrā şāh uluya dirler. Aşlında rāh-ı şāh idi. Terkīb-i izāfetle soñra taḥfif kaçdıyla taḥdīm ve te'hīr idüb terkīb-i mezcī eylediler ve şāh-rāh didiler. Ser- menzil konaġbaşı dildār vaşf-ı terkībdür. Dārīdenden gönül dutucı ya'ni 'uşşāk gönüllerini alub zabt eyleyici diz-dār gibi huşşāduñ zabtı taşarrufı elinde olduġuñ.

Maḥşül-i Beyt:

Ey sārbān raḥt u esbābı şehir kapusundan taşra iletme. Zīrā ol cānānuñ maḥallesi ucı bir şāh-rāhdur ki dildārımuñ menzili başıdır. Ya'ni mesīre ü seyrāngāhıdır. Rāh-ı maḥalle vü soġaġ başları mecma' -ı dilberān olġundur. Pes anı koyub nereye giderin.

Beyt:

Bende-i t̄ali‘ -i ḥ̄iṣem ki derin ḳaḥt-i vefā
‘Iṣḳ-ı ān lūlī-yi sermest ḥarīdār-i men est

Ḳaḥt, ḳıtlıḳ ve ḳaḥt-ı vefā ya‘ni kimesneye vefā eylemez. Lūlī ‘Acem’üñ ḳaracı ḳısmı ki Şirāziler beyninde ḳonar göçer. Sermest, ser-ḥoş ma‘nāsına. Ḥarīdār vaşf-ı terkībdür. Arīdenden ḥarīr getürici ma‘nā-yı lāzimesi şatun alıcıdır.

Maḥşül-i Beyt:

Kendü t̄ali‘ müñ ḳuluyum ki bu vefā ḳıtlıḳında ya‘ni kimse kimseye vefā eylemeyecek zamānda ol lūlīnūñ ‘ıṣḳ u maḥabbeti benüm t̄alibimdür. Ḥāşılı beni bī-iḥtiyār cez̄b idüb ‘āşıḳ eyledi bunda ‘ıṣḳ lūlī-i ‘ıṣḳ-ı ilāhī ma‘nāsına alan tezlik⁵⁹ söylemiş.

Beyt:

Ṭabla-i ‘ıṭr-i gul u dürc-i ‘abirefşāneş
Feyz-i yek şemme zi b̄y-i ḥoş-i ‘aṭṭār-i men est

Ṭabladan murād bu yirde yemişçiler üzerine yemiş döküb şatduḳları ṭabladur. ‘Arab’da ve ‘Acem’de ḳānūndur ki envā‘i mün cerātı bir ṭablanuñ üzerine tertīb idüb gezdürüb şatarlar. Ḥāce baṭn-ı gülīn ṭabla-ı ‘ıṭra teşbīh eylemiş ṭablanuñ ‘ıṭra ve ‘ıṭruñ güle izāfet-i beyāniyedür. Dürc, ḥoḳḳaya ve şandūḳa dirler. ‘Abīr efşān vaşf-ı terkībdür. Efşānīdenden ‘abīr şaçıcı ve silkici dürc şıfata muzāfdur ve şīn-i zamīr güle rāci‘dür. Feyz lūḡatde ırmaḳ, taşub iki kenārını ḳablamaḡa dirler. Ammā ıṣṭilāḥda bir kimseye bir iyilik gelmege dirler. Şemme ḥoş ḳoḳuya dirler. B̄y ḥoşa muzāf olmuşdur. İzāfet-i beyāniye t̄ariḳiyle ve şıfatla mevşūf ‘aṭṭāra izāfeti bi-ma‘niyyü’l-lāmdur.

Maḥşül-i Beyt:

Gül ‘ıṭrı ṭablası ki gül kendi murāddur ve dürc-i ‘abīr-efşān yine kendi murāddur.

[38b]

⁵⁹Yazmada “telzīḳ” şeklindedir.

Bir cüz'i feyzdür benim 'atârumuñ ya'ni cânānuñ güzel қоқусundan ya'ni gül ol güzel қоқуы benim cânānımdan istifāza ve istifāde eylemişdür. Hāşılı gülde olan қоқы cânānuñ güzel қоқусundan bir şemme ve bir zerredür.

Beyt:

Bāgbān hemçu nesīmem zī der-i bāğ merān
K 'āb-i gulzār-i tu ez eşk-i çu gulnār-i men est

Bāgbān bān Fārisī'de edāt-ı fā'ıldür. Bāğçı ma'nāsına. Derbān ve şütür-bān қapucu ve deveci ma'nāsına pes bāgbān ya'ni bāğçeci dimekdür. Nesīm lafzında mütekellim zamīri ma'nā cihetinden merān lafzına muқayyeddür. Merānem taқdīrinde beni sürme dimekdür. K 'āb ki ҳarf-i ta' līl, gulzār ü gulşen güllük ma'nāsına gulnār enār çiçegine dirler. 'Arab ta' rīb idüb cūlnār dirler. Lāmuñ teşdīdiyle.

Maḥşül-i Beyt:

İy bāgbān beni nesīm gibi bāğūñ қapusundan sürme nesīm bāğūñ қapusunda қarār eylemeyüb geçer gider. İmdi beni eyle eyleme girüb bāğūña seyr-ü temāşā idüb bir yirde қarār ideyin. Zīrā senūñ gulzār-ı gül yüzi şuyı benim gulnār gibi gözüm yaşıdan ya'ni senūñ bāğūñ benim gözüm yaşıyla şuarılır.

Beyt:

Şerbet-i қand u gulāb ez leb-i yārem fermūd
Nergis-i ū ki ṭabīb-i dil-i bīmār-i men est

Қand şeker fermūd fi'l-i māzī fā'ili terkībdür. Қandile gulābuñ ve nergisūñ bīmāriyla münāsebeti ḥafidür meger dirler key ḥінде ola.

Maḥşül-i Beyt:

Yāruñ lebinden baña gulāblı şeker buyurdı. Anuñ nergis gibi çeşmi ki benim ḥasta göñlümüñ ṭabībīdür.

Beyt:

Añ ki der ṭarz-i gāzel nukte be Hāfiż āmūḥt
Yār-i şīrīn-soḥen-i nādire goftār-i men est

Ṭarz nemeṭ ve üslüb ma‘nāsınadır. Şīrīn-süḥan vaşf-ı terkībdür. Muzāfdur. Nādire dünyāda bir bulunan nesneye dirler. İki bulunsa nādir dimezler. Āḥirinde hā ‘alāmet-i naḳldür ya‘ni ‘Arabī’den ‘Acemi’ye naḳlūñ nişānidur. Nādire güftārdan murād oldur ki her söyledügi hiç kendüden ğayrı söylememege kimse ḳādir olmaya. Güftār aşlında vaşf-ı terkībdür. Adında güft idi. Güft ḳavl ma‘nāsına ismdür. Pes güftār gelici ma‘nāsına ism ḳılınmışdur. Refṭār ve dīdār ve dādār gibi gerek söylenmiş olsun gerekse olmasun. Süḥan bes güftār sözüñ söylenmemişine dirler diyen bu taḥḳīḳden agāh degül imiş.

Maḥşül-i Beyt:

Evvelki ğazel söylememek üslübunda Ḥāfız’a nükte öğretti. Benüm tatlı sözlü nādire gelici ayā demdür. Beytde ğāyibden muḥāṭaba iltifāt vardur.

2.16. Ğazel-i Diger-22

[Fe ‘i lā tün / Fe‘i lā tün / Fe‘i lā tün / Fe ‘i lün]

Fā‘ilātün

Fa‘ lün

Rūzgārīst ki sevdā-yi butān dīn-i men est
Ĝam-i in kār neşāṭ-i dil-i ğamgīn-i men est
Rūzgār-ı yā vaḥdet içündür

[39a]

içündür. Dīn bunda ‘ādet ma‘nāsına neşāṭ nun’uñ feḥile maşdardur.‘Alem bābından ammā nün’uñ kesriyle nāşitüñ cem‘ idür.

Maḥşül-i Beyt:

Bir niçe zamāndur ki maḥbūblar sevdāsı benüm ‘ādetimdür. Ya‘ni ḥayli zamāndur ki ‘ışḳ cevānān benüm başımdadır. Bu maḥbūblar sevmek işinüñ ğamı benüm ğamlı gönlüme sevgilidür. Ya‘ni maḥabbeti ğamı bunlaruñ benüm maḥzün dilimüñ server-i vücūdidur.

Beyt:

Dīden-i la‘l-i tu rā dīde-i cānbīn bāyed
Vin kocā mertebe-i çeşm-i cihānbīn-i men est

Dīden maşdardur. Mużāaf olmışdur. Mef‘ūluna ki la‘ldur ve la‘lden murād lebdür. Teşbīh tarīķiyle cihānbīn vaşf-ı terkībdür. Cān görici ma‘nāsına bāyed fi‘l-i mużārī‘dür. Bāyīdenden gerek olmak ma‘nāsına vīn ve īnden muħaffefdür. Cihānbīn vaşf-ı terkībdür. Cihān görici ma‘nāsınadır.

Maḥşūl-i Beyt:

Senūñ la‘l-i lebüñ görmege cān görici göz gerek. Bu ise cihān görici gözümūñ kande mertebesidür. Ya‘ni senūñ lebüñ cāndur. Anı görmege cān gözi gerek. Ḥāşılı ervāḥ-ı meşāmmda seni qadir-i ‘ayn gerek. Benüm çeşmüm ise ecsāmı görür ancak pes senūñ cān gibi la‘lüñ görmek mertebesi degildür. Şu‘arā beyninde lebe cān ıtlāķı meşhūrdur. Rūḥ-ı necş olduğıün.

Beyt:

Yār-i men bāş ki zīb-i felek u zīnet-i dehr
Ez meh-i rūy-i tu vu eşk-i çu Pervīn-i men est

Maḥşūl-i Beyt:

Zīb ü zīnet dehr-i zamān baña yār ol ki felegūñ ve zamānuñ zīb ü zīneti senūñ ay gibi yüzüñden ve benüm evvelki gibi gözüm yaşındandır. Ya‘ni ikimizūñ ma‘nāsını var ‘āleme zīn-i zīnet virmede leff-ü neşr mertebedür. Ya‘ni meh-i rūy-i zīb felege maşrūfdur ve eşk-i Pervīn zīnet-i dehre

Beyt:

Tā merā ‘ışķ-i tu ta‘līm-i soḥen goften dād
Ḥalk rā vird-i zebān, midḥat u taḥsīn-i men est

Tā ibtidā-i gāyet içündür. Münz ma‘nāsınadır. Midḥat mim’ūñ kesriyle ve dal’uñ sükūniyla ve ḥa’nuñ fetḥiyle şenā-i ḥüsn ma‘nāsına.

Maḥşül-i Beyt:

Ol vaḳtden beri ki senüñ ışkuñ baña söz söylemek ta'limini virdi. Ya'ni baña edā-yı kelāmda üstād oldı. Halkuñ vird ü zebānı beni medḥ idüb baña taḥsīn eylemekdür.

Beyt:

Dovlet-i faḳr, Ḥodāyā, be men erzānī dār
K'in kerāmet sebab-i ḥaşmet u temkīn-i men est
Erzānī lāyık ma'nāsınadır. K'in ki ḥarf-i ta'lıldür. Temkīn, ḳudret ma'nāsınadır.

Maḥşül-i Beyt:

Yā-Rab faḳr-ı devletini baña erzānī dut ya'ni lāyık eyle. Zīrā bu faḳr, kerāmeti benüm cāh u celāl 'azametime sebedür. Murād-ı faḳr ḥaḳıḳiyettür ki ḥazret-i şadr-ı nübüvvet anuñla faḥr eylemişdür. Faḳr-ı zarūrī ki iflās-ı bī-fāydadur. Zamāne müflisleri gibi bulmadıklarından iflās çekerler. İmdi ḥ'āce buyurduki Yā-Rabb baña enbiyā ve evliyā ihtiyār

[39b]

eyledükleri faḳrı erzānī buyur ki benüm ḥaşmetime sebab olan faḳrdur.

Beyt:

Vā'iz-i şihneşinās in 'azamet gū mefurūş
Z'anki menzilgeh-i sulṭān dil-i miskīn-i men est

Şihne nā'ib u şubaşı şihne-şinās vaşf-ı terkībi vā'iz şıfatıdır. Şubaşı bilici vā'iz ya'ni şubaşıla āşinālık idüb aña varıcı ma'nāsına gū emr-i muḥāṭab ḥiṭāb-ı 'āmmedür. Me-furūş nehy-i muḥāṭab z'anki edāt-ı ta'lil li-ecl ma'nāsına menzilgeh ism-i mekān namāzgeh ve seyrāngeh gibi.

Maḥşül-i Beyt:

Şiḥneşinās vā' ize baña bu ululuğı şatma di. Zīrā benüm dil-i meskenim pādişāh menzilidür ki şiḥne anuñ bir kılıdır ya'ni vā' ize şiḥne ile āşinā ise biz pādişāh ile āşināyuz. Bunda murād vā' ize ğayr-ı mütea' ize ki ekābir kıpularına mülāzemet eyler. Belki meclislerinde ba'zı adāḥī naḳlın iderler. Tā ki aşḥāb mecma'ı hoş gele ve bunı dāḥil-i meclis 'add eyleyeler ve muşāḥib ve yārān deyü ta'zīm ve tebcil ideler اوذ بالله ⁶⁰ من شرور انفسنا و من سيات اعمالنا pes ḥāce ḥāzretleri buyurur bunlara ḥüsn-i ta'rīz tarīkiyle irsāl-ı ḥaber eyler ki erāzil-i nās ile iḥtilāḫ idüb iñende maġrūr olmaya ki biz eşref-i nās ile muḥteliḫiz. Beytde sultāndan murād Ḥallāḳ-ı eşyādur ki ḳalb'ül mü'min beyt'ullāh i' tibāriyle kendinüñ dilindedür. Menzilgeh-i sultān dimekle aña işāretdür.

Beyt:

Yā-Rab an Ka'be-i maḳşūd temāşāgeh-i kīst
Ki muġilān-i ḫarīkeş gul u nesrīn-i men est

Ka'be-i maḳşūdda izāfet-i beyāniyyedür ki rābıḫa şıfat-ı bi'l-mevşūf muġilān bir uzun dikenli ağacdur Mekke⁶¹ yollarında. Nesrīn, nesrīn çiçeği ya'ni gül-i nesrī.

Maḥşül-i Beyt:

Yā-Rab ol murād Ka'besi kimüñ temāşāgāhıdır ki yolınuñ muġilān dikenli baña gül-i nesrīndür. Acabā ol cānān kime 'arz-ı cemāl eyler ki anuñ ruḳebā ve aġyārı baña gül gülşenidür. Ḥāşılı ol cānān ki Ka'be-i maḳşūddur ki anuñ firāḳ u hicrānı muġilānları baña gül-i nesrīndür. Ya'ni benüm gül ü nesrīnümdür. Gül nesrīne izāfetlerde cā'izdür. Çiçek i' tibāriyle.

Beyt:

Ez ki deryageri āmuḫt ḫayāl-i tu meger
Rehnümāyeş şode in eşk çü Pervīn-i men est

⁶⁰ “Euzu billahi min şururi enfüsina ve min seyyiati amalına.”

⁶¹ Arap yarımadasının kuzeyinde Batı Mekke (Bekke) adı verilen bir vadi üzerinde kurulan, Ka'be'nin bulunduğu ve hac ile umre ibadetinin ifa edildiği kutsal şehirdir.

Deryāgeri ger edāt-ı fā'ıldür. Yā yā-yı maşdar. Deryāger bi-ḥasebi lūgāt deryācı dimekdür. Ammā murād ıŧıılāḥda ḳorşan didikleri ya'ni deñizüñ ehl-i vuḳūfidur. Pes yüzgec diyen kimesne ma' nā-yı beytden ğāfil imiş. Rehnümā ḳulağuz.

Maḥşül-i Beyt:

Ey cānān senüñ ḥayālüñ, ḳorşanlığı kimden öğrendi. Güyā ki aña ḳulağuzlığı benüm Pervīn gözüm yaşı eyledi. Ya'ni deryāger deñlü benüm gözüm yaşımdan senüñ ḥayālüñ niçe geçdi ve işledi varısa

[40a]

varısa gözüm yaşı yıldızını rehber eyledi ki gemicilerüñ tarīḳi yıldızla yürümekdür. Yoḳsa bu deryāları kendi rāyları işlemezlerdi.

Beyt:

Ḥāfız ez ḥaşmet-i Pervīz diğer ḳışse meḥān
Ki lebeş cur'akeş-i Ḥusrev-i Şirīn-i men est

Pervīz⁶² Ḥusrev'in Hürmüz'üñ oğlıdur ki Nuşirevān'üñ⁶³ oğlınuñ oğlı Ḥusrev-i Şirīn bunda Ḥusrev'den murād muḫlaḳa padişāhdur. Ya'ni tatlı ve güzel pādīşāh kināyetdür cānāndan.

Maḥşül-i Beyt:

Ey Ḥāfız Pervīz'üñ 'azametünden ḳışsa oḳuma ya'ni anuñ ululuğını tafşil ü beyān eyleme. Zirā anuñ lebi benüm şirīn cānımuñ cür'a-keşidür. Ya'ni kāse-līs ve cür'a ḥārıdur. Ḥāşılı ednā ḥidmetkārı taḳaşındadır. Ḥāşılı benüm cānānımuñ ḳaşaş u

⁶² Hüsvrev, Nuşirevān'ın torunudur. Sasaniyān sülālesinden bir padişah olup, "Perviz" lākabıyla bilinir. Hüsvrev 589 yılında tahta geçmiş olup Ermeni prensesi Şirin'e olan aşkı dillere destan olmuş ve gerçek kişiliği etrafında birçok rivayetler uydurularak efsanevi bir kişiliğe bürünmüştür. Edebiyatımızda tarihi kişiliğinden çok efsanevi kişiliğiyle söz konusu edilir.

⁶³ İvan'ın Sasaniyān sülālesinden adaletiyle ün salmış bir hükümdardır. M.S. 531 ile 579 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Peygamberimiz (s.a.s) bu hükümdarın son yıllarında dünyaya gelmiştir. Lākabı "Adil" olup, adı çok sık kullanılır.

hikāyâtı ve aḥvāli var iken anları oḡuma ki zīrā anda olan ḡaşmet ü ‘azamet anda bu kadar pes bunuñ hikāyeti ‘azīmdür.

2.17. Ğazel-i Diger-23

[Mefā‘ ilün / Fe‘ ilātün / Mefā‘ iün / Fe‘ ilün]

Menem ki ġüşe-i meyḡāne ḡānḡāh-i men est
Du‘ ā-yi pīr-i muġān vīrd-i şubḡāḡ-i men est

Menem ki aşl-ı kelām men ān kesem ki ān kes lafzı zarūret-i vezn iġün ḡazf olmuşdur ki rābıt-ı şıfatdur. ḡānḡāḡ şūfīler tekkiyesi şubḡāḡ edāt-ı zarfdur. Zamāna ve mekāna şāmildür. Şubḡāḡ şabāḡ vaḡtı dimekdür.

Maḡşūl-i Beyt:

Ben ol kimseyim ki meyḡāne ġüşesi benüm ḡānḡāḡumdur. Cāyızdır ki ġüşe mübtedā ola ve ḡānḡāḡ ḡaber ola ya emr-i bi’l-‘aks ola muḡtemilü’z-‘zıddeyn ḡarīḡi üzere pīr-i muġāna du‘ ā eylemek benüm şabāḡ vaḡtinde vīrdümdür. Bu mışrā‘ da evvelki gibi iki vechile muḡtemeldür.

Beyt:

Gerem terāne-i ġeng ü şabūḡ nīst, ġi bāk?
Nevā-yi vīrd-i seḡer ḡāh-ı ‘ozrḡāḡ-i men est

Gerem mīm-i mütekellim ma‘na cihetinden şabūḡa maşrūfdur. Terāne şıḡāḡ-ı Fars’da dü beytiye dirler didi ve dü-beyti neġāmādan bir nev‘dür. Ammā bu zamānda terāne tene tene tene dimekdür dirler. Ğeng şabūḡ vaḡtine taḡşış eyledi. Zīrā sāz cinsinüñ āvāzı ol zamānda ziyāde mü‘eşşer olur. Niteki Zāḡır buyurur mışrā‘

Çü Zūḡre vaḡt-i şabūḡ ez ufḡ besā-zed ġeng
Zemāne tīz koned nāle-i merā āheng

Şabūḡ bunda mecāzen şabāḡ vaḡtine dimişdür. Ve illā şabūḡ, şabāḡ vaḡtinde şarāb iġmege dirler. Niteki ‘abūḡ bunuñ ‘aksinedür. Nevāyī āvāz ve düzen ve ‘ilm-i müsīḡīde neġāmādan bir maḡāmuñ adıdır. Bunda muḡlaḡ naġme murāddur. Nevāyī mübtedā ve ‘ozrḡāḡ ḡaberi ve bi’l-‘aks müteḡammilü’z-‘zıddeyn ḡarīḡi üzere ‘ozr-ḡāḡ

vaşf-ı terkîbdür. ‘Özr dileyici ma‘nāsına bunda murād burada eyledügi günāhlardan i‘tizār ve istiğfardur.

Maḥşül-i Beyt:

Eger benüm çeng-i şabūḥı terānem ü āvāzum

[40b]

yoğısa ne bāk şabāḥ vaḳtinde ‘özrh̄āhum benüm çeng ü erġanūndur. Ya‘ni çeng ü nāy u ‘ūd sāzlarla zevḳ u şafām yoğısa eşḥārda eyledüġim ezkār ve oġuduġum evrād etdüġüm tevbe ve istiğfār baña nevā-yı çeng ü erġanūn [ve] nāydur. Ba‘zı nüshada mışrā‘-ı şānī böyle vāḳi‘dür:

Mışrā‘:

Nevā yı men be seḥergāḥ özrh̄āh-ı men est

Bu nüsha virdüġimiz ma‘nāyı taḳrîr ider ve mezkūr ma‘nā özrh̄āh mübtedā olduġı taḳdîrcedür. Ammā ḥaber olduġı taḳdîrce ma‘nā böyle olur ki seḥer vaḳtinde eyledüġim āh ü nāle ve zārı eyledüġim taḳşîrāta özrh̄āhimdur. Veli külli vechetün vech-i şāniye taḥşîs eyleyen taḳşîr eyledi.

Beyt:

Zi pādişāḥ u gedā fāriġem biḥamdillāḥ
Gedā-yi ḥāk-i der-i düst pādişāḥ-i men est

Pādişāḥ ve gedā cem‘-i tezāddandur. Beytün evvelinde ve āḥirinde pādişāḥ zikri reddü’l-‘acַz ‘ale’ş-şadr⁶⁴ ḳabîlündendür. İki yerde zikri de o ḳabîlündendür.

Maḥşül-i Beyt:

Elhamdu-lillāḥ pādişāḥ ve gedādan fāriġüm ki cānānuñ ḳapusı topraġına mülāzemet eyleyen gedā benüm pādişāhumdur ya‘ni dūnyā pādişāḥlarından ve

⁶⁴ Buradaki sanat “reddü’ş-şadr ‘ale’l-‘acַz” sanatı olacaktır.

gedâlarından ferâgum var pes benüm pâdişâhum cânân âsitânesin yâşlanan gedâ-yı bî-nevâdur.

Beyt:

Ġaraż zi mescid u meyḥâne'em vişâl-i şumâst
Cuz in ḥiyâl nedârem, Ḥodâ guvâh-i men est

Maṭla'

Cüz ġayr ma' nâsuna ve güvâh ṭanık ya' ni şâhid secd ü meyḥâneden ġarażum sizüñ vişâlîñüzdür. Bundan ġayrı ḥayâlüm ve fikrüm yokdur. Allâh şâhidümdür ya' ni her yere varsam fikrümde ve ḥayâlümde saña vâşıl olmağdur.

Mışrâ'

Ki mu' tekif direm ve ki sâkin mescid.

Ya' ni ki to ra mîṭalebem ḥâne necâne

Beyt:

Merâ gedâ-yı to būden zı salṭanat bihter
Ki zıll-i cevr ü cefâ-yı to ' izz-ü câh-ı menest
Zıll zâl' uñ zammıyle zillet ü ḥaḳâret ma' nâsuna câh manşıb

Maḥşül-i Beyt:

Baña senüñ gedâñ olmağ salṭanatdan yegdür. Zirâ senüñ cefâñ zillet ü ḥaḳâretî' izzet ü ḥürmetdür. Ya' ni senüñ cefâñ baña ' ayn-ı vefâdur.

Beyt:

Ez ân zemân ki ber in âsitân nihâdem rüy
Ferâz-i mesned-i ḥorşid tekyegâh-i men est

Ez ân zamân ez ibtidâ-i ġâyet içündür. Ferâz bunda üst ma' nâsunadur. Mesned ism-i mekândur. Ṭayanacaq yer ma' nâsına bunda maḳâm-ı qarârgâh murâddur. Ya' ni felek-i râbî' ki felek-i şemsdür. Ḥürşid güneş, yalñuz ḥürşide tekyegâhdur. Tekye zeden ṭayanmağdur. Tekyegâh ṭayanacaq yer dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Ol zamāndan berü ki āsitān-ı cānāna yüz ḳodum. Benüm maḳām u tekyegāhum ya‘ni ḳarārgāhum ṣemşden yuḳarudur. Ya‘ni kemāl-i mertebe rif‘at ü ‘izzete yetiştüm.

Beyt:

Meger be tīg-i ecel ḥayme ber kenem ver nī
Remīden ez der-i dovlet ne resm u rāh-i men est

[41a]

Meger be tīg-i ecel izāfet-i beyāniyyedür. Taḳdīr-i kelām ḥayme-i vücūdumdur ber kenem ḳoparam ḳadını ḳaldırmada isti‘māl olunur ve bu lafzı isti‘māl iderler. Niteki ḳal‘ lafzını meşelā ḳal‘-ı ḥayme dirler remīden ürkmeḳ.

Maḥşül-i Beyt:

Meger ecel ḳılıcı ile vücūdum ḥaymesin ḳalduram yoḥsa devlet ḳapusundan ürküb ḳaçmaḳ benüm ‘ādetüm ve ṫarīḳüm degıldür. Ya‘ni meger ölem ki cānān ḳapusını terk idem. Zīrā devlet ü sa‘ādet bu ḳapudadır.

Beyt:

Gunāh egerçi nebūd iḫtiyār-i mā Ḥāfız
Tu der ṫarīḳ-i edeb bāş u gū “gunāh-i men est”

Maḥşül-i Beyt:

Vefāsuz güzel sevmek günāhdur. Ammā bu günāhda benüm iḫtiyārum yoḳdur. Ya‘ni dilber sevmede bī-iḫtiyārum. Ḥāfız sen ṫarīḳ-i edebe sa‘y eyle ve di günāh benümdür. Ya‘ni di ki günāh ise de ben vefāsuz cānānı iḫtiyārumla sevdüm. Ḥāşılı bu ḥuşūşda iḫtiyār-ı cüz‘î elimdedür. Ğaraż bunda iḫtiyārı külliyyen selb eylememekdür tā ki mezheb-i cebr lāzım gelmeye.

2.18. Gazel-i Diger-24

[Me fā 'i lün / Fe 'i lā tün / Me fā 'i lün / Fe 'i lün]

Şikufte şud gul-i hamrā vu geşt bulbul mest
Şelā-yi serhoşī ey şūfiyān-i bāde-perest

Hamrā aḥmerüñ mü'enneşidür. Kırmızı dimekdür. Güle şıfatdur. Egerçi gül mü'enneş degildür. Ne ma'nevī ne lafzı ne ḥaḳıķī ve bülbülüñ mest olduğı feryād ü fiğānda bī-iḥtiyār olduğıdur. Şalā-yı serhoşīden murād hoşlığa ya'ni bāde-nüşlığa da'vettür. Şūfiyāne nidā ü ḥiṭāb istihzādur. Murād şüretā-şūfi geçinüb ḥaḳıķatda şūfi olmayanlardur. Ve illā şūfi-i ḥaḳıķiyye kimüñ sözi vardur ya'ni kimsenüñ sözi yoḳdur.

Maḥşül-i Beyt:

Kırmızı gül açıldı ve bülbül fiğāna başladı. İmdi bāde-nüşlığa şalādur. Ey bāde-nüş şūfiler ya'ni evvel bahār oldu. 'Ays u 'işret zamānidur.

Beyt:

Esās-i tovbe ki der muḥkemī çu seng numūd
Bebīn ki cām-i zucācī çī ṭurfe'eş be-şikest!

Esās temel zücācı zücāc 'Arabca şırça dirler yā ḥarf-i nisbetdür. Ḥarf-i vaḥdet diyen ḥatā eyledi. Ṭurfe 'aceb dimekdür. Be-şikest bunda naḳdīdür, şındı dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Tövbe bünyāduñı istihkāmda taş gibi muḥkem idi. Nażar eyle ki şırça ḳadeḥ anı ne 'aceb şındı ya'ni ḳadeḥ-i mey anı bozdı.

Beyt:

Biyār bāde ki der bārgāh-i istiğnā
Çi pāsban u çī sulṭān, çī huşyār u çī mest

Bārgāh bunda bār,icazettür be gāh zarf-ı mekān icāzet yeri dimekdür. Begler pādişāhlar āsitānelerinden duḥūl ḳapucılar icāzetine mevḳūf olduğıçün bārgāh pāsban mürekkebdür. Pās ile bāndan pās pāsīdenden müştāḳdur. Ḳorumāk ma'nāsına

[41b]

ve bān edāt-ı fā'ıldür. Ci ma'nāsına Türkisi қорıçı ma'nāsınadır. Hüşyārdan mürekkebdür. Hüş ile yārdan hüş uşdur ya'ni 'aql ve yār yoldāş pes ma'nāyı terkibi 'aql-yār dimekdür. Uşlu ma'nāsuna ammā ekşer ayuğda isti'māl olunur pes.

Maḥşül-i Beyt:

Bāde getür ki cānānuñ bārgāh-ı istiğnāsında pādīşāh ve gedā ve mest ü ayuğ berāberdür. Zirā cemī' i aña tālībdür. Pes istiğnāsı cemī'inedür. Ya'ni қatında cemī' -i 'uşşāķ birdür ve hīç birine iḥtiyācı yoқdur.

Beyt:

Ezin ribāt-i do der çun zārüret est raḥīl
Rivāk-i tāk-i ma'ışet çi serbulend u çi pest

Ribāt rānuñ kesriyle evli odalar, kār vān sarāy diyenler işābet eylediler. Ribāt -i do- derden murād dünyādur ki bir қapusundan gelür ve bir қapusundan çıkar gidersin. Bir қapusu hayāta ve bir қapusu memāta açılır. Raḥīl ismidür. Riḥlet ma'nāsuna rivāk rā'nuñ kesriyle ev öñinde tavana dirler ve tāk kemer çardaķ diyen bilmedi. Ser-bülend bunuñ gibi yerlerde muқḥam hemān bülend dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Çünkü bu iki қapulu ḥāneden intikāl ve riḥlet lāzımdur. İmdi ma'ışet-i tāk-ı revāķı, yā a' lā imiş, yā ednā imiş. Heb birdir. Ölüm muқarrer olduқdan sonra dünyāda yā ekābirāne geçinmişsin yā faķirāne hīç tefāvüt yoқ ma'ışete tāk u rivāk işbātı mecāzendür. Ḥāşılı bu 'ālem-i fānīde a' lā dirlik ilende olur, ednā dirlik ilende pes her niçe қābil ise geçinmek gerek.

Beyt:

Maқām-i 'iyy müyesser nemişeved birenc
Belī be ḥukm-i belā beste'end 'ahd-i elest

Maқām-i 'iyy izāfet-i beyāniyyedür. Belī üslüb-ı 'Arab üzere oқunmaқ gerekdür ki belā ile tecnīs-i tām ola. Be ḥukm-i belā izāfet-i beyāniyyedür. 'Ahd-i elestden murād

Allāhu Te‘ālā’dur. Ya‘ni zürriyyāt-ı ādeme “Elestü bi-Rabbiküm”⁶⁵ didügi zamānda tefsîrlerde mu faşşal yazılmışdur.

Maḥşül-i Beyt:

Dünyā dirligi zaḥmet ü renc iledür. Zaḥmetsüz müyesser olmaz. Zîrā ‘ aḥd-i elest belā ile bağlamışlardur. Ya‘ni ezelde ādem oğlanlarına belā ve meşakḳat ḥüküm olunmuşdur. Ol tağyîr olmaz elbette. Başlarundan gecse gerekdür.

Beyt:

Be hest u nîst merencân zamîr u hoş dil-bâş
Ki nîstîst serencām-i her kemāl ki hest
Zamîrden murād ḥāṭırdur. Ser-encāmda, encāmda ‘ aḳıbeta dirler.

Maḥşül-i Beyt:

Varıla yoḳıla ḥāṭıruñı incitme ve hoş-dil ol. Ya‘ni göñlüñ hoş dut zîrā her kemāl ki dünyāda vardur anuñ ‘ aḳıbeti yoḳluḳdur. Ḥāşılı her kemālün nihāyeti zevāldür. Pes benüm filānum var filānum yoḳ demekle göñlüñe teşviş virme.

Beyt:

Şukūh-i āşafî u esb-i bād u mantıḳ-i ṭayr
Be bād reft u ezū ḥ‘āce hîç ṭarf nebest
Şükūh, heybet Āşafî yā ḥarf-i nisbet esb-i bād Ḥazreti Süleymān Peyğamber’uñ

[42a]

peyğamberüñ taḥtını yel götürdi. İstedügi yere mantıḳ-ı ṭayr ya‘ni Ḥazret-i Süleymān cemî‘-i vuḥūş u ṭuyūruñ dilini añlardı. Ḥ‘āceden cā’izdür ki Āşaf murād olan ‘Acem ḥ‘āce[yi] vezîrde isti‘ māl iderler ve cā’izdür ki Ḥazret-i Süleymān olsa ve aña ḥ‘āce ıṭlāḳı mecāz olsa ṭaraf-ı ıṣṭılâḥ-ı ‘Acem’de fāide ma‘ nāsunadur.

⁶⁵ Kuran-ı Kerim, A‘ râf Süresi 7/172

Maḥşül-i Beyt:

Āşaf ibn-i Berḥiyā'nuñ⁶⁶ 'azameti ve heybeti ve yel atı taht-ı Süleymān götürdüğü ve kuş dilünü bilmek heb bunlarla gitdi. Ya'ni hebā'en menşür oldı ve Āşaf bunlara nisbet-i izāfetle veyā Ḥazret-i Süleymān bunlara mālîk olmağıla hîç fā'ide bağlamadı. Dünyāda bâkî kalmayub fānî oldı.

Beyt:

Be bāl u per merov ez reh ki tîr pertābî
Hevā girift zemānî velî be ḥāk nişest

Bāl u per bunda 'atf-ı tefsîri tarîkiyle olmuş. Ammā lûgatde bāl kanat ve per kanat ve yelüñ bāldan e'ammdür. Tîr pertābî yā ḥarf-i nisbet pertāb ve pertāv bā ile vāvla lûgatdür. Menzil oğma dirler. Hevā girift ya'ni hevāya ağıdı. Zemānî yā vaḥdet içündür. Be ḥāk nişest bunuñ gibi yerlerde toprağa batdı dimekdür. Meşelā per nişest dirler yelkene dek batdı diyecek yerde bunuñ gibi nişestüñ mezkûr ma'nāsın bilmeyenler bunda dürlü dürlü ma'nalar virdiler ve bunda kıuyruk ma'nası viren ḥayli tedebbür eylemiş.

Maḥşül-i Beyt:

Kanatıla ve yelekle yoldan çıkma ya'ni kuvvet-i kudret dünyā ile yoldan ya'ni tarîk-i müstaķimden ve ḥadd-i i'tidālden taşra çıkma. Zirā menzil oğı bir zamān hevāya aķar. Āķıbet toprağa batar. Ḥāşılı bülendüñ pesti ve yoķuşuñ inişı olur. Pes ādem, i'tidālle deprenmek gerek soñra zaḥmet çekmeye.

Beyt:

Zebān-i kil-k-i tu Ḥāfız çi şukr-i ān güyed?
Ki gofte-i soḥeneş mîberend dest be dest

⁶⁶ Doğu edebiyatlarında vezirin eş anlamlısı olarak kullanılan "asaf" ünvanı, Hz. Süleymān'ın meşhur veziri ve İsrailoğulları soyundan gelen Asaf b. Berhiye'den kalmadır. Berahiye oğlu Asaf'ın annesi Hz. Yakup'un soyundandır. Tevrat'ta İsrailoğulları sarayının önde gelenlerinden ve musikişinas olduğu söylenir. Bu şahsın ilm-i simyā ve bu tür garip ilimlere vākıf olduğu söylenir. Şāire göre Asaf bir fazilet, ileri görüşlülük, idare ve tedbir timsalidir. Edebiyatta bu yönleriyle sık sık zikredilir.

Kilk lūgatde amıř oa dirler. Ammā iřtılāda aleme ıtılā iderler. Kilk-i zebān izāfeti isti‘āre tarııyle gofte-i soeneř sūan mula sōzdür. Sōylenmiř ve sōylenmemiř ‘āmdür. Ammā sūan gofte sōylenmiř sōze, sūan-ı nā-gofte sōylenmemiř sōze dirler. Niteki bu beytde zāmirdür. Besī gofte-end in meřeldür ciān sūan gofte řemmesist ve nā-gofte zerre ki bunda maūlle avli rab eylemiřdür.

Maşūl-i Beyt:

İy Hāfız senūñ alemūñ zebānı anuñ řükriini sōyler. Ya‘ni ol Hālik ve ol ma‘nānuñ ki alemiñūñ sōylenmiř sōzini ilden ile iledürler ya‘ni alemūñ ucından ıan elfāz-ı dūrer-bāruñ ve me‘ānī-i gevher-dāruñ elden ele gezdürirler. řükranē seni zebān-ı alem nice edā idebilir.

2.19. Ğazel-i Diger-25

[Fe ‘i lā tūn / Fe ‘i lā tūn / Fe ‘i lā tūn / Fe ‘i lūn]

Fā ‘i lā tūn

Fa‘ lūn

Zulf āřufte vu hūy- kerde ve andān-leb u mest
Pirehen-āk u ğazelān u řurāı der dest.

[42b]

Āřufte ırış mırış ma‘nāsına hūy vāv-ı resmīle derdür,‘ara ma‘nāsuna hūy-kerde derlemiş ma‘nāsınadır. andān-leb dudağı gülgen ya‘ni mütebessim pirehen-āk gömlegi yırtık ğazel-ān vařf-ı terkībi ğazel oıyıcı bu iki beytde okuz şıfat ba‘zı avāl-i müte‘āıfa ve ba‘zısı bi-ayr-ı ‘af-ı avāl-i müterādifedür. Gelicek beytde olan āmed lafzınuñ fā‘ilünden ve ‘Arab dilünden ğayride bu cā’izdür mula.

Beyt:

Nergiseř ‘arbede-cūy u lebeř efsūs kunān
Nīm-řeb-i dūř be bālīn-i men āmed, beniřest

Nergiseř ‘arbede-cūy u lebeř nergiseř mübtedā ve ‘arbedecūy aberi nergis eřmeden kināyetdür.‘Arbede lūgatde bed hūyılıga dirler. Ammā iřtılāda serōř

şavaşuna dirler. ‘Arbedecüy vaşf-ı terkîbdür. Şavâşcı ma‘nâsuna efsûs elfle ve elfsüz zulm ü hayf ma‘nâsunda müsta‘meldür. Meşelâ hayf virdiği diyicek yerde efsûs dirler. Şihâh-ı Fars’da böyle beyân oldu. Ammâ Vesilet’ül-Mağâşidda ta‘accüb ve tahayyür ma‘nâsunadır didi. V’Allahi A‘lem künânda elf u nûn ‘alâmet-i şifâtdur. Ya ‘ni şıfat-ı müşebbehedür. Revân handân u süzân ve girîbân gibi efsûs-künân hayflayıcı olduğu hâlde veya mütehayyir olduğu hâlde nîm-şeb dün yarısı düş dün gice bālîn yaşadık.

Mağşül-i Beyt:

Zülf-i âşufte olduğu hâlde ve derlemiş ve mütebessim ü mestâne pirehen çâk u ğazelh‘ân u şurâhî elinde ve nergis me‘aribde lebi efsûs-künân olduğu hâlde ya‘ni bu şıfatlarla muttaşif olduğu hâlde nışf-ü’l-leylde yaşadığım ucına geldi oturdu. Nergiseş ‘Arab’da ‘arbede-cüy u lebeş efsûs-künân ma‘nâsunı gözi ceng arayıcı ve lebi lafîfe idici diyen kimesne ‘indiyyât söylemiş ve nergis ‘arbede-cüyüñ ma‘nâsunı anuñ çeşmi ceng u ğavğa taleb idicidür diyen kimesne ‘indî söylemiş. Pirehen-çâk ya‘ni sînesi açuk diyen kimesne açuk boyamuş.

Beyt:

Ser ferâğüş-i men âvurd, be âvâz-i hazîn
Goft: Ey ‘aşık-ı dîrîne-i men! H‘âbet hest?

Ba‘zı nüşhada dîrîne yerine şûrîde ve ba‘zısında bî-çâre ve ba‘zısında dîvâne vâkı‘ olduğün bunu ihtiyâr eyledük. Ferâğüş ferâbûnda bâ-yı şıla ma‘nâsınadır. Hazîn bunda mülâyim ve ince ma‘nasına.

Mışrâ‘ :

Çi hoş bâşed âvâz-ı nerm-i hazîn

Hazîn bunda nermüñ ‘atf-ı tefsîri düşmişdür ve her yerdeki âvâze şıfat vâkı‘ olsa böyledür. Bu mışrâ‘uñ ma‘nâsında başı yukarı benüm kulağuma getürdi. Âvâz-ı hazînle diyen ğarîb ma‘nâ virmüşdir. Yine eski ve çok zekî ma‘nâsuna h‘âbet hest cümlesi mağûl kavldür. Haber vâkı‘ olmuş ihbâren ve inşâen ya‘ni ihbâr cümle-i haberiyye inşâen cümle-i istifhâmiyye dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Cānān mezkūr evşāfla gelüb başunu benüm kulağum üzerine getürdi. Ya‘ni kulağuma āvāz-ı nermle didi ki ey benüm eski ‘aşıkum uykuñ vardur

[43a]

vardur. Yā uykuñ mı var ya‘ni bu evşāfla başuñ ucına gelem daḥi uyur mısındur. Yuḡarı getürdügim bādeyi nüş idüb aḥvāl-i dünyāyı ferāmüş idelüm dimekdür.

Beyt:

‘Ārifī rā ki çonin bāde-i şebgīr dehend
Kāfir-i ‘aşk buved, ger nebeved bādeperest

‘Ārifī rā yā ḥarf-i vaḥdet ve rā edāt-ı mef‘ül şeb-gīrūñ taḥkīki düş ez mescid sūy-ı meyḥāne āmed pīr-i mā ğazelinde geçmişdür. Haşılı bāde-i şeb-gīr gice içilen bādedür. Niteki nāle-i şeb-gīr gice ile olan nāle ve seferdür. Pes şeb-gīr oldur ki gicenüñ iḥyāsına nisbet ola ve seḡer vaḡtine daḥi şeb-gīr dirler ve şeb ma‘nāsına daḥi vāḡi‘ olur diyen şeb-gīrūñ ma‘nāsını bilmez imiş. İmdi bunda bāde-i şeb-gīr didügi ol gice cānān getürdügi bādedür. Kāfir ‘Acem, fā’nuñ fetḡile oḡur niteki ‘ārız rā’nun fetḡile ve ḡātem tā’nuñ fetḡile oḡurlar. Kāfir bunda kefere maşdardandur. Kāf’uñ fetḡile örtmek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı lāzimesi inkārdur. Küfr maşdarından kāf’uñ zammıyle degüldür.

Maḥşül-i Beyt:

Bir ‘ārif mezkūr cānān getürdügi gibi bāde-i şeb-gīr vireler. İçmezse münkirlüğine müş‘irdür. Ol ‘ārif egerçi bāde-perest ve mey-ḡār olmaz isek ya‘ni bir ‘ārif ki cānān iç deyü bāde şuna eger içmeyüb mürāyilik ider ise ol ‘ārif ‘aşık degül belki münkir-i ‘ışḡ u ‘irfāndur.⁶⁷ و او ليك كالانعام dāḡıldür. Ma‘lüm ola ki ḡāceye daḡil eylemişlerdür ki ‘ārif didükden şoñra cānān elinden bāde alub içmemek nice rast

⁶⁷“ İşte onlar hayvanlar gibidir.” Kuran-ı Kerim, A’rāf Süresi, 7/179, Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013, s.650.

gelür zîrâ muḳteżâ-yı ‘irfân, cānāna her ḥuṣūṣda teslîmdür. Cevāb virmişler ki bâde-perest olmasa kāfir-i ‘ışk olurdu. Bu ise bâde-perestdür. Kāfir-i ‘ışk degüldür.

Beyt:

Borov ey zāhid u ber dordkeşān ḥorde megîr
Ki nedādend coz in tuḥfe be mā rûz-i elest

Hiṭābdur dord-keşlerüñ ḥorde-bîni olan zāhide ya‘ni her zāhid-i ḥuşke meşālib nāsla muḳayyedür. Zāhid-i pāk kendü nefsiyle taḳayyüd eyleyüb ğayra muḳayyed olmaya degül. Dordkeş vaşf-ı terkîbdür. Şarābuñ posasun çekici dimekdür. Zîkr-i maḥal irāde-i ḥāl ḳabîlindendür. Zîrâ dord içilmez üstinde olandur. İçilen ḥorde-megîrden murād dordkeşlere daḥil eyleme dimekdür ve ḥorde-gîr dirler ḥalkuñ orasına burasına daḥil ider ki ḥarf-i ta‘lîl rûz-ı elestden murād ezel-i āzâlde ya‘ni ḳazā ve ḳader günidür.

Maḥşül-i Beyt:

Var ey zāhid-i ḥuşk bâde-nüşlara ta‘n ve daḥil eyleme. Zirâ bize rûz-ı ezelde bundan ğayrı tuḥfe virmediler ya‘ni bâde-nüşluk bize rûz-ı elestden muḳadderdür. Bizim ihtiyārımızla degüldür. İmdi bu taḳdîrce maḥal-i ta‘n olmazuz.

Beyt:

[43b]

Ançı ū riḥt be peymāne-i mā, nüşidîm
Eger ez ḥamr-i biḥştest ve ger bâde-i mest

Bu beyt-i ‘āfi rā muḳaddem yazulmaḳ gerek idi ki tamām münāsib olaydı.

Maḥşül-i Beyt:

Ol nesne ki ol gice cānān bizim peymānemize dökdi biz içdük. Eger cennet şarābı ve eger bâde-i ḳattāl ya‘ni eger mubāḥ ve eger ğayr-ı mubāḥ cānāna muḥālefet eylemedük her ne ki şundiysa içdük. İştîlâḥlarında bâde-i mest ḳattāl dimekdür. Pes mest idici bâde diyen bu iştîlâḥı bilmezmüş.

Beyt:

Ḥande-i cām-i mey u zulf-i girihgîr-i nigâr
Ey besâ tovbe ki çun tovbe-i Ḥâfîz beşikest

Ḥande-i câmdan murâd bâde ile pür olduḡda berrâḡ olmasıdur ve Őevḡ virmesidür. Zîrâ ḡadeḡüñi meclisde yermege başladı. Bâde-nüşlara zevḡ u Őevḡ ve sürür gelmege başlar. Zülf-i girih-gîrden murâd zülf muca‘‘addur ki ḡâyetle mergûbdur ya‘ni yaşken örerler.Şoñra açarlar ve şararlar. Pes zencîr şeklin ḡořterür. Egerçi girih düġüme dirler ammâ düġümlü zülfüñ ‘âlemi yoḡdur. Pes düġüm dutucı zülf dimekte nazâr var ve örilü zülfüñ de şafâsı yoḡdur. Meger ḡül-âb ile öriile. Pes nigâruñ örilmiş zülfî dimekte nazâr var. Ey ḡarf-i nidâ münâdâsı maḡzûf taḡdîr-i kelâm ey yârân besâ bisyâr ma‘nâsınadır. Belki aşlında bes idi. Elif mübâlaġa için gelmişdür. Ziyâde çok ma‘nâsına çün edât-ı teşbîh.

Maḡşül-i Beyt:

Câm-ı mey ḡandesı ya‘ni şafâsı ve nigâruñ müca‘‘ad-ı zülf ey yârân-ı Ḥâfîz tövbesi gibi nice nice tövbe şınmışdır. Ya‘ni bir meclisdeki cām-ı bâde devr eyleye ve zülf-i müca‘‘ad-ı nigâr ḡâzır ola. Esâs-ı tövbe eger pülâdında olursa pâre pâre olur.‘Ale’l-ḡuşuş ki tövbe řâḡibi ḡoř-řab‘ ola.

2.20. Ġazel-i Diger-26

[Mef ‘ü lü / Fa ‘i lâ tü / Me fâ ‘i lü / Fâ ‘i lün]

Zulfeş hezâr dil be yekî târ-ı mü bebest
Râh-i hezâr çäreger ez çâr sũ bebest

Yek yâ’nuñ feḡiyle ve kesriyle lûġatdür ma‘nâsı birdür. Ammâ yekî yâyıla ma‘nâsı birisi dimekdür ve ḡâḡ olur ki yekîde yek gibi bir ma‘nâsına gelür. Bunda öyledür. Târ ḡıldur müy yâyıla ve yâ’suz şacdur. Çäreger çäreci ma‘nâsına ya‘ni çäre idici ma‘nâsuna çâr-sũ sũ yâyıla ve yâ’suz lûġatdür. Ammâ bu ġazelde yâsuz vâḡi‘ olmuşdır. Cemî‘-i ebyâtda çâr sũdur ve cânib dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Cānānuñ zülfi biñ gönli şacmuñ bir kılıyla bağladı. Biñ çäre gerek dört cānibinden rāhını bağladı. Ya‘ni hıçbir cānibden çäreye imkān kıomadı. Biñ gönli zülfi telinüñ birisiyle bağladı diyen ğāyetle bīġāne söyledi. Kııl ucınca Fārisi bilen böyle söylemez ve anuñ zülfi biñ gönli tel kıılı ile bağladı diyen de tār ile müyı fark etmez imiş.

Beyt:

Tā herkesi be büy-i nesimī dehend cān
Begşüd nāfeī u der-i [44a] u der-i ārizū bebest

Tā ḥarf-i ta‘lil kesīde yā vaḥdet içündür. Büy bunda ümmīd ma‘nāsına olmaķ mülayimdür. Kıoķıda ne vech üzere ise nesimde kezālik begşüd ḥarf-i te‘kīd-i fi‘l-i māzī nāfe misk-gū gibi yā vaḥdet veya tenkīr içündür. Ārizū lūġatde birüsine üzölmek ammā bunda murād ma‘nāsınadır. Ya‘ni kimseye murādın virmedi.

Maḥşül-i Beyt:

Tā her bir kimisne bir güzel kıoķu ümmīdiyle cān vireler deyü nāfe zülfini çözdü ve kimseye murādın virmedi ya‘ni yanuna yaġlaşdırmadı. Nesim bunda ma‘nā-yı büydan tecrīd eyleyen kimse ma‘nā-yı bīden bir şemme büyü yok imiş.

Beyt:

Şeydā ez an şodem ki nigārem çu māh-i nev
Ebrū numūd u cilveġerī kerd u rū bebest

Şeydā dīvāneye dirler. Ez an ez men ecliyye ma‘nāsına an ism-i işāret ma‘nāsı anuñçün dimekdür ki ḥarf-i ta‘lil nigār Rūm‘da zene ıtlāķ iderler ammā ‘Acem maḥbūba cilveġerī cilveġer ya‘ni ‘arz-ı cemāl eyleyici yā ḥarf-i maşdar rū bebestden murād tesettürdür. Bu da ma‘lüm olsun ki ay başlarında dīvānelerüñ cününü aratmaķ ‘ādetdür. Pes bu beyt ol ma‘nā üzerine dinlemişdür.

Maḥşül-i Beyt:

Anuñçün dīvāne oldum ki nigārum māh-ı nev gibi melāl ebrūsın gösterdi ve ‘arz-ı cemāl eyledi ve mütesettir oldu ya‘ni kendüyi gāh gāh ızhār ve ihfā eyledügiçün dīvāne oldum. Nite biriler dīvāneler gözine kendini böyle idermüş.

Beyt:

Sākī be çend reng mey ender piyāle riht
İn naqşhā niger ki çi hoş der kedū bebest!

Reng būya ve ḥīle ve beyān gecesi ve nasīb pes bunda çend reng didügi nice dürlü şarāb dimekdür. Yaḥud şarābı nice dürlü ḥīle ile pes bu da ma‘lūm ola ki şarāb çanağınuñ üzerine ba‘zı eşkāl çizmek ‘ādetdür. Meşelā serv gibi ve kimi gibi ve ol tabağa çemāne dirler. Pes bunda in naqşhā didügi iki tarīkile vāқи‘ olmuş. Biri ol tabağda olan naqşları biri envā‘ ḥamurdan tabağda bağladuğı renklere ki piyālede zāhir olur. Ma‘nā-yı ḥaḳikīsi budur ve ol ihāmıdır. İn ki ism-i işāretdür ki girüde vāқи‘ olan nuḳūşadur ki piyālede zāhirdür.

Maḥşül-i Beyt:

Sākī bādeyi piyāleye nice renkle dökdi. Ya ‘ni nice renkli bāde veya nice şan‘atle bādeyi piyāleye dökdi veya dökdüirdi. İmdi seyr ile girüde bu naqşları güzel bağladı. Ya‘ni girüde bağladı. Nuḳūş gayrıyadır ki piyālede zāhir oldu.

Beyt:

Yā Rab çi ğamze kerd şurāḥī ki ḥūn-i ḥum
Bā nağmehā-yi ğulğuleş ender gilū bebest

Bazı nüşhada ğamze yerine cü(e)rm vāқи‘ olmuş ve nağmehā yerine na‘rhā düşmiş ve ğamze güzele işāretdür

[44b]

dirler ammā bunda niḫādan ‘ibāretdür. Şurāḥī ‘Arabīsi şurāḥiyye yā-i müşeddede ile ve tā ile ammā ‘Acem tā’suz yā-i muḥaffefe ile isti‘māl ider. Zūrūf-ı ḥamerdendür. Bülbül gibi ḥamgeb nağmehā nağmenüñ cem‘idür. Nağme kelām-ı ḥafife dirler. Ya‘ni yā nice

yā nice olan söze dirler. Na‘ra ‘Arabīde geñizden çıkan şüte dirler. Ammā ‘Acem çıkırmada isti‘ māl iderler. Ğulğul şurāhīden ve tabakdan veya bir ağzı dar kabdan bir nesne dökülürken çıkan şüte dirler. İhām tarīķile zıkr olunur. Keenne-hu iki kul lafzından mürekkebdür ki emrdür. Kāle yeķuludan kelū kāf’uñ fetħi ve zammile lūğatdūr. Boğaza dirler. Bebest bunda lāzımdur. Bağlandı mün‘ aķid oldı ma‘ nāsına.

Maħşul-i Beyt:

‘Acabā ne nifāk veya ne cürm eyledi şurāhī ki köpek nağmelerile ve na‘ralarıla boğazunda düğümlendi ki kelām u tekellüme ķadır degil ya‘ni ancak kulcul dimege mālīkdür. Artuğa degül. Hāşılı bir eksiklik eylemişdür ki hün-ı ham ya‘ni şarāb boğazında durdı. Ādemüñ ta‘ām veya şarāb boğazında durduğı gibi ki kulcul demekden ğayriye mecāl yokdur.

Beyt:

Muṭrib ği perde sāht ki der perde-i semā‘
Ber ehl-i vecd u hāl der-i hāyuhū bebest

Ba‘zı nüshada halka yerine perde düşmiş ve ba‘zında hālet muṭrib şevķ u sürür viren kimsedür ği ta‘accübi tazammun-ı istifhām içündür. Perdeden bunda murād nağamāt perdeleridür.‘Arāķ u İşfahān⁶⁸ ve Hicāz⁶⁹ gibi halka lām’uñ sükünıla insān dā’iresünde ve fetħisile ğayrısında müsta‘meldür. Semā‘ halka nüshasıyla oluncadur murāddur ya‘ni şūfiler semā‘ -ı hālet nüshasıyla da böyledür. Ammā perde nüshasıyla sāz murāddur. Çeng ve ķānūn ve ğayrusı gibi bu cümle-i zarfiyye bebest kelimesinüñ fā‘ilünden hāldür bu taķdīrce. Ammā ol ki iki nüsha üzerine ehl-i vecd ve hālden hāldür. Fe- te’emmül vecd ve vücud evvelkisi vāv’uñ fetħi ve cīm’uñ sükünıla ve şānisi vāv’uñ zammi ve cīm’uñ sükünıla bir nesne bulmaķ matlūbın bulmaķ gibi ammā iştilāhda mūmnuñ bāṭını ve başireti nūr tecelliyi idrāk eylemege dirler ve bunuñ muķābili faķrdur ki lūğatde yetmekdür. Hāl ü vecdüñ ‘atf-ı tefsīrdür. Egerği haķīķatde

⁶⁸ İnan’ın dördüncü büyük şehri olup, aynı adı taşıyan eyaletin merkezidir.

⁶⁹ Arabistan yarımadasında Kızıldeniz’in doğu sahili boyunca uzanan ve Haremeyn ile mīkāt yerlerini içine alan coğrafi bölge.

aralarında fark-ı daķık vardır. Hāyuhūydan murād şūfīlerdür iderken eylediği hāyuhūydır. Bebest bunda bađladı demekdür. Zīrā dere kayddur.

Maḥşūl-i Beyt:

‘Acaba muṭrib ne nağme eyledi ki ehl-i vecd ve ḥāl semā‘ ḥāletünde ve ḥalkasında iken üzerlerine hāyuhūy ḳapusını bağladı ya‘ni feryād ü fiğānların kesdi. Ḥāşılı bunuñ yerde perde-i nağmesinüñ bir mertebe te‘şiri oldı. Ehl-i vecd ve ḥāle ki her hāyuhūyaların terk

[45a]

terk idüb bunuñ nağmesine meşğül oldılar yāḥūd muṭrib kendü perde-i semā‘ da olduğı ḥalde ehl-i vecd-i ḥāl üzerine hāyuhūy ḳapusını bağladı ve kendi nağme-i semā‘ ma meşğül eyledi.

Beyt:

Dānā ki zed teferrüc-i in çarḥ-ı ḥoḳḳa-bāz
Hengāme bāz çid u der goft u gū bebest

Dānā şıfat-ı müşebbehedür. Dā‘idendür. Çarḥ ve çarḥa çıkrıka dirler ki çulhalar isti‘māl ider. Şoñra teşbih ṭarīķile āsümāna çarḥ dirler. Ḥoḳḳa-bāz vaşf-ı terkībdür. Çarḥa ḥoḳḳa-bāzluḳ isnādı mecāzendür. Kendü müdevver olduğün ve yıldızları ḳūḳlara teşbih eylemekle hengāme didnuñ çiyed fi‘l-i māzī çideniden devirdi ve düşirdi ma‘nāsına goft u gū söz ve şav ma‘nāsına.

Maḥşūl-i Beyt:

Dānā ki ḥoḳḳa-bāz-i felegi seyr eyledi ve gördüğü herkesle bir nev‘ ḥoḳḳa-bāzlık ve ‘ayyārluḳ eyler ve herkesi dünyā zebūrıla firīfte idüb mağrūr ve gāfil ider. Hengāmesi ṭağıtdı ve ḳapusını bađladı. Ya‘ni tecemmülāt ve ta‘alluḳāt-ı dünyāyı terk idüb aña muzāf ve ta‘alluḳ olan muşāḥabet ve goft u gū ebvābını şedd ve aña menūṭ u merbūṭ aḥvāl-i ḳīl-ü ḳālī külliyyen redd eyledi.

Beyt:

Ḥāfız her an ki ‘aşk neverzīd, vaşl ḥ’āst
İhrām-i tavf-i ka‘be-i dil bīvuzū bebest

Neverzīd nūn ḥarf-i nefī verzīd f’ il-i māzī çalışmak ve özenmek tavf u tūfān maşdarlardur. Bir nesnenüñ eṭrāfunı dolaşmak ka‘be-i dil izāfeti beyāniyyedür.

Maḥşül-i Beyt:

Ey Ḥāfız her ol kimse ki ‘aşık olmaqsızın ve ‘aşkuñ miḥn ü gamunı çekmeksüzün vaşla ṭālib oldı. Göñül ka‘besünü tavāf eylemek için ihrāmı abdestsüz bağladı ya‘ni göñül ki Beyt’ul-lāhdur. Anı nā-pāk ziyāret eylemege niyyet eylemek gibidür. ‘Aşk derdini çekmeksüzün vuşlat cānāna ṭālib olmaḫ.

2.21. Ğazel-i Diger-27

[Me fā ‘i lün / Fe ‘i lā tün / Me fā ‘i lün / Fe ‘i lün]

Ḥodā çu şüret-i ebrū-yi dilğuşā-yi tu best
Ğuşād-i kār-i men ender kirişmehā-yi tu best

Dilğuşā vaşf-ı terkībdür. Göñül açucı ma‘nāsuna ğuşād ismidür. Feth-i bāb ma‘nāsına kirişmehā-yi kirişmenüñ cem‘idür. Kāf-ı ‘Acemiyye’nüñ ve rā’nuñ kesriyle ve şin’üñ sükūniyle nāz ü şive ma‘nāsuna ammā bunda gözile ve қаşla işāretdür. Murād aşl u vaz‘ deh deh gözle қаşla işārete dirler.

Maḥşül-i Beyt:

Allāh-u Te‘ālā ki senüñ dil-ğuşā ebrūñuñ şüretini bağladı. Muḫavves ḥalk idüb naşş eyledi. Benüm işimüñ feth-i bābunı senüñ kirişmelerüñi müte‘allik kıldı ya‘ni ebrūlaruñı muḫavves ḥalk idüb naşş eylemekden murādı Ḥudā’nuñ benüm kārumuñ ğuşāyişini anlaruñ işāret-i iltifātuna müte‘allik kılmaktadır. Hemān ki bende cānibüne nazar-ı iltifāt oldı. Her kārı feth-i bāb bulur.

Beyt:

Merā vu serv-i çemen rā be hāk-i rāh nişānd
Zemāne tā qaşab-i nergis-i [45b] kabā-yi tu best

Ba'zı nüshada mısrā' -ı evvel murād murğ-ı çemen rāz-ı dil be-bord-ārām. Ammā ihtiyār eyledüğümüz nüsha-ı evvelî ve āhîridür. Nişāndan dikmekdür. Meşelā ağacı yerde dikmek pes serv huşuşunda böyle ammā kendi huşuşunda murād iğ'ād ve iclāsdur ya'ni toprağa oturdu nergisîn kabā bir cins kaftandır. Kırkıyla kırığıdur ki birisini bir Gürcî bezādesinüñ üzerinde Arz-ı Rüm'da gördüm. Ādemiyyesinüñ birine su'al eyledüm ki bu cins kaftana ne dirler didim didi. Buña kabā nergisi dirler. Çünkü bu kışşadan ol üstādımdan bu beytüñ taḥkîkünde kabā-yı nergisîn kışşanuñ ma'nālarını mufaşşal istimā' eylemişdim. Orada baña ziyāde düş oldı ve nice idügi ve nice kuşandügi ve nice giydügi ve mezkūr kaftanuñ kendüye maḥşuş kuşağı olur ki kendinüñ içinden geçer tuman uçkuru gibi ki yine ucları kiminüñ kılabūdanla ve kiminüñ ipek ile işlenür ammā biz gördüğümüzüñ ucları hāşş orda oğlanlarınıñ dest-mālları gibi şāfî altun ile işlenmiş idi ve önünde göbegi üzerinde bāb-ı yaşşı şarkub dururdu. Meger 'ādet bu kuşağda böyle imiş. Bu kuşağa qaşab dirler ki ol kabānuñ zîneti anuñladur ve bu kabā-yı nergise nisbet idüb nergisin didikleri anuñçündür ki yaqası kare kare olur. Nergis yaprakları gibi ve bu kabā 'ādetā beyaz mişkāl cinsinden olur ve bu kabā bu zamānda külliyyen mehcūr ve metrūkdur. Meger memālik-i küffārda Fireng ve Macar cinsinden nergisîn kabā ile qaşabuñ ma'nāları ḥaḳîkatle ma'lūm oldısa pes ba'zıların bunda ğayr-ı ma'kül 'indiyyātuna iltifāt olunmasun cüdā-ı şadā' hāşıl olur ider.

Maḥşül-i Beyt:

Beni ve serv-i çemeni hāk-i rāha dikdi ya'ni bî-ihtiyār idüb ḥayretde kodı. Zemāne senüñ nergisin kabānuñ qaşabunu bend ideli hāşılı bu işi eyleyli bizi mecnūn gibi yol tūrābuna oturtdı. Yāḥūd benüm ve murğ-ı çemenüñki murād-ı bülbüldür. Dilden ārām ve qarārimuzu iletdi ya'ni bizde şabır ve taḥammül komadı. Zemāne bu işi işleyeli zirā anların 'ādeti üzere ol libās ziyāde yaraşur. Seyrāncı ziyāde olur.

Beyt:

Zi kār-i mā vu dil-i ğonce şad girih beguşūd
Nesīm-i gul çu dil ender pey-i hevā-yi tu best

Girih düğüme dirler. Beguşūd lāzımla müte‘addī. Beyninde müşterekdür. Lāzım i‘tibār olunsa olunursa fa‘ili tahtında müstetir zamīr-i ğāyb şad girih rāci‘-i müte‘addī. İ‘tibār olunur ise fā‘ili nesīm-gül olur. Sihr-i helāl vechi üzere pey-āred ve şoñ ve ĩzo ta‘lil ma‘nāsına gelür. Bunda tekmil-i vezn ü taḥsīn-i lafz için gelmişdür. Şöyleki olmasa ma‘nāya hālel gelmez. Ender bunda bā’-i şıla ma‘nāsına nesīm

[46a]

nesīm lūgatde hoş koşuklı yeldür ve her yel ki uğraya ve gülistāndan geçe elbette hoş koşuklı olur.

Maḥşül-i Beyt:

Bizüm işimüzden ve ğonçanuñ dilünden yüz düğü açıldı. Yāḥūd nesīm yüz düğü açdı. Çünkü senüñ hevāña ğöñül bağıladı. Ya‘ni nesīm bunda iki kār ider. Biri oldur ki ḳabl-i kūy-i cānāndan hubüb idüb her müşkil iş ki vardur anı bize fetḫ ü keşf ider. Biri daḫi oldur ki dil-ğonça-i deminde ger huy keşf ider ki açılıb gül olur. Nefsi ğonça ḥod şekl-i küredür. Anı nesīm açınça gül olması lāzımdur. Hāsılı nesīm saña tāb‘ u ‘āşık olalı maḥalüñden ğāḫ ü bī-ğāḫ güzer eylemek aña zarūrīdür. Pes gelüb bizüm müşkil-i kārumuzdan ve ğonçadan yüz kere fetḫ ider bunda gül nesimi çün güli senüñ hevāñ için bağıladı diyen ve senüñ hevāñ ardında bağıladı diyen sözüñ ardın ve öñün bilmez imiş.

Beyt:

Merā be bend-i tu dovrān-i çerḫ rāzi kerd
Velī çı sūd ki serrişte der rizā-yi tu best!

Benden murād bunda ḳul olmaḫdur. Duran çarḫa isnādı mecāzen der ammā eyleyen ḫaḳīkatde Ḥudādur ki serrişte lūgatde iplik ucıdur. Ammā işılāḫda nihāyet kārđan ‘ibāretdür.

Maḥşül-i Beyt:

Devrân-ı felek beni senüñ kayduña ve ḥabsüñe rāzı eyledi. Ammā ne fā'ide gayet-i kārı ve nihāyet-i emri senüñ rızāña bağladı ya'ni felegüñ rızāsımuñ ve benüm rızāmuñ fā'idesi yok sen rāzı olmayunca. Ḥāşılı beni kayd u bend eyleme ki sen rāzı olursañ murād ḥāşıl olur ve illā benüm ve çarḥuñ rızāsımuñ i'tibārı yokdur. Yoksa serrişte ya'ni ihtiyār benüm elimde imişse hergiz senüñ bendeñden ḥalāş olmak istemezdüm.

Beyt:

Çu nāfe ber dil-i miskîn-i men girih mefiken
Ki 'ahd bā ser-i zulf-i girihguşā-yi tu best

Nāfe misk göbeline dirler. Olda gonca gibi düğüm şeklinde olduğu için girih zikr eylemişdür. Girih mefiken dimekdür. Ğarażı teng-i dil eyleme dimekdür ki ḥarf-i ta'lildür. Girih mefiken 'ibāretine ser-i zülf zülfüñ ucı dimekdür. Girih-guşāy vaşf-ı terkîbdür. Düğüm açucı ma'nāsuna ser-i zülfe girih-guşāluḡ isnādı mecāzendür. Zırā örilmüş zülf ucundan açılır ve örilmüşüñ ucı da gelür.

Maḥşül-i Beyt:

Benüm dil-i miskîñüme nāfe gibi girih bir kamer ya'ni beni nāfe gibi teng dil u ḥüñnıñ ciger eyleme. Zırā dilüm senüñ girihguşā-yı ser-i zülfüñle 'ahd ü ḡul ve ḡarār bağladı ki anuñ kayd u bendünde ola dā'imā.

Beyt:

Tu ḡod ḡayāt-ı diger būdī ey nesīm-i vişāl
Ḥattā niger ki dil ummīd der vefā-yi tu best

Bazı nüshada zamān ve şāl düşmiş. Ḥod böyle yerlerde tākīd ifāde ider. Ancak ḡayāt-ı diger izāfet-i lāmiyyedür. Ğayrınıñ izāfeti dimekdür.

[46b]

Sen ḡod ber-ḡayāt daḡı idüñ diyen ve sen ḡod özüñe laḡif ḡayāt idüñ diyen izāfet-i beyāniyye ile beytüñ ma'nāsını bilmediler. Nesīm-i vişāl izāfet-i beyāniyyedür. Ḥattā

lafz-ı mef'ulıdur. Niger ki emr-i muhâtab şıgasıdır. Nigerîdenden bakmak ma' nâsunadır. Takdîr-i kelâm hatâ-râ niger zarûret-i vezinçün râ hazf olunmuşdur. Dil mübtedâ best haber ümmîd muqaddem mef'ulıdur. Bestuñ der vefâdaki der bâ-yı şıla ma' nâsına.

Maḥşül-i Beyt:

Ey vişâl-i nesîmi sen ğayrınıñ hayâtı ve rûhı imişsün. Ya'ni ğayrınıñ maḥbûbı ve cānāni imişsün. Hatâyı gör ki gönül saña ümmîd bağladı. Ya'ni gönül bildi ki sen ğayrınıñ hayât-efzâ ve şafâ-baḥşısın. Pes senüñ vefâña ümmîd bağlayub saña tama' eyledi ve hatâ vâki' oldı.

Beyt:

Zi dest-i covr-i tu goftem zi şehr-ḥâhem reft
Be ḥande goft ki: Ḥâfız boro! Ki pây-i tu best?

Zi dest-i cevr-i tu cevre dest-i işbât eyledi. İsti'âda tarîkile ḥande gülmek ma' nâsına ki istihâm-ı 'Arabiyye'de men gibi dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Cānāna didüm ki senüñ cevr ü cefâ elinden şehrden giderüm. Cānān daḥi ḥande ile didi ki Ey Ḥâfız ayağuñ kim bağladı var git ya'ni sen gidemeyeceğuñ ma' lûmumdur. Baña igende istiĝnâ şatma. İmdi göreyim gidebilür misin dimekdür.

2.22. Ğazel-i Diger-28

[Me fâ 'i lün / Fe 'i lâ tün / Me fâ 'i lün / Fe 'i lün]

Derin zemâne refîkî ki ḥālî ez ḥalel est
Şurâḥî-yi mey-i nâb u sefine-yi ğazel est

Refîkîde yâ vaḥdet içindür. Şurâḥîde yâ-i şāniyye vaḥdet içindür. Vaḥdet ma' nâsını virmeyenler maẓmûn beytten āĝâh degil imişler. Ḥalel bir işde fesâd bulunmağdır. Nâb ḥālîs ma' nâsına sefine lûĝat-ı 'Arabiyye'de gemi'dür. Ammâ iştilâḥda 'Acem lafzında bir cins mecmû' adur. Uzun uzadıya açılır.

Maḥşül-i Beyt:

Bu zamānda ḥalelden ve zardan ḥālī bir yoldāş bir şurāḥī-i şāfi bāde ve ğazel mecmū‘asıdır. Ya‘ni ğazel dīvānıdır. Mey-i şurāḥīye ‘atf idüb ma‘nāsını şurāḥīye daḥi şarāb diyen kimse bu biten ma‘nāsını bilmez imiş.

Beyt:

Cerīde rov ki guzergāh-i ‘āfiyet teng est
Piyāle ğir ki ‘omr-i ‘aziz bībedel est

Cerīde bunda ‘alāiḳ ve ‘avāiḳden biri ma‘nāsnadır. Guzergāh geçit yeri ‘ākıbet Allāh Te‘ālā ḳuldan belāyı def‘ eylemege dirler. Ammā işlāḥda perhiz-kārlıĝa dirler ve taḳvāya dirler. Teng tar.

Maḥşül-i Beyt:

Mücerred gez ki ‘ākıbet geçdi. Tardur ya‘ni zühd ve taḳvā tarıḳi tecrid-i iḳtizā ider. Ālāyiş-i dünyāyla bu yola girilmez. Piyāle tut ya‘ni bāde-nüş eyle ki ‘ömri ‘aziz bībedeldür. Ḥāşılı bir kerre gitdükdən soñra daḥi ele girmez. İmdi ‘ayş u nüşıla geçmek gerek. Cerīde rovuñ feḥvāsını ya‘ni dünyāda ḥuzür

[47a]

ḥuzür yoḳdur diyen ğarib netice virmüş.

Beyt:

Ne men zi bī-‘amelī der cihān melūlem u bes
Melālet-i ‘ulemā hem zi ‘ilm-i bī-‘amelest

Maḥşül-i Beyt:

Cihānda ‘alemsüzlükden heman ben melūl u mużtarib degilüm. Ancaḳ ‘ulemānuñda melāleti ‘amelsüz ‘ilmdendür. Hemān ben ğam ve ğuşşa yimem ‘ulemāda ḳillet-i ‘amel için mużtarib-ḥāl ve şikeste-bāk dirler. Ḥāce kendüyi bu ḥükme idḥāl eylemekden murādı ‘ulemāya terk-i ‘alem sebebile ta‘rīzdür.

Beyt:

Be çeşm-i ‘aql derin reh- guzār-i porāşüb
Cihān u kār-i cihān bī-şebāt u bī-maḥal est

Çeşm-i ‘aql bā ḥarf-i şaladur. Mışrā‘-ı şānīye merbūtdur. Reh-guzār yol uğrağı pür-āşüb galebe ü gavğa ve fitne bī-maḥal bī- i‘ tibār ma‘nāsına.

Maḥşül-i Beyt:

Bu gavğası çok geçide ‘aql gözüne cihān ve cihāna müte‘allik cemī‘ amūd şebātsuz ve i‘ tibārsızdır. Ya‘ni ‘ibret gözile baksañ dünyā ve māfiha hiç nesne degildir. Zīrā katı serī‘üz-zevāldur. Be-çeşm-i ‘aqla porāşüb ‘ibāretini taqdīr eyleyen be-çeşm-i ‘aql porāşüb taqdīründe ‘aceb bī-‘amel ve bī temeyyüz imiş.

Beyt:

Dilem umīd-i ferāvān be vaşl-i rüy-i tu dāşt
Velī ecel be reh-i ‘omr rehzen-i emel est

Ferāvān çok ma‘nāsınadır. Be-vaşl bā ḥarf-i şala yerede gibi bā zarf içündür. Rehzen vaşf-ı terkībdür. Yol örtücü ma‘nāsına, emel ümmīd ma‘nāsına.

Maḥşül-i Beyt:

Gönlüm senüñ rüyüñ vaşlına çok ümmīd tutardı. Ya tutdı ya‘ni çok ümmīd vardı. Ya vardur. Ammā ‘ömr tarīkinde ecel emel ḥarāmiyyesidür. Ya‘ni gönlüm senüñ vişālīne çok ümmīdlenürdi. Ammā ecel ümmīdleri fenā idüb vücūd virmez. Ya‘ni emel şāhibünü öldürmekle emellüğü olur.

Beyt:

Begīr turre-i mehçihreī yu kışşe meḥān
Ki sa‘d u naḥs zi te ‘şīr-i Zuhre ve Zuḥāl est

Çihre cīm-i ‘Acemiyyenüñ kesri ve hānuñ sükūnıla yüz ma‘nāsınadır. Ki ḥarf-i beyān kışşa beyān ider. Seb‘a-ı seyyārda ikisine sa‘dān ve ikisine naḥsān dirler. Müşterī ve Zühre sa‘dān müşterī sa‘d-ı ekber ve Zühre sa‘d-ı aşgar ve Zūḥāl ve Mirrīḥ naḥs-ı ekber ve Mirrīḥ naḥs-ı aşgar.

Maḥşül-i Beyt:

Bir meh begirün ṭurresin ṭut ya'ni bir meh begire ta'alluḡ idüb anı gönülün aslıncası ile ve nücūmdan baḥş idüb kıṣṣa-perdāz olma ki sa'd u naḥs 'ālem-i Zühre ve Zuḫal'un te's̄irindendür. Ya'ni bu baḥişlerün saña fā'idesi yoḡdur. Zīrā mü'eşşer-i ḥaḡikī Allāh'dur. Bunlarun te's̄ir olduḡı taḡdīrce Allāh emriledür. Māh u Zühre ve Müşterī ve sa'd u naḥs cem'inde murā'aṭ-ı naḡar şıfatı var.

Beyt:

Be hīç dovr neḡ'āhend yāft huşyāreş
Çunin ki Ḥāfız-i mā mest-i bāde-i ezel est

Devrden murād bunda zamāndur. Huşyār u mest şan'at-ı tezāddur. Huşyāreş lafzında şīn zamīr-i izmār ḡabl-ez-zıkr ṭarīḡile Ḥāfız lafzına raci'dür.

Maḥşül-i Beyt:

Hīç bir zamānda anı ayıḡ

[47b]

bulmayasarlardurbuncalayın ki bizim Ḥāfızımız bāde-i ezel mestidür ya'ni Ḥāfız'ün bāde-i 'aşḡ keyfiyyeti zātıdır. 'Ārız degildür ki ḡāh ḡāh gele ve ḡāh gide. Pes Ḥāfız hemişe mestdür. Bāde-i ezeli düzile. Ḥāşılı sekr-i 'aşḡla sekrān şaḡv-ḡarı olmaz. Dā'imā sekr üzere yürür.

2.23. Ğazel-i Diger-29

[Mef ‘ū lū / Me fā ‘ī lū / Me fā ‘ī lū / Fe ‘ū lūn]

Mā rā zi ħiyāl-i tu çi pervā-yi şerābest?
Ħom, gū, ser-i ħod gīr ki ħumħāne ħerābest

Maħşūl-i Beyt:

Ħayalle şarāb zikri şu‘arā mezhebinde ol cihetdendir ki ħiyāl-i cānān geldükde ‘aşık keyfiyyet-i ‘aşkla mütekeyyif olub mest olur. Pervā lūgatda ferāġat ma‘nāsınadır. Niteki daķıķıyyenüñ bu beytünde zāhirdür.

Ebū-Sa‘d anki ez gītī boro ber-beste şod be-du‘ā
Mużaffer anki şemşireş bebord ez düşmenān pervā

Emīr-i müfessirī buyurur:

Ķamer zi ķabza-i şemşir-i tust nā-imen
Zuħal zi peyker-i peykān-ı tust nā pervā

Pes pervā-yı şarāb duyduġı ħayāl-i cānāndan fāriġ olub şarābla taķayyüd ma‘nāsınadır. Gūħiķāb-ı ‘āmdür. Bir maħalde iki fi‘l emr-i ħāzır cem‘ olsa şānī emr-i ġāyb ma‘nāsına olur diyen ma‘nā-yı terākibe dāħil olmamış olursa ħod-gīr bāşuñ kaydın gör diyecek yerde isti‘ māl olunur. Ħoma ser-i ħod gīr demekde luţf-ı edā-vār zīrā anlar şarābı küplerde şıķarlar ve küpüñ aġzına bir degirmi kerpic ķoyub aġzını bir dürlü aķ balķık ile muħkem şuvarlar ki ķaynaduġı ħinde taşub taşra dökülmeye. Niteki Āşafī buyurur.

Beyt:

Būy-i şa‘rāb-ı aşġı ki ber ser-i ħākister
Ħakīm-i deyr-i müşelleş nihād ħeşt ser-ħum

Pes ħāce-i ħuma ser-i ħod gīr demekden murādı başuñdan ol kerpici giderme dursun. Zīrā biz ħiyāl-i cānāndan fāriġ olub saña taķayyüd eylemezüz. Ħumħāne ħarāb

dimekten murādı ya‘ni biz içmekden ferāgat idüb a‘rāz eyledük. Pes humhāne hālî
çalub harāb olmasî lazımdur.

Maḥşül-i Beyt:

Senüñ ḥayālün seyrinden bize ne şarāb içmek ferāgatıdır. Ya‘ni ḥayālün variken
andan fāriğ olub şarāb içmege muḳayyed olmaḳ bize müyesser degil. İmdi humdi başuñ
muḳkem tut ki meyḥāne harābdur. Bizden aña kimse varmaz.

Beyt:

Ger hamr-i bihiştet, berizid ki bîdüst
Her şerbet-i ‘azbem ki deḫî, ‘ayn-i ‘azābest

‘Az̄b lez̄iz̄ ma‘nāsınadır. ‘Az̄bla ‘az̄āb beytinde şıfat-ı iştiḳāḳ var ve ‘ayn u ‘az̄b
ve ‘az̄āb beytinde şeb-istān-ı ḥayālde şıfat-ı iştiḳāḳ var deyü beyān itmişdür. Z̄irā
‘az̄bda ve ‘az̄ābda ‘ayn var.

Maḥşül-i Beyt:

H̄āce ḫiṭāb-ı ‘ām tarīḳiyle buyurur. Eger cennet şarābıysa da yabana dökün ki
dostsuz her ṭamla şerbet ki baña şunursın. Semm-i helāhil ü zehr-i zaḳḳumdur.

Beyt:

Efsūs ki şud dilber u der dīde-i giryān
Taḫrīr-i ḫiyāl-i ḫaṭṭ-i ū naḳş ber ābest!
Efsūs didiği

[48a] dir̄iğ ü ḫayf ma‘nāsınadır. Şud bunda riḳḳat ma‘nāsınadır. Der dīde-i giryān
mısrā‘-ı şānīye merhūndur. Taḫrīr lūğat-ı ‘Arab’da taḳvīmdür ya‘ni doğrutmaḳ. Ammā
isti‘mālde yazmaḳ ma‘nāsınadır.

Maḥşül-i Beyt:

Ḫayf ki cānān gitdi. Ḫāl bu ki dīde-i giryānda anuñ ḫaṭṭ-ı ḫayālünün kitābeti şu
üzere naḳş çekmekdür. Ḫāşılı dīde-i giryān menba‘-ı ābdur. Pes ābuñ üzerine taḫrīr āb

üzere taḥrīrdür. Aşıl beytüñ noktası bundadır. Ya'ni ḥaṭṭınuñ ḥayālünü gözde taşvīr eylemek ne fā'ide kendi gözi karşıusunda olmayınca bā-ḥuşūş ki şu üzere ḥaṭ emr-i maḥāldür. Ya'ni ber-āb bunda istiḥkām ma'nāsuna olmaḵ rüşendür diyen Ḥāfız'üñ bu beytünü müdde'āsuna delil getürmek delālet ider ki iki beytüñ bile ma'nāsını añlamamışdur.

Beyt:

Bemī peresti ezān naḳş-ı ḥod berāb zedem
Ki tā ḥarāb kinem naḳş-ı ḥod perestiden

Beyt:

Bīdār şov ey dīde ki īmen netevān būd
Zin seyl-i demādem ki derīn menzil ḥ'ābest

Dīde lūgatde bebedür. Ammā bunuñ gibi yerlerde göz murāddur. Çeşm ma'nāsına egerçi im'ān naḫar olsa bebege de taḥammül vardır. İmen hemzenüñ kesrile emīn ma'nāsınadır. Seyl-i demādem seyl-i müte'ākıbdur ki arası kesilmez. Menzil-i ḥ'ābdan murād dünyādur diyenler dünyādan ḥaberdār degilmüş.

Maḥşül-i Beyt:

İy dīde-i bīdār ol ḡāfil olma ki emīn olmaḵ olmaz ya'ni emn ü ferāḡat üzere olmaḵ cāiz degildür. Bu seyl-i müte'ākıbeden ki bu menzil-i ḥ'āb olan gözde dirīḡi ey göz merd mi gözüñ aç ḡāfil olma bu iki gözümde mütevāliyen taşub aḫan seylden mebādā ki seni toparlayub getüre.

Beyt:

Ma'şūḫ 'iyān mīgozere ber tu velīken
Aḡyār hemībīned, ez an besteniḫāb est

Ma'şūḫa ma resmī 'alāmet-i naḫldür.'Arzdaki gibi 'ayān-ı 'aynuñ kesriyle mefā' ile bābindan maşdardur. Mu'āyene ma'nāsına 'aynuñ fethīle isti'māl-i ḡalaṭdur. Mīgozere fi'l-i muzāri'dür. Geçer ma'nāsına aḡyār-ı ḡayruñ cem'idür. Ammā şı'r-i ekşer ḫayıblarda isti'māl iderler. Hemī beytde hemīdemi edāt-ı ḫāldür ve mā ḫarf-i

te'kîd görür dimekdür. Niķāb yüz üstüne örtükleri nesnedür. Ol zamānda diyār-ı 'Acem'üñ maħbūbları niķābla veya kākül gīsülerini yüzler üzere indirüb pūşide gezermüş. Ammā kızılbaş o baş toķuz yüz tārīhinde berü zuhūr u ħurūc ideli bu ķānūn külliyeñ mehcūr u metrūkdur. Pes ħ'ācenūñ besteniķāb didügi kendiler zamānına nisbetdedür.

Maħşūl-i Beyt:

Ma'şūkasınıñ yanūñdan aşkāre geđer ammā aġyār görür.

[48b]

andan ya'ni anuñçün mütenaķķıbdür ki ya'ni niķābı vardur. Ĥāşılı cānānuñ saña istiġnāsı yoķ ve senden i'tirāz idüb niķāb bağlanmaz. Ammā ruķabādan iħtirāz idüb tenekkūr şūret eylemek içün niķāb bağlar.

Beyt:

Gul ber ruħ-i rengīn-i tu tā luţf-i 'araķ dīd
Der āteş-i reşķ ez ġam-i dil ġarķ-i gulābest

Gül mübtedā ġarķ-i gulāb ħaberi dīd fi'l-i māzī fā'ili zamīr mesnete rāci'dür.

Güle ve mef'ül-i bihi şarīhi luţf-ı 'araķ ve ġayr-ı şarīhi bir ruħ-i rengīn tā ibtidā-yı ġāyet içündür. Menend gibi zamānda. Der-āteş-i reşķ mef'ül-ı fihidür. Ġarķuñ ve ez ġam-i dil mef'ül-ı bih ġayr-ı şarīhidür. Ġarķuñ rengīn şıfat-ı nisbiyyesidür. Ruħuñ āteş ü āteşüñ reşķi izāfet-i lāmiyye olmaķ cā'iz reşķ-i āteş isti'ādesile veya izāfet-i beyāniye ola. Ġam-i dil izāfet-i lāmiyyedür. 'Araķuñ gülāba izāfeti ya'ni bi-ma'ni fihdür.

Maħşūl-i Beyt:

Cānāna ħiţāb idüb buyurur: Gül senüñ ruħuñ rengīnüñ üzerinde 'araķuñ leţāfet ü şafāsın görelı ħased āteşinde gönül ġamından gülāba mustaġraķdur. Ya'ni reşķden ve ħasedden bunda bir āteş peydā olur ki anuñ ħarāretinden gülāba ġarķdur ya'ni gülābdan gülüñ deridür ki āteş-i reşķ ħarāretinden ħāşıl olur. Gül ü rengīn ve 'araķ u āteş u gülāb cem'i mü'rā'āt-ı nazīr ħabilindendür.

Beyt:

Der konc-i dimāgem meṭaleb cāy-i naşihat
Kin hücre por ez zezeme-i çeng u rebāb est

Konc bucākdur. ʿĀmmdür. İçeri bucāğa ve taşradaki bucāğa ıtlāk olunur. Ancak dimāğ beyne dirler ve beyin duran yere ümmü'd-dimāğ dirler. Kin ki ḥarf-i ta' lîl hücreden murād bunda konc dimāğdur. Meṭaleb nehy-i muḥāṭabdur. Talebidenden ma' lümdür. Tırāzîdenden gibi eylemek dimekdür. Zemzeme āvāz tuḥfe-i Şāhidî. Mısrâ-ı zemzeme āvāze Tuḥfe-i Şāhidî⁷⁰ şulle ferec-zen rebāb kemānce ya' ni aklık.

Maḥşül-i Beyt:

Benüm başımuñ beyninde ya' ni bucāğunda naşihata yer taleb eyleme. Zîrā bu hücre ya' ni konc-i dimāğ çeng u rebāb-ı āvāzına mu' tāddur. Zemzemesinden ṭoludur. Ya' ni ben naşihat-pezîr degilüm ve benden bu işi isteme. Zîrā dimāğum çeng u rebāb āvāzına mu' tāddur. Bunda va' z eylemek ḥāşılı dimāğında naşihat şığacak yer yok. Zîrā envā' -sāzlar āvāzından ṭoṭoludur.

Beyt:

Rāh-ı tu çî rāhîst ki ez gāyet-i ta' zîm
Deryā-yı muḥîṭ fülkeş ʿayn-ı serābest

Çî istifhām-ı ta' accübî ki ḥarf-i beyān ta' accüb-i beyāndur. Ta' zîmden bunda murād ʿazametdür. Deryā-yı muḥîṭ fülkeş deryā şifat-ı muzāfdur ve deryā-yı muḥîṭüñ fülke izāfeti müşebbehün bihüñ müşebbeh izāfeti ḳabilindendür. Felekeş şîn rāma rāci'dür. Ma' nā cihetinden sarāya muḳayyeddür. Deryā-yı muḥîṭ küre-i arzı ihāṭa eyleyen deryādur. Felek āşinā teşbîh ider. İḥāṭada ve ʿazametde ʿayn bunda

⁷⁰ Dîvân şâiri ve lûgat yazarı olan İbrâhim Şâhidî tarafından Mesnevî'nin anlaşılması için hazırlanmış Farsça-Türkçe manzum bir sözlüktür. Eser 920'de (1514) telif edilmiştir. Diğer Farsça-Türkçe sözlüklere göre daha hacimli olan eser iptidâî seviyede Farsça öğretimini hedeflemektedir. Bazı nazîreleri de bulunan sözlük yayımlanmış olup İngilizce'ye de çevrilmiştir.

[49a]

bunda iki ma' nā ifāde biri zāt biride teşbīh tārīķile çeşme ma' nāsını serābā sıcaķ zamānda şūh yerlerde nişf'ün-nehārda ırāķdan şu gibi görinen zemīn-i şeffāfa dirler.

Maḥşūl-i Beyt:

Senūñ 'aşķuñ tārīķi ne 'aceb ulu tārīķdür ki kemāl-i 'azametde deryā-yı muḥiṭ felek ya'ni felek-i 'azm-i āšnā nisbet serāb-ı bī-kārdur. Yāḥūd nefis sıralıdır. Ḥāşılı senūñ 'aşķuñ yolu bir 'azīm yoldur ki eflāk-ı 'anāşır aña nisbet göre. 'Adem-i meşābesindedür ki nefis-i emrde serāb öyledür.

Beyt:

Sebzest der u deşt, biyā tā begozārīm
Dest ez ser-i ābī ki cihān cumle serābest

Der girīvenūñ arasıdır. Girīve beleñe dirler ya'ni tağ beleñine ve anuñ dibi 'ādetendür şekli olur. Güyā ki ol beleñi aşub geçmege bir şapudur. Ekşer-i geñlik böyle yerde olağandır. Ol cihetden göbek deri dirler. Deşt ovaya dirler. Biyā ḥiṭāb-ı 'āmdur. Her işde tā bunda ḥattā ma' nāsınadır. Negrozārīm nefis-i müstaķbel nefis-i mütekellim ma'a ğayruhu mef'ūlun bihī mışrā'-ı şānīnūñ evvelinde dest lafzıdır. Ma' nāsı geçürmeyelüm. Ya'ni elimizi geçürmeyelüm. Bir şu başından ya'ni elimizden şomayalum. Bir şuyuñ başını ḥāşıl dā'imā bāde-nüş olub bir dem ḥāli olmayalum dimekdür. Serābdan murād bunda ḥamrdur. Revān veyā anuñ zarfıdır. Küb gibi ve fucı gibi ba'zı nüşhada begozārīm düşmiş. Fi'l-ḥaķīķa 'ibādetine de mülāyimdür. Pes ma' nā -yı řalb tārīķi üzere olur. Taķdīr-i kelām böyle olur. Gel bir şuyı elden geçürelim. Ya'ni emrād ma' nāsına terk ma' nāsına degil maķşūd şarābı elden şomayalım, içelüm ki cümle cihān serābdur. Serāb izāfetle şubaşı dimekdür. Ser bunda tārāf ma' nāsınadır deyüb ve meşnevīnūñ bu beytinden getirüb.

Beyt:

‘Āşıkî ger zin ser-ü ger zân serābest

‘Ākıbet mā-rā bedān ser rehberest

Müdde‘asında hātā eylemiş. Ser bunuñ gibi yerlerde baş ve uc ma‘nāsına gelür. Nihāyeti ma‘nāsını tafatṭun idemedüğünden ‘indiyyāt söyler.

Maḥşül-i Beyt:

Ova ve tağ yeşil oldu. Güle tā elimüz geçürmeyelüm. Bir şubaşından ki cihān serābdur. Fānī-i maḥşdur. Hiç beķası yoķdur serāb gibi. Hāşılı tamām-ı dünyā ya‘ni ‘anāşır-ı eflāk serāb mişālidür. Hāķıķatde bir nist hest-nümādur. Ya‘ni bir ḥayāldür ki ırakdan mer’idür. Ammā ol cānibe varsañ ol hey’eti gördüğün yerde hīç nesne bulmazsın. Yāḥūd güle tā elümüzü bir şu başundan geçürelüm. Ya‘ni bir pınar başını ele getürelim veyā bir şubaşını elden geçürelim. Ya‘ni bādeye müdāvemmet idelüm ki dünyānuñ ötesi yoķdur. Hemān ḥāb, ḥayāldür. Serāb gibi ki hīç i‘timāda lāyık [49b] degül. Bu iki beytde kāfiye tekrār gelmek delālet ider ki birisi ḥācenün olmaya. Fī‘l-ḥāķıķa deyü anlaruñ ekşerinde evvelki beyt gelür. Ancak ve ba‘zısında ikisi bile gelür. Fa ammā ikisüñde tarzı ḥāce tarzına beñzer. Hāşılı teşmīm-i fā‘ide için mehmā-emken ikiside beyān olundu.

Beyt:

Der bezm-i dil ez rüy-ı teşemmü‘ ber efrūḥt

Vin ṭurfe ki ber rüy-ı tu şad gūne ḥicābest.

Bezm meclis ber-efrūḥt ber ḥarf-i te‘kīd efrūḥt fī‘l-i māzī lāzım ile müte‘addī beyninde müşterek lāzım olursa bezm-i dile muzāf oķunur müte‘addī olursa bezm izāfetden maķṭū‘ oķunur. Vin ṭurfe vāv-ı ḥāliye ṭurfe ‘aceb ḥicāb perde.

Maḥşül-i Beyt:

Gönül bezminde senün rüyüñde yüz şem‘ yalıñlandı. Yāḥūd meclisde gönül senün rüyüñde yüz şem‘ uyadı bu ise bir ‘aceb ḥāldür ki senün rüyüñ üzerinde yüz dürlü perde var ya‘ni rüyüñ kat kat perdeler altında iken gönül bezminde andan yüz şem‘ uyandı.

Beyt:

Bî rüy-ı dilārā-yı tu ey şem‘ -i dil-afrūz⁷¹
Dil raqş konān-ı ber ser-i āteş çu kebābest.

Dilārā-yı vaşf-ı terkībdür. Dil-efrūz vaşf-ı terkībdür. Efrūzīdenden gönül yalıñlandırıcı ma‘nāsına raqş-konān raqş sıçramaqdur. Konān şıfat-ı müşebbehdür. Raqş idegen ma‘nāsına ber ser-i āteş ber harf-i isti‘ lā ser taḥsīn-i lafz u tekmīl-i veznçün gelmişdür.

Maḥşül-i Beyt:

Ey gönül yalıñlandırıcı şem‘ senüñ gönül bezici ve rüyüñsuz gönül āteş üzerinde raqş idegendür. Kebāb gibi, ya‘ni senüñ rüyüñ firāqından gönül hicrān āteşi üzerinde raqqāşdur kebāb gibi. Ḥāşıl yanmadan ve yaqılmadan kebāb gibi qararı yoqdur, ıztırābdadır.

Beyt:

Ḥāfiz çı şud er ‘āşık u rind est u nazar-baz?
Bes tovr-i ‘aceb lāzim-i eyyām-i şebāb est

Çı şud istifhām-ı inkārī ya‘ni nesne lāzım gelmez. Er egerden muḥaffedür. Bunda bāde-nüş ve nazar-bāz vaşf-ı terkībdür. Bazīdenden nazar oynadıcı ma‘nāsına. Ammā iştilāḥda gördüğini sevüçi meymün ‘aşklı ma‘nāsınadır. Tavr ‘ādet u üslüb ve şebāb bunda yigitlik ma‘nāsına.

Maḥşül-i Beyt:

Eger Ḥāfiz ‘āşık ve bāde-nüş ve nazar-bāz oldıysa ne lāzım gelür. Ya‘ni nesne lāzım gelmez. Mışrā‘-ı şānī ḥük-m-i ta‘līde vāқи[‘]dür. Zirā çün ‘ādet u üslüb lāzımdur. Civānluq zamānına ya‘ni civānluq ve tazelüq zamānı çok etvār-ı ğarībe ve evzā‘-ı ‘acībei iktizā ider. İmdi Ḥāfiz envā‘ televvünle mütelevvin oldıysa ‘aceb degildür ki civāndur ve civānluq muqtezāsını virür.

⁷¹ Yazmada “dil-fürüz” şeklindedir.

SONUÇ

Türk Şerh Edebiyatı, İran ve Arap klasiklerinin yanısıra, tasavvufî muhtevalı Türkçe manzumeleri de açıklayıp, yorumlama temeline dayanan geniş bir alandır. Eski şerhlerde ileri sürülen fikirlerin, yorumların metodu haklı veya haksız ne kadar münakaşa ve tenkid edilirse edilsin onlar, günümüzde kaybolan veya değişen kültür dünyamız ve kültür tarihimiz hatta tefekkür tarihimiz açısından değerlendirilmemiş en zengin ve ansiklopedik kaynaklarımızdan olmakla ayrı bir ehemmiyeti hâizdir.⁷² Her biri ayrı öneme sahip şerhler, barındırdıkları kıymetli bilgilerin yanısıra edebî geçmişimize ev sahipliği yapmalarıyla da dikkate değer eserlerdir.

Hâfız'ın Dîvânı, Türkiye'de Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si ve Sa'î'dî'nin *Gülistân*'ından sonra en çok okunan Farsça eserlerdendir. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi* adlı eserinde “*Moğol Fütûhâtının İran Medeniyetine Tesiri*” başlıklı kısımda, Hâfız'ın eserlerinin Müslüman medeniyetinin etki ettiği her yerde okunduğunu ve öğretildiğini belirtir.⁷³ Ayrıca “*Sa'îdî ve Hâfız*” başlıklı kısmında, bilhassa Hâfız'ın XV.-XVI. yüzyıllarda Türk şiiri üzerinde çok etkili olduğunu söyler.

Eski Türk edebiyatı sahasına baktığımızda Sürûrî; Şem'î ve Sûdî'nin *Hâfız Dîvânı* şerhleriyle dikkati çektiğini görüyoruz. Abdülbaki Gölpınarlı da *Hâfız Dîvânı*'nın Türkçe'ye çevirisini yapmış ve 1944 yılında yayımlanmıştır.⁷⁴

Hâfız Dîvânı'nı şerh eden önemli şarihlerden ve şerh geleneğinin önemli isimlerinden birisi de şüphesiz ki Sûdî Bosnevî'dir. Arapça ve Farsça'ya vakıf olan Sûdî eşsiz eserler ortaya koyabilmek amacıyla ömrünün çoğunu ilmi seyahatlerde geçirmiştir. Sûdî, Fars edebiyatının klasik eserlerinden biri olan *Dîvân-ı Hâfız*'ı şerh etmekle kalmamış, bu alanda yazılmış başka şerhleri de tenkit etmiştir. Sûdî'nin *Şerh-i Dîvân-ı*

⁷² Amil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (Araştırma-İnceleme Dizisi), MEB, İstanbul 1998, s.547.

⁷³ Wilhelm Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (Prof. Dr. M. Fuad Köprülü Tarafından BAŞLANGIÇ'la İZAH ve DÜZELTMELER Kısım İlâve Edilmiştir), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Baskı, (Tarih belirtilmemiş), XXIV+367 s.

⁷⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *Hâfız Dîvânı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989.

Hâfız adlı eseri Türk Şerh Edebiyatı'nın en güzide örneklerinden biridir. Ancak ne yazık ki -tematik değerlendirme olmaktan öte geçemeyecek birkaç çalışmayı saymazsak- eserin tamamını ortaya koyan, çeviriyazı alfabesiyle Latin harflerine aktaran ciddi bir çalışma hâlen yapılmamıştır.⁷⁵

Yaptığımız bu çalışma ile bu alandaki boşluğu az da olsa kapattığımızı ve en önemlisi bizden sonra bu alanda çalışma yapacak arkadaşlara yol açtığımızı düşünüyoruz.

Çalışmamıza *Hâfız-ı Şirâzî*, *Sûdî Bosnevî*, Şerh geleneği hakkında kısaca bilgi vererek başladık. Çalışmamızın ana konusu *Sûdî*'nin *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız* adlı eserinin 25a-49b varakları arasını transkrip ederek incelemektir. Hem bu kısımları inceledik, hem de bu bölümlerde geçen Ayet-i Kerimeleri, Hadis-i Şerifleri, Türkçe arkaik kelimeleri, edebi sanatları ve aruz kalıplarını bularak listeledik. Bu bilgiler bize hem o günkü kültürümüz hem de edebiyatımız hakkında ipucu vermesi adına çok önemlidir.

Sûdî şerh ederken öncelikle *Hâfız*'ın Farsça beytini vermiştir. Akabinde cümlede geçen kelimelerin anlamlarını ve türlerini belirtmiştir.

Beyt:

Zebân-i kilk-i tu Hâfız çi şukr-i ân gūyed?
Ki gofte-i soḡeneş mīberend dest be dest

Kilk lūgatde ḡamış oḡa dirler. Ammā ıṣṡlāḡda ḡaleme ıṡlāḡ iderler. Kil-k-i zebân izāfeti isti'āre ṡariḡiyle gofte-i soḡeneş sūḡan muṡlāḡ sözdür. Söylenmiş ve söylenmemiş 'āmdür. Ammā sūḡan gofte söylenmiş söze, sūḡan-ı nā-gofte söylenmemüş söze dirler. Niteki bu beytde ḡāmirdür. Besī gofte-end in meşeldür ciḡān sūḡan gofte şemmesist ve nā-gofte zerre ki bunda maḡülle ḡavli rabṡ eylemişdür.

Bu aşamadan sonra “*Mahsül-i Beyt*” diyerek beyti açıklamaya başlamıştır. Bu düzen şârih tarafından hiç bozulmadan devam ettirilmiştir.

⁷⁵ Ozan Yılmaz, “Bir Münekkî Var Şarihten İçeri” Türk Şerh Edebiyatı'nda “Reddiye” Geleneği ve *Sûdî-i Bosnevî* Örneği, *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 7, İstanbul 2011, ss. 107-154.

Maḥşül-i Beyt:

İy Ḥāfız senüñ kalemüñ zebānı anuñ şükürini söyler. Ya‘ni ol ḤālİK ve ol ma‘nānuñ ki kalemüñüñ söylenmiş sözünü ilden ile iledürler ya‘ni kalemüñ ucundan çıkan elfāz-ı dürer-bāruñ ve me‘ānī-i gevher-dāruñ elden ele gezdürirler. Şükrāne seni zebān-ı kalem nice edā idebilür.

Bazı beytlerde sözcüklerin manasını vermeden doğrudan “Maḥşül-i Beyt”e geçmiştir:

Beyt:

Ger bād-i fitne her dü-cihān rā behem zened
Mā vu çerāğ-ı çeşm u reh-i intizār-ı düst

Maḥşül-i Beyt:

Eger fitne yili iki ‘ālemi birbirine katub karış-marış iderse ya‘ni tamām-ı ‘ālemi fitne-āşüp ve ihāta iderse biz gözümüzi dostuñ intizārından ayırmazuz.

Beytlerde kullanılan söz sanatı varsa bunları belirtmiştir:

Beyt:

Be hiç dovr neḥ‘ āhend yāft huşyāreş
Çunin ki Ḥāfız-i mā mest-i bāde-i ez el est

Devrden murād bunda zamāndur. Huşyār u mest **şan‘at-ı tezāddur**. Huşyāreş lafzında şīn zamīr-i izmār kabl-ez-zıkr tarīķile Ḥāfız lafzına raci‘dür.

Bazı beytlerde kendisinden önce şerh yapanları eleştirmiş, kelimelere doğru anlam vermediklerini belirtmiştir.

Derin zemāne refīķi ki ḥālī ez ḥalel est
Şurāḥī-yi mey-i nāb u sefīne-yi ğazel est

Refīķide yā vaḥdet içindür. Şurāḥīde yā-i şāniyye vaḥdet içindür. Vaḥdet ma‘nāsını virmeyenler mażmūn beytten **āğāh degil imişler**. Ḥalel bir işde fesād bulunmaķdır. Nāb ḥālīs ma‘nāsına sefīne lūğat-ı ‘Arabiyye’de gemi’dür. Ammā iştilāḥda ‘Acem lafzında bir cins mecmū‘ adur.

Maḥşûl-i Beyt:

Bu zamānda ḥalelden ve zārardan ḥālī bir yoldāş bir şurāḥī-i şāfi bāde ve ğazel mecmū‘asıdır. Ya‘ni ğazel dīvānıdır. Mey-i şurāḥīye ‘atf idüb ma‘nāsını şurāḥīye daḥi şarāb diyen kimse bu **biten ma‘nāsını bilmez imiş**.

Ara ara nüsha farklılıklarına değinmiştir:

Beyt:

Tu ḥod ḥayāt-ı diger būdī ey nesīm-i vişāl
Ḥattā niger ki dil ummīd der vefā-yi tu best

Bazı nüshada zamān ve şāl düşmiş. Ḥod böyle yerlerde tākīd ifāde ider. Ancak ḥayāt-ı diger izāfet-i lāmiyyedür. Ğayrınıñ izāfeti dimekdür.

[46b]

Sen ḥod ber-ḥayāt daḥi idüñ diyen ve sen ḥod özüñe laṭīf ḥayāt idüñ diyen izāfet-i beyāniyye ile beytüñ ma‘nāsını bilmediler.

Ba‘zı nüshada mısrā‘ -ı şānī böyle vāqī‘dür:

Mısrā‘ :

Nevā yı men be seḥergāh özrḥ ‘āh-ı men est

Sûdī şerh ederken ara ara hayat tecrübesinden istifade etmiş, kısa kısa hikâyeler anlatmıştır:

.....
Kırkıyla kırığıdır ki birisini bir Gürci begzādesinüñ üzerinde Arz-ı Rüm’da gördüm. Ādemiyyesinüñ birine su’āl eyledüm ki bu cins kaftana ne dirler didim didi. Buña kabā nergisi dirler. Çünkü bu kışşadan ol üstādımdan bu beytüñ taḥkīkünde kabā-yı nergisīn kışşanuñ ma‘nālarını mufaşşal istimā‘ eylemişidim. Orada baña ziyāde düş oldı ve nice idüğü ve nice kuşandüğü ve nice giydüğü ve mezkūr kaftanuñ kendüye maḥşûş kuşağı olur ki kendinüñ içinden geçer tuman uççurı gibi ki yine ucları kiminüñ kılabūdanla ve

kiminüñ ipek ile işlenür ammā biz gördüğümüzüñ ucları hāşş orda oğlanlarınıñ dest-mālları gibi şāfi altun ile işlenmiş idi ve öñinde göbegi üzerinde bāb-ı yaşşı şarkub dururdu. Meger ‘ādet bu kuşağda böyle imiş. Bu kuşağa kaçab dirler ki ol kaçānuñ zīneti anuñladur ve bu kaçā-yı nergise nisbet idüb nergisin didikleri anuñçündür ki yaçası kare kare olur. Nergis yaprakları gibi ve bu kaçā ‘ādetā beyaz mişkāl cinsinden olur ve bu kaçā bu zamānda külliyyen mehcūr ve metrūkdur. Meger memālik-i küffārda Fireng ve Macar cinsinden nergis’in kaçā ile kaçābuñ ma‘nāları haqīkatle ma‘lūm oldısa pes ba‘zıların buda ğayr-ı ma‘kūl ‘indiyyātuna iltifāt olunmasun cūdā-ı şadā‘ hāşıl olur ider.

.....
.....

Eski Türk Edebiyatının beslendiği ana kaynaklardan biri olan Ayet-i Kerime, Hadis-i Şerif ve Peygamber kıssalarına değinmekle kalmamış onları açıklamıştır:

Ya‘ni zürriyyāt-ı ādeme “**Elestü bi-Rabbiküm**” didüğü zamānda tefsirlerde mufaşşal yazılmışdur.

Maḥşül-i Beyt:

Dünyā dirligi zaḥmet ü renc iledür. Zaḥmetsüz müyesser olmaz. Zīrā ‘aḥd-i elest belā ile bağlamışlardur. Ya‘ni ezelde ādem oğlanlarına belā ve meşakḳat ḥükmler olunmuşdur. Ol tağyīr olmaz elbette. Başlarından gecse gerekdür.

.....
...

Tā ki aşḥāb mecma‘ ı hoş gele ve bunı dāḥil-i meclis ‘add eyleyeler ve muşāḥib ve yārān deyü ta‘zīm ve tebcīl ideler⁷⁶ اوذ با لله من شرور انفسنا و من سيئات اعمالنا pes ḥāce ḥazretleri buyurur bunlara ḥüsn-i ta‘rīz tarīḳiyle irsāl-ı ḥaber eyler ki erāzil-i nās ile iḥtilāḫ idüb iñende mağrūr olmaya ki biz eşref-i nās ile muḥtelitiz.

⁷⁶ “Euzu billāhi min şururi enfüsina ve min seyyiati amalına.”

Şüküh, heybet Āşafî yâ harf-i nisbet esb-i bād **Ĥazreti Süleyman Peygamber'ün** tahtını yel götürdi. İstedügi yere mantık-ı tayr ya'ni Ĥazret-i Süleymān cemī' -i vuḥūş u tuyūruñ dilini añlardı. Ĥ'āceden cā'izdür ki Āşaf murād olan 'Acem ḥ'āce[yi] vezirde isti' māl iderler ve cā'izdür ki Ĥazret-i Süleymān olsa ve aña ḥ'āce ıtlākı mecāz olsa taraf-ı ıştılāḥ-ı 'Acem'de fāide ma' nāsunadır.

Beytlerde geçen tarihi şahsiyetler hakkında kısaca bilgi vermeyi de ihmal etmemiştir.

Beyt:

Ĥāfiz ez ḥaşmet-i Perviz diger kışşe meḥān
Ki lebeş cur'akeş-i Ĥusrev-i Şirīn-i men est

Perviz Ĥusrev'in Ĥürmüz'ün oğlıdur ki Nuşirevān'ün oğlunuñ oğlu Ĥusrev-i Şirīn bunda Ĥusrev'den murād muṭlaқа padişāhdur. Ya'ni tatlı ve güzel pādişāḥ kināyetdür cānāndan.

Sonuç olarak; Sūdî eserinde sözcüklerin anlamlarını, gramer yapılarını, şiirde kazandıkları farklı manaları gözönünde bulundurarak beyitlerin Türkçe karşılıklarını tutarlı bir disiplin içerisinde vermekle kalmamış; derin bilgi ve kültür hazinesiyile Ĥāfiz Dîvānı'na anlam olarak da objektif bir şekilde yaklaşmayı bilmiş ve esere mana olarak da sirāyet etmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet- GÖKALP, Haluk - KOCAKAPLAN, İsa, *Tür ve Şekil Bilgisi*, Kesit Yayınları, 3.bs., İstanbul 2012.
- AFSHIN-CLARKE, Farzad Farid-Henry Wilberforce; *Dîvân-ı Hâfiz / English-Persian*, Arian Printing, İran 2010.
- Mustafa Bin Şemseddîn AHTERÎ, *Ahterî-i Kebîr*, C.1, 3. bs., İstanbul 1303 (1875).
- AHMET, Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Bedir Yayınevi, C.1, İstanbul 2010.
- AHMET Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Bedir Yayınevi, C. 2, İstanbul 2010.
- ARUÇI, Muhammed, “*Sûdî Bosnevî*”, İslam Ansiklopedisi, C.16, TDV Yayınları, Ankara 2009.
- ATALAY, Mehmet- KARABEY, Turgut, *Şerh-i Cezire-i Mesnevî*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2. bs, Konya 2007.
- ATALAY, Mehmet, *İran Edebiyatı Tarihi*, Demavend Yayınları, Aralık 2014.
- AYAR, Mehmet Taha, “*Hâfiz-ı Şirâzî Dîvânı ve Osmanlı Şerhleri*”, <http://journals.miu.ac.ir>
- BARTHOLD, Wilhelm; *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Diyanet İşleri başkanlığı Yayınları, 5. bs. (Tarih belirtilmemiş).
- BİRGÖREN, Hamdi; “*Hâfiz-Fuzûlî Karşılaştırması*”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/8 Summer 2013, ss. 299-323.
- CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, C. 8, İstanbul 1993.

- CANPOLAT, Hülya, *Sa'dî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.
- CEYLAN, Ömür, *Böyle Buyurdu Sûfi*, Kapı Yayınları, 2. bs., İstanbul 2010.
- CEYLAN, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kapı Yayınları, 3. bs., İstanbul 2007.
- COŞKUN, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
- ÇELEBİ, Katip, *Fezleke-i Kâtip Çelebi*, Ceride-i Havâdis Matbaası, C. I-II, İstanbul 1287.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Araştırma-İnceleme Dizisi, s.547, MEB Yayınları, İstanbul 1998.
- DEMİREL, Şener, “*Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Türkçe Şerhleri Üzerine Bir Literatür Çalışması*”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, (Eski Türk Edebiyatı Özel Sayısı), C. 5, S. 10, Güz, 2007, ss. 469-504.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Eski ve Yeni Harflerle), Ankara Kitabevi Yayınları, 14. bs., Ankara 1937.
- DEVLETŞAH, *Şair Tezkireleri* Çev. Necati Lugal, Pinhan Yayınları, İstanbul 2011.
- DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, 9. bs., Ankara 2009.
- DİRİÖZ, Meserret, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I*, Belâgât Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, Sayı:11, Niğde 2002.
- ECE, Selami, *Hüsnüne Aşk Olsun*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2012.
- EMRE, M. Efdal, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı ve Şerhi Tanrı Erinin Sırları*, Gelenek Yayınları, 3. bs., İstanbul 2014.
- ESED, Muhammed; *Kuran Mesajı-Meal Tefsir*, İşaret Yayınları, İstanbul 2002.

- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Hâfiz Dîvânı*, MEB Yayınları, İstanbul 1989.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (çev.) *Hafiz Dîvânı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. bs., İstanbul 2013.
- GÜZEL, Abdurrahman, *Dinî- Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, 6. bs., Ankara 2014.
- HOCA, Nazif M, *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesinin Metni*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. No: 2722 Şarkiyat Enstitüsü, İstanbul 1980.
- İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, 10. bs., İstanbul 2008.
- İPEKTEN, Haluk, *Dîvân Edebiyatında Edebî Muhitler*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996.
- KANAR, Mehmet, *Kanar Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, 2. bs., İstanbul 2010.
- KANAR, Mehmet, *Hafiz Divanı*, C.1, Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011.
- KANAR, Mehmet, *Hafiz Divanı*, C.2, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011.
- KARAGÖZ, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. bs., Ankara 2010.
- KARTAL, Ahmet, *Şirâz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kurtuba Kitap, 2. bs., İstanbul 2011.
- KAYA, İbrahim, *Sûdî Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz: Kelimeler-Remizler-Kavramlar*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya 2008.
- KERİMİ, Ali Rıza, *Şiir ve İlim*. <mihanblog.com>, Tahran 1391.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, Akçağ Yayınları, 2. bs., Ankara 2006.
- KURNAZ, Cemal, *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli*, MEB Yayınları, İstanbul 1996.

- KÜLEKÇİ, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, 3. bs., Ankara 2003.
- MAHMÛD b. Kâdî-i Manyâs, *Gülîstan Tercümesi*, Haz. Mustafa Özkan, TDK Yayınları, Ankara 1993.
- MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, 17. bs., Ankara 2011.
- MUALLİM, Naci, *Edebiyat Terimleri İstılâhât-ı Edebiyye*, Haz. M. A. Yekta Saraç, Risale Yayınları, İstanbul 1996.
- OKATAN, H. İbrahim, “*Sûdî’nin Bostan Şerhi’nde Geçen Edebî Sanatlar, Gramer Terimleri Ve Temel Kavramlar*”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:17, Sayı:56, Yaz, 2013, ss. 217- 274.
- OKCU, Naci, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, TDV Yayınları, Ankara 2011.
- ONAY, Ahmat Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, TDV Yayınları, Ankara 1992.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- SARAÇ, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, Gökkuşbu Yayınları, 3. bs., İstanbul 2010.
- SARAÇ, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Yayınları, İstanbul 2000.
- ŞEMSEDDİN Sami, *Kamûsu’l-A ’lâm* (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, C.4, Ankara 1996.
- ŞEMSEDDİN Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2012.
- ŞENSOY, Sedat, “*Şerh*”, İslam Ansiklopedisi, C. 38, TDV Yayınları, Ankara 2010.
- ŞENTÜRK, Ahmet- KARTAL, Atillâ, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, 4. bs., İstanbul 2007.

- ŞEYHÜLİSLÂM, Mehmed Esad Efendi, *Lehçetü'l-Lügat* Haz. H. Ahmet Kırkılıç, TDK Yayınları, Ankara 1999.
- ŞİMŞEK, Adnan, *Sûdî'nin Şerh-i Dîvân-ı Hâfız'ının I. Cildinde Klâsik Türk Edebiyatı İle İlgili Kavramlar*, (Danışman: Doç. Dr. Ahmet Kartal), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2004.
- ŞİRAZLI ŞEYH Sadî, *Gül Suyu Gülistân Tercümesi*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2011.
- TARLAN, Ali Nihat, *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul 1981.
- TARLAN, Ali Nihat, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, Akçağ Yayınları, 5. bs., Ankara 2009.
- TARLAN, Ali Nihat, *Ali Nihad Tarlan'dan Dîvân Şiiri Dersleri*, (Yayına Hazırlayan: Hayri Ataş), TEV Yayınları, 2. bs., İstanbul 2011.
- TOLASA, Harun, *16. Yüzyıl Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1983.
- Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu, TDK Yayınları, 24. bs. Ankara 2005.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf ve Tenkit*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.
- YAZICI, Tahsin, *"Hâfız-ı Şirâzî"*, İslam Ansiklopedisi, C.15, TDV Yayınları, Ankara 1997.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *"Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali"*, Sadeleştirenler: M. Sadi Çögenli, Nevzat Yanık, Huzur Yayınları, İstanbul 1994.
- YILDIRIM, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.
- YILDIRIM, Nimet, *Farsça Dilbilgisi*, Fenomen Yayınları, 5. bs., Ankara 2010.
- YILDIRIM, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Define Yayınları, İstanbul 2015.
- YILMAZ, Mehmet, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler* (Ansiklopedik Sözlük), Kesit Yayınları, İstanbul 2013.

YILMAZ, Ozan, “*Bir M nekkit Var Şarihten İçeri*” *T rk Şerh Edebiyatı’nda “Reddiye” Geleneği ve S d -i Bosnev  Örneği*, D v n Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. 7, İstanbul 2011.

YILMAZ, Ozan, *G list n Şerhi* (S d -i Bosnev ),  amlıca Yayınları, İstanbul 2012.

DİZİN

A

Abdülbaki Gölpınarlı, 1, 7, 123
Acem, 70, 100, 103, 104, 125
Afganistan, 33
Ahmet Südü, 6
Ahter-i Kebir, 3
Aksaray, 9
Ali Nihat Tarlan, 3
Allâh, X, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 39, 41, 43, 45, 48, 55,
56, 71, 79, 92, 107, 112, 114
Allâh, 58
Amasya, 5
Anadolu, 5
Arap, 5, 6, 16, 33, 36, 123
Arapça, 1, 3, 6, 10, 11, 13, 15, 16, 33, 35, 36, 123
Âsaf ibn-i Berhîyâ, 97
Âsafî, 96, 115, 128
Asiye, 29
Avrupa, 7

B

Bağdat, 9
Bakara, 29
Bâkî, 5
Barthold, 123
Belkıs, 31
Beytullâh, 107
Bosna-Hersek, 9
Bursalı Havâyî, 14
Bursalı Mehmed Tâhir, 9
Bûstân, 10, 13

C

Caferâbâd, 65
Cajnice, 9

Ç

Çin, 70

D

Davud, 27, 30, 31
Deccâl, 28
Dımaşk, 9
Dîvân Edebiyatı, IX, X, 124, 134
Dîvân-ı Hâfız, 11, 14, 123
Diyarbakır, 9

E

Ed-Dav Tercümesi, 16
El Hâc Şeyh el- Kurrâ Müslihiddin Hamza
b.Abdullah, 12
Erzurum, 9

F

Fağfür
Fars, II, 5, 10, 90, 99, 123, 134
Farsça, 1, 3, 7, 11, 13, 14, 123, 124, 131
Ferit Devellioğlu, 3
Fettâhî, 17
Firavun, 29, 30
Firdevs, 57, 66, 67, 68

Fireng, 108, 127

Foça, 9

Fuzûlî, 5

G

Gazze, 30

Gülistân, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 123, 130

H

Hâfız, II, 1, 3, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 33, 41, 44, 47,
49, 51, 53, 56, 58, 61, 66, 68, 72, 75, 78, 81, 85,
89, 90, 93, 94, 98, 102, 107, 111, 114, 116, 122,
123, 124, 125, 128, 129, 131, 134

Hâfız Dîvânî, 1, 7, 9, 10, 11, 33, 123, 128, 131

Hâfız-ı Şîrâzî, II, 3, 6, 7, 10, 124, 129, 134

Halim-i Şîrvânî, 9

Harun, 29, 30, 134

Hâşiye Alâ Şerhi Hidâyeti'l Hikme, 16

Hayâlî, 5

Haydar Ali Dirîöz, 9

Hristiyanlık, 30

Hicâz, 105

Hind, 70

Hindistan, 7, 33

Hudâ, 48, 70, 107

Hüdhüd, 31

Hürmüz, 89, 128

Hüseyn-i Harizmî, 9

Hüsrev, 89, 128

Hüsrev-i Şîrîn, 89, 128

I

İsfahân, 105

İ

İbni Mes'ud, 26

İbnü'l-Hâcib, 15, 16

İbrahim Şahidî, 14

İmam Hâlîl, 34, 35

İmamzâde Abdullah, 12

İmrân, 29

İran, 6, 7, 13, 33, 34, 35, 36, 90, 123

I

İsâ, 9, 28, 29

İ

İslâm Medeniyeti Tarihi, 123, 129

İslâmiyet, 30

İstanbul, 1, 3, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 101,
123, 124, 129, 130, 131, 133, 134

K

Kabe, 58, 88, 89

Kadı Burhâneddin, 37

Kadı Mir Hüseyin Maybûdî, 16

Kâmûs-ı Türkî, 3

Kânûnî Sultan Süleymân, 5

Karadağ, 9

Karûn, 26, 70, 71

Kastamonu, 5

Kâtip Çelebi, 9, 10, 130

Kayser, 70

Kâzerun, 6

Kelîmullah, 29

Kivâmu'd-dîn el- Hasan, 71

Kivâmüddin Ebu'l-Bekâ b. Mahmûd-i İsfahânî-yi
Şîrâzî, 6

Kisrâ, 70

Konevî Şerhi, 1, 11

Konya, 5, 12, 14, 25

Kudüs, 28, 30, 31

Kûfe, 9

Kur'an, 3, 6, 25, 26, 29

Kur'an-ı Kerim, 28, 32

Kütahya, 5

L

Lâmi'î Çelebi, 6

Lûgat-ı Şahidî, 14

M

Macar, 108, 127

Maide, 29

Manisa, 5, 15

Me'cûc, 28

Mehdî, 28

Meryem, 28, 29

Mescid-i Aksa, 31

Mesîh, 29

Mesnevî, 7, 10, 11, 16

Mevlânâ, 10, 11, 16, 123

Mısır, 11, 29

Moğol Fütûhâtının İran Medeniyetine Tesiri, 123

Molla Muslihiddin-i Larî, 9

Muallim Nâcî, 10

Muradî, 37

Mûsâ, 26, 29, 30, 71

Mustafa Surûrî, 11, 14

Mustafa Şem'î, 6

Müşterî, 113, 114

N

Necef, 9

Nev'izâde Atâî, 9

Nil, 29

Nisa, 29

Nuşîrevân, 89, 128

O

Osman Hilmi Karahisarlı, 15

Osmanlı, IX, 1, 3, 5, 9, 129

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 3

P

Pervîz, 89, 90, 128

Prizrenli Şemî, 1

R

Rây, 70

Rıdvân, 68

Risâle-i Müşkilât-ı ve Istilâhât-ı Mesnevî, 17

Risâle-i Sûdî, 14, 15

Risâle-i Sûdî Efendi, 14

Rûhu'l- Kudüs, 29

Rûm, 70, 103, 108, 126

Rûmî, 66

Rûknâbâd, 65

S

Sa'dî-i Şîrâzî, 14

Sabûhî-i Bedahşî, 9

Sacir Sikiric, 9, 13

Safvet-Beg Basagic, 9

Sâmîrî, 30

Sa' dî, 10, 11, 13, 15, 123
Sa' dî-i Şîrâzî, 10, 13
Saraybosna, 9
Seyd-i Rükneddin, 65
Sihâh-ı Cevherî, 66
Sihhâh-ı Fûrs, 73
Sûdî, II, 1, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 33, 68, 123,
124, 126, 128, 129, 131, 132
Sudici, 9
Sûdî-i Bosnevî, 1, 9
Sultan II. Selim, 5
Sultan III. Mehmet, 5
Sultan III. Murat, 5
Surûrî, 1, 6, 10, 11, 68
Surûrî Mustafa, 1
Süleymân, 30, 31, 32, 44, 96, 97, 128
Süleymân, 41, 97

Ş

Şam, 28
Şemî, 1, 7, 10, 11, 14, 123
Şemseddin b.Üveys el- Maraşî, 12
Şemseddin Muhammed bin Bahaüddin Şîrâzî, 6
Şemseddin Sâmî, 10
Şeref Hanım, 36
Şerh-i Bostân, 13, 14
Şerh-i Büstân, 14
Şerh-i Dîvân-ı Hâfız, II, 1, 7, 11, 12, 124, 132
Şerh-i Gülistân, 9, 13
Şerhi Hidâyeti'l Hikme, 16
Şerh-i Kâfiye, 15
Şerh-i Lugat-ı Şâhidî, 14
Şerh-i Mesnevi, 16
Şerh-i Şâfiye, 16
Şinasi, IX
Şuayb, 29

T

Tâceddin Isfârânî, 16
Takrîrât alâ Hutbeti Ferîdü'd-dîn, 16
Tercüme-i Takrîrât alâ Hutbeti Ferîdü'd-dîn, 16
Tevrat, 30, 97
Trabzon, 5
Tuhfe-i Hüsâmî, 73
Tuhfe-i Şâhidî, 119
Tûr, 28, 29, 30
Tûr-ı Sinâ, 28
Türk, IV, IX, 6, 33, 35, 36, 39, 123, 124, 127, 130,
131, 134
Türk Dil Kurumu, 3
Türkçe, 1, 3, 6, 7, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 23, 34, 123,
124, 128, 130, 131
Türkiye, 7, 123, 129, 133, 134

V

Vehbi Konevî, 1
Vesilet'ül-Makâsîd, 99

Y

Yahudilik, 30
Yakup, 29, 30, 97
Yavuz Sultan Selim, 5
Ye'cüc, 28
Yûsuf Paşa Camii, 9
Yuşa, 30

Z

Zühre, 91, 113, 114

